

SOCRATES

2017, NR. 1 (7)

Rīgas Stradiņa universitātes
Juridiskās fakultātes
elektroniskais juridisko
zinātnisko rakstu žurnāls

Rīga Stradiņš University
Faculty of Law
Electronic Scientific
Journal of Law

RĪGA • 2017 • RSU

Socrates: Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls = Rīga Stradiņš University Faculty of Law Electronic Scientific Journal of Law.
Rīga: RSU, 2017, Nr. 1 (7). 115 lpp.

Redkolēģija / Editorial Board

Jānis Gardovskis (vadītājs) – *Dr. habil. med.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Iveta Ozolanta – *Dr. habil. med.*, profesore, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Andrejs Vilks (atb. zin. redaktors) – *Dr. iur.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Vladimirs Eminovs – *Dr. habil. iur.*, profesors, Maskavas Valsts juridiskā universitāte, Krievija
Osvalds Joksts – *Dr. habil. iur.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Viktors Justickis – *Dr. habil. iur.*, profesors, Viļņas Mikola Romera universitāte, Lietuva
Sandra Kaija – *Dr. iur.*, profesore, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Valters Kego (*Walter Kego*) – Zviedrijas Drošības un politikas attīstības institūts, Zviedrija
Ando Leps – *Dr. habil. iur.*, profesors, Tallinas universitāte *Nord*, Igaunija
Jaceks Zeļinskis (*Jacek Zielinski*) – *Dr. habil. sc. pol.*, profesors, Siedlces Dabas un humanitāro zinātņu universitāte, Polija
Alvīds Šakočs (*Alvydas Šakočius*) – *Dr. iur.*, profesors, Lietuvas Militārā akadēmija, Lietuva
Vitolds Zahars – *Dr. iur.*, profesors, Daugavpils Universitāte, Latvija

Redakcijas padome / Editorial Council (Rīgas Stradiņa universitāte)

Jānis Baumanis – *Dr. iur.*, vadošais pētnieks
Jānis Grasis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Osvalds Joksts – *Dr. habil. iur.*, profesors
Aldis Lieljuksis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Sandra Kaija – *Dr. iur.*, profesore
Uldis Ķinis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Andrejs Vilks – *Dr. iur.*, profesors
Tenis Nīgulis – Izdevniecības un poligrāfijas daļas vadītājs

Visi žurnālā ievietotie raksti ir recenzēti. / All journal articles are reviewed.

Citējot atsauce uz izdevumu ir obligāta. / Upon citing the journal article, reference to the journal is mandatory.

Autoru viedoklis var nesaskanēt ar redkolēģijas viedokli. / Opinion of authors may not coincide with the editorial views.

Par faktu pareizību atbild autori. / The authors are held responsible for the truthfulness of the facts.

Redaktori / Editors: Regīna Jozauska un Ināra Mikažāne (latviešu val.),
Jānis Zeimanis (angļu val.)

Korektores / Correctors: Indra Orleja (latviešu val.), Regīna Jozauska (angļu val.)

Maketētāja / Layout: Ilze Reitere

RSU IPD Nr. 17-147

© Rīgas Stradiņa universitāte, 2017
Dzirčiema iela 16, Rīga, LV-1007

ISSN 2256-0548

Saturs / Contents

Priekšvārds	5
Preface	7
<i>Ēriks Treļš</i> . Kriminālatbildība par reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu	9
Criminal Liability for Triggering of Religious Hatred or Enmity (Abstract)	17
<i>Inese Baikovska</i> . Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika	20
The Claim Subjects in Proceedings in Connection with the Newly Disclosed Circumstances: Legal Regulation Problematics (Abstract)	30
<i>Gīga Abuseridze</i> . Political Stability as a Main Factor for Simplicity, Neutrality and Stability of Trade	32
Politiskā stabilitāte kā galvenais tirdzniecības vienkāršības, neitralitātes un stabilitātes faktors (Kopsavilkums)	39
<i>Andris Šķesters</i> . Patentu īpašuma ģenēze un attīstības perspektīvas	41
Genesis and Development Perspectives of the Patent Property (Abstract)	50
<i>Zanda Dāvida</i> . Dalītā īpašuma tiesiskais regulējums un tā attīstības perspektīvas: problēmjaudājumi saistībā ar daudzdzīvokļu dzīvojamajām mājām no patērētāju tiesību aizsardzības skatupunkta	53
Legal Framework of the Share Property and It's Development Outlook: Issues of the Apartment House from Consumer Rights Protection Viewpoint (Abstract)	60
<i>Jeļena Alfejeva</i> . Noilguma noteikšanas problemātika apdrošināšanas attiecībās	62
Issues of Determination of Period of Limitation of Obligations in Insurance Relations (Abstract)	75
<i>Kitija Bite</i> . Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss	78
The Discretion Licensing of Gambling by Municipality: The Balance between Residents' and Entrepreneur's Interests (Abstract)	93

<i>Agnese Reine</i> . Darba līguma uzteikums darbiniekam arodbiedrības biedram	96
Notice of Termination of Legal Relationship at Work for the Member of the Trade Union (Abstract)	102
<i>Igor Ponkin, Alena Redkina</i> . Importance of Public Administration in Sports	104
Valsts vadības nozīme sporta jomā (Kopsavilkums)	113
Autoru alfabētiskais rādītājs / Alphabetic List of Authors	115

Priekšvārds

Pašreizējie politiskie procesi un sociālās realitātes neapšaubāmi ienes novitāti arī tiesiskajā vidē. *Socrates* kārtējā (7) izdevumā ir iekļauti jauno tiesību zinātnieku teorētisko un empīrisko, praktiski lietišķo pētījumu un apkopojumu rezultāti. Raksti ir veltīti starptautisku, civiltiesisku, administratīvu un krimināltiesisku problēmu apzināšanai un analīzei.

Jāatzīst, ka pēdējos gados dažādu iemeslu dēļ aizvien biežāk nākas saskarties ar naida noziegumiem, kas ir saistīti ar reliģiska rakstura izpausmēm un konfliktiem. Pilnīgi iespējams, ka šādu noziedzīgo nodarījumu skaits nākotnē nesamazināsies, bet gan pieaugs. Minēto izpausmju krimināltiesisko aspektu analīzei ir veltīts **Ē. Treļa** raksts.

Kriminālprocesā diskutabli ir jautājumi par jaunatklātiem apstākļiem, to pieņemšanu procesa virzītājiem un procesa atjaunošanu. Juridiskajā praksē ar šāda veida problēmām nākas saskarties aizvien biežāk. Savu skatījumu uz kriminālprocesa atjaunošanas tiesiskā regulējuma problēmām savā rakstā sniedz **I. Baikovska**.

Pašreizējos apstākļos paplašinās tirdzniecības tikli, ne tik daudz pieaugot apgrozījumam, cik paplašinoties darījumu subjektu lokam, tajos iesaistītajām organizācijām un uzņēmumiem. Nenoliedzami, ekonomiskajiem procesiem būtu jābūt stabiliem, vienkāršiem un neitrāliem. Minētajam problēmu lokam savu rakstu ir veltījis Gruzijas jaunais tiesību zinātnieks **G. Abuseridze**.

Jaunajā *Socrates* izdevumā samērā plaši ir pārstāvēti pētījumi, kuros atspoguļotas dažādas civiltiesiska rakstura problēmas. Visnotaļ specifiska joma ir saistīta ar patentu īpašumu, kura juridiskais regulējums un aptvērumi izteikti attīstās. Interesants un saturīgs ieskats šajā problēmā tiek piedāvāts **A. Šķestera** rakstā. Civiltiesiskajā jomā, it īpaši Latvijā, specifiska juridiskā kategorija un institūts ir dalītais īpašums. **Z. Dāvida** minēto institūtu savā rakstā analizē no daudzdzīvokļu māju dalītā īpašuma īpašnieku skatupunkta. Lasītājiem varētu būt interesanti iepazīties ar autores viedokli par dalītā īpašuma tiesiskā regulējuma perspektīvām.

Mēs aizvien biežāk saskaramies ar dažāda veida apdrošināšanas darījumiem, un salīdzinoši jauna problēma apdrošināšanas attiecībās ir noilgums un tā noteikšana. **J. Alfejeva**, neapstrīdama speciāliste minētajā jomā, pauž savu viedokli par noilguma problēmām apdrošināšanas tiesībās.

Latvijā ir attīstīts azartspēļu bizness. Minētās jomas attīstībā liela nozīme ir pašvaldībām, kuras izsniedz licences azartspēļu organizēšanai un jaunu spēļu zāļu atvēršanai. **K. Bite** savā rakstā analizē iedzīvotāju un komersantu interešu attiecības, to sabalansētību.

Interesanta pieeja ir jaunajai tiesību zinātņu speciālistei **A. Reinei** par darba līguma uzteikumu darbiniekam – arodbiedrības biedram. Būtisks ir jautājums par arodbiedrību kompetenci un tiesībām.

Jāatzīst, ka Latvijā attīstās pilnīgi jauna tiesību apakšnozare – sporta tiesības. **I. Ponkins** un **A. Redkina** izdevumā ietvertajā rakstā atspoguļo publiskās pārvaldes nozīmi un lomu sportā.

Socrates jaunajā (7) izdevumā raksti ir veltīti dažādām problēmām un tiesību aspektiem. Cerams, ka ikviens lasītājs spēs atrast šajā izdevumā savām vēlmēm un interesēm atbilstošus rakstus un atziņas.

ANDREJS VILKS, *Dr. iur.*, profesors,
atbildīgais zinātniskais redaktors

Preface

The current political processes and social realities introduce a certain novelty into the legal environment. The current (7) edition of Socrates, includes the results, summarising theoretical and empirical, and applied research of the young scientists in law. The articles are devoted to the investigation and analysis of problems of international, civil, administrative and criminal aspects.

Undeniably, over the years, due to different reasons we have to face the crimes of hatred, dealing with religious manifestations and conflicts more and more often. It is quite possible that the respective crimes are not going to diminish in future, but will increase. *Ē. Treļs* in his article deals with the analysis of aforementioned criminal aspects.

The issues on the newly-revealed conditions are disputable in the criminal process – their application, applicant's subject rights and the process resumption. In judiciary practice, one has to confront and deal with such problems more and more commonly. *I. Baikovska* renders her views on legal regulation problems in resumption of the criminal process.

Under present conditions, the commercial networks are expanding, not only by the increase of turnover, but also by the increase of the circle of business entities, organisations and enterprises. No doubt, the economic processes should be stable, simple and neutral. The article by *G. Abuseridze*, the young Georgian scientist of law, deals with the mentioned problem areas.

The articles and research in the new Socrates edition are sufficiently widely represented, concerning different problems of civil character. Quite a specific field is the ownership of patents, the legal framework of which and its coverage are markedly developing. A very interesting and purposeful insight into this problem is offered in *A. Šķesters'* article.

In the civil field, especially in Latvia, a separate property is a specific legal category and institution. *Z. Dāvida* analyses this institute from the point of view of the owners of separate property of the apartment house. The readers may find it of interest to acquaint themselves with the author's point of view on the perspectives of the legal framework of separate property.

Lately, more often we encounter different kind of insurance businesses. However, quite a new problem in insurance relationship is the limitation period and its definition. We have a chance to read *J. Alfejeva's* point of view, who is indisputably a specialist in this field – on the limitation period in the insurance law.

In Latvia, the gambling business is well developed. In the development of this field the local governments play a significant role, they issue licences to organisation of gambling games and opening of new gambling halls. **K. Bite** in the article analyses the relationship between the population and businessmen interests and their balancing.

An interesting approach is described by **A. Reine**, a young specialist in legal sciences, speaking about the notice of termination of the employment contract of a trade union member. An essential issue is concerning the trade union's competences and rights.

Assuredly, quite a new legal sub branch is developing in Latvia – sport law. **I. Ponkins** and **A. Redkina** in their article speak about this new legal sub branch, its role and meaning of public administration in sport.

The articles in the new Socrates (7) edition focus on different legal aspects and problems. We hope that readers will find the articles and views which are interesting for them and will satisfy their expectations.

ANDREJS VILKS, *Dr. iur.*, Professor,
Scientific Editor

Kriminālbildība par reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu

Ēriks Treļš

*Rīgas Stradiņa universitāte,
Juridiskā fakultāte, Latvija
eriks.trelš@gmail.com*

Kopsavilkums

Latvijas Republikas Satversmes 99. pantā ir noteikts: “Ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Baznīca ir atdalīta no valsts.”

Pēc Latvijas Republikas iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gada 1. maijā saskarsme ar atšķirīgas reliģijas un kultūras pārstāvjiem pieauga, un tā turpina pieaugt ar katru gadu. Saskarsmes pieredzes un informācijas trūkums ir labvēlīga augsne aizspriedumiem un vardarbībai.

Latvijā 2014. gada 25. septembrī tika veikti Krimināllikuma grozījumi, kas pilnveidoja normatīvo regulējumu saistībā ar tā saucamajiem “naida noziegumiem”, paredzot atbildību par reliģiskā naida un nesaticības izraisīšanu (Krimināllikuma 78. pants).

Rakstā sniegts redzējums par normatīvā regulējuma piemērošanas problemātiku.

Atslēgvārdi: naida noziegumi, reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšana, Krimināllikuma 78. pants.

Ievads

2014. gada 25. septembrī tika veikti Krimināllikuma (turpmāk – KL) 78. panta grozījumi, kas papildināja jau pantā esošās pazīmes (piederību noteiktai rasei, etnosam vai tautībai), kuras var kļūt par naida un nesaticības iemeslu, ar vēl vienu kritēriju – reliģisko pārliecību [4]. Saskaņā ar KL 78. panta otrajā daļā izdarītajiem grozījumiem tika noteikts, ka sodāma ir darbība, kas vērsta uz nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu, ja to izdarījusi personu grupa vai valsts amatpersona, vai uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks vai ja tā izdarīta, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu. Bargāks sods KL 78. panta

trešajā daļā noteikts par KL 78. panta pirmajā daļā paredzēto darbību, ja tā saistīta ar vardarbību vai draudiem vai ja to izdarījusi organizēta grupa.

Līdz 2014. gada 25. septembrim spēkā esošais normatīvais regulējums KL 150. pantā paredzēja atbildību par personu reliģisko jūtu aizskaršanu vai naida celšanu sakarā ar šo personu attieksmi pret reliģiju vai ateismu (. Šā panta otrajā daļā bija paredzēta atbildība par tādu pašu darbību, ja ar to radīts būtisks kaitējums vai ja tā saistīta ar vardarbību vai draudiem, vai ja to izdarījusi personu grupa vai valsts amatpersona, vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks vai ja tā izdarīta, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu. KL 150. pants (Reliģiskā naida celšana) praksē tika piemērots tikai vienu reizi.

2014. gada 25. septembrī veiktie grozījumi piešķir KL 150. pantam jaunu saturu. Mainīta tika arī noziedzīga nodarījuma institucionālā piekritība. KL 78. pants ir ietverts IX nodaļā "Noziegumi pret cilvēci, mieru, kara noziegumi, genocīds", kas ir Drošības policijas piekritībā. Savukārt KL 150. pants ir ietverts XIV nodaļā "Noziedzīgi nodarījumi pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām", kas ir Valsts policijas kompetencē. Papildus minētajam jānorāda, ka noziedzīgie nodarījumi, kas izdarīti reliģisku motīvu dēļ, var nonākt arī citu izmeklēšanas iestāžu redzeslokā, jo saskaņā ar KL 48. panta pirmās daļas 14. punktu par atbildību pastipriņošu var atzīt noziedzīga nodarījuma izdarīšanu rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ [5].

Saskaņā ar Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datiem pēdējo trīs gadu laikā pēc KL 78. panta tika uzsākti 24 kriminālprocesi (2014. gadā – astoņi, 2015. gadā – desmit un 2016. gadā – seši) [26]. Analizējot tiesu praksi lietās pēc KL 78. panta, konstatējams, ka naidīgu izteikumu izplatīšanas galvenais avots ir internets.

Darba mērķis – noskaidrot veikto grozījumu efektivitāti un norādīt uz iespējamiem problēmjasautājumiem, kas saistīti ar Krimināllikuma 78. panta piemērošanu gadījumos, ja veiktas darbības, kas vērstas uz reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu.

Materiāls un metodes – temata analīze tika veikta starpdisciplināri, izmantojot vispārīgās pētniecības metodes, piemēram, salīdzināšanu un apkopojumu, cēloņsakarību atklāšanu, analīzi un sintēzi; kā arī tiesību normu interpretācijas metodes: gramatisko, sistēmisko, vēsturisko un teleoloģisko.

Normatīvā regulējuma vēsturiskā attīstība

Krimināllikuma pamata redakcijā 150. pantā bija paredzēta atbildība par personu līdztiesības pārkāpšanu atkarībā no šo personu attieksmes pret reliģiju. KL 150. pants skanēja šādi: "Par personu tiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu, jebkuru priekšrocību radīšanu personām atkarībā no šo personu attieksmes pret reliģiju, izņemot darbību reliģisko konfesiju institūcijās, kā arī par personu reliģisko jūtu aizskaršanu vai naida celšanu sakarā ar šo personu attieksmi pret reliģiju vai ateismu – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu līdz četrdesmit minimālajām mēnesalgām." [5] Savukārt KL 151. pantā "Reliģisku rituālu

traucēšana” bija paredzēta atbildība par reliģisku rituālu tīšu traucēšanu, ja tie nepārkāpj likumu un nav saistīti ar personas tiesību aizskaršanu.

Pirmie grozījumi KL 150. pantā tika veikti 2007. gada 21. jūnijā [2]. Saskaņā ar izdarītajiem grozījumiem KL 150. panta pirmajā daļā tika noteikts, ka sodāma ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu līdz četrdesmit minimālajām mēnešalgām ir personu reliģisko jūtu aizskaršana vai naida celšana sakarā ar šo personu attieksmi pret reliģiju vai ateismu. Panta otrajā daļā tika noteikta brīvības atņemšana uz laiku līdz četriem gadiem vai piespiedu darbs, vai naudas sods līdz astoņdesmit minimālajām mēnešalgām par tādu pašu darbību, ja ar to radīts būtisks kaitējums vai ja tā saistīta ar vardarbību, krāpšanu vai draudiem, vai ja to izdarījusi personu grupa vai valsts amatpersona, vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, vai ja tā izdarīta, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu [2].

Kārtējie grozījumi skāra KL 150. un 151. pantu 2012. gada 13. decembrī. Krimināllikuma 150. pants tika izveidots šādā redakcijā:

“1. Par personu reliģisko jūtu aizskaršanu vai naida celšanu sakarā ar šo personu attieksmi pret reliģiju vai ateismu – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

2. Par tādu pašu darbību, ja ar to radīts būtisks kaitējums vai ja tā saistīta ar vardarbību vai draudiem, vai ja to izdarījusi personu grupa vai valsts amatpersona, vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks vai ja tā izdarīta, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.” [3]

Ar veiktajiem grozījumiem KL 151. pants tika izslēgts no likuma.

Spēkā esošā normatīvā regulējuma piemērošanas problemātika

Ar Krimināllikuma 2014. gada 25. septembrī veiktajiem grozījumiem KL 150. pantā tika noteikts atšķirīgs sods par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu no 78. pantā noteiktā – par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu [4]. Krimināllikuma 150. pantā ietvertais noziedzīgais nodarījums panta pirmajā daļā ir klasificējams kā kriminālpārkāpums, otrajā daļā – kā mazāk smags noziegums, bet panta trešajā daļā – kā smags noziegums [5]. Savukārt sods par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu ir bargāks, un KL 78. panta pirmajā daļā ietvertais noziedzīgais nodarījums ir klasificēts kā mazāk smags noziegums, otrajā daļā – kā smags noziegums, bet panta trešajā daļā – kā sevišķi smags noziegums. Soda sankcijas atšķirība šajos pantos var novest pie situācijas, ka par reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu interneta vidē, piemēram, pret musulmaņu bēgļiem, bargākais no paredzētajiem sodiem būs brīvības atņemšana uz laiku līdz pieciem gadiem, bet par līdzīga rakstura darbību pret bēgļiem

(nenorādot reliģisko piederību) kā pret sociālo grupu – uz laiku līdz trim gadiem. Šo noziedzīgo nodarījumu raksturs un radītais kaitējums ir līdzīgs, un var spriest, ka likumdevējs nav ievērojis konsekvenci, paredzot atšķirīgas soda sankcijas par līdzīgiem noziegumiem.

Problēmas var izraisīt arī atšķirīgā institucionālā piekritība, kuru likumdevējs piešķir KL 78. un 150. pantam. KL 78. pants ir ietverts IX nodaļā “Noziegumi pret cilvēci, mieru, kara noziegumi, genocīds”, kas ir Drošības policijas piekritībā. Šīs iestādes piekritībā ir arī KL X nodaļā “Noziegumi pret valsti” ietvertie noziegumi. Savukārt KL 150. pants ir ietverts XIV nodaļā “Noziedzīgi nodarījumi pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām”, kas ir Valsts policijas kompetencē. Līdzīgi kā piemērā par soda sankcijām, situāciju ar institucionālo piekritību var ietekmēt tas, kā tieši attiecīgā komentārā minētās grupas bija nosauktas. Piemēram, ja interneta vidē būs ievietots komentārs, ka “Visus bēgļus vajag iznīcināt!”, tad lieta būs piekritīga Valsts policijai, bet ja komentārs, ka “Visus musulmaņu bēgļus vajag iznīcināt!” – piekritīga Drošības policijai. Savukārt komentārs “Visus melnos bēgļus vajag iznīcināt!” prasa no tiesību piemērotāja interpretāciju un var novest pie situācijas, ka lietu viena institūcija nepamatoti pārsūta otrai.

Jāpiebilst, ka jau iepriekšējos gados vairāki nevalstisko organizāciju (biedrību) pārstāvji un praktizējošie darbinieki apšaubīja 78. panta piemērotību KL IX nodaļai [24, 6]. Lai izvairītos no šeit minētajām problēmsituācijām, būtu lietderīgi abus pantus (KL 78. un 150. pantu) iekļaut KL X nodaļā “Noziegumi pret valsti”, lai tie nonāktu Drošības policijas institucionālā piekritībā. Šā priekšlikuma īstenošana ļaus pasvītrot, ka naida un nesaticības izraisīšana pret kādu no valstī dzīvojošām grupām ir apdraudējums valsts drošībai, kā arī dos iespēju lietderīgi izmantot Drošības policijas pieredzi šajā jomā un tās rīcībā jau esošos resursus.

Normatīvā regulējuma piemērošana un tiesu prakse

Lai gan tika veikti vairāki uzlabojumi, tomēr KL 150. pants “Reliģiskā naida celšana” 2007. gada 21. jūnija likuma redakcijā praksē tika piemērots tikai vienu reizi [22]. 2010. gadā naktī uz 3. martu Varakļānu novada Stirnienē agrāk piecas reizes sodīta persona, atrodoties alkohola reibuma stāvoklī, bojāja durvis katoļu draudzes mājai. Tiesas sēdē apsūdzētais savu vainu viņam inkriminētajā apsūdzībā atzina pilnīgi, izteica nožēlu par izdarīto un atvainojās cietušo pārstāvei. Ņemot vērā, ka persona noziedzīgos nodarījumus, par kuriem tika tiesāta, izdarīja neilgi pēc tam, kad citā tiesā tika pasludināts spriedums par viņas sodīšanu ar reālu brīvības atņemšanu uz vienu gadu, tiesa, daļēji pieskaitot šo sodu, noteica kā galīgo sodu brīvības atņemšanu uz četriem gadiem un septiņiem mēnešiem.

No minētā var spriest, ka apsūdzētais, atzīstot savu vainu noziedzīgos nodarījumos, kas ar KL 7. pantu atzīti par mazāk smagu noziegumu (KL 185. panta pirmā daļa, paredzēts sods – brīvības atņemšana uz laiku līdz četriem gadiem) un kriminālpārkāpumu

(KL 150. panta pirmā daļa, paredzēts sods – brīvības atņemšana uz laiku līdz diviem gadiem), šādā veidā izvairījās no lielākā soda, kas paredzēts par smagu noziegumu (KL 231. panta otrā daļa, paredzēts sods – brīvības atņemšana uz laiku līdz septiņiem gadiem). Krimināllikuma 231. panta “Huligānisms” otrajā daļā tolaik tika paredzēta atbildība par rupju sabiedriskā miera traucēšanu, kas izpaužas acīmredzamā necieņā pret sabiedrību vai bezkaunībā, ignorējot vispārpieņemtās uzvedības normas un traucējot cilvēku mieru, iestāžu vai uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību), vai organizāciju darbu (huligānisms), ja tas izdarīts personu grupā vai ir saistīts ar miesas bojājumu nodarīšanu cietušajam, vai ar mantas bojāšanu vai iznīcināšanu, vai ar pretošanos varas pārstāvim vai personai, kura vērsās pret sabiedriskās kārtības pārkāpšanu, vai ja tas izdarīts, lietojot ieročus, kā arī citus miesas bojājumu nodarīšanai izmantojamus priekšmetus [5]. Var uzskatīt, ka šajā gadījumā personas veiktajās darbībās saskatāms huligānisms, kas saistīts ar mantas bojāšanu.

Jāteic, ka, mainoties noziedzīga nodarījuma institucionālai piekritībai, situācija ar normas piemērošanu ir uzlabojusies. Kaut arī Drošības policijas pārstāvji norādījuši Latvijas Republikas Tiesībsarga birojam, ka KL 78. pantā un 150. pantā “nav ievērota konsekvence, jo rase un nacionalitāte var tikt vērtētas kā noturīgas (ar iedzimtību saistītas) pazīmes, kamēr reliģiskā pārliecība drīzāk ir sociāla pazīme” [29, 47], no tiesu prakses izriet, ka pie atbildības par darbībām, kas vērstas uz reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu, personas tika sauktas biežāk nekā līdz šim.

Piemēram, 2015. gadā “bēgļu krīzes” pirmajās dienās internetā tika publicēti raksti “Latviete – musulmane – atklāti pastāsta par attieksmi pret islāmticīgajiem Latvijā” [28] un “Latviete Līga jeb Fatima: “Novilkt nikābu būtu kā publiski izģērbties” [27]. Šie raksti izraisīja plašu sabiedrības rezonansi – kopumā tika publicēti vairāk nekā 2000 komentāru. Daļā komentāru bija pausti uzskati, kas balstījās uz aizspriedumiem [25, 63] un stereotipiem [25, 13], piemēram, ka “visi musulmaņi ir teroristi” [30, 48–49]. Bija arī komentāri, kas aizskāra un apvainoja raksta varoni Līgu jeb Fatimu personīgi, aicināja veikt pret viņu prettiesiskas darbības, izteica draudus izdarīt slepkavību vai nodarīt smagus miesas bojājumus (KL 132. pants).

Rakstiem bija arī pievienoti komentāri, kas izraisīja reliģisko naidu un nesaticību pret musulmaņiem. Piemēram, 2015. gada 24. septembrī plkst. 20.42 persona ar segvārdu “kasis kasis” rakstam “Latviete – musulmane atklāti pastāsta par attieksmi pret islāmticīgajiem Latvijā” pievienoja komentāru, kas bija vērsti uz reliģiskā naida un nesaticības izraisīšanu pret musulmaņiem, un izraisīja reliģisko naidu un nesaticību [23]. 2016. gada 18. oktobrī Rīgas rajona tiesa atzina šo personu par vainīgu KL 78. panta otrajā daļā paredzētajā noziedzīga nodarījuma izdarīšanā un sodīja ar piespiedu darbu uz 140 stundām. Tiesa arī konstatēja, ka šis komentārs pēc sava satura un formas iziet ārpus vārda brīvības robežām, jo izplata uzskatus, kas ir vērsti uz reliģiskā naida un nesaticības izraisīšanu.

Reliģiskā naida izraisīšana vārda brīvības nodrošināšanas kontekstā

Latvijas Republikas Satversmes 100. pantā ir noteikts, ka “ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta.” [6]

Latvijas Republikas Satversmes tiesa pamatoti norāda, ka tiesības uz vārda brīvību nav absolūtas un tās nenozīmē visatļautību [20]. Gan no Latvijas Republikas Satversmes, gan arī no Latvijai saistošajiem starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem izriet, ka tiesības uz vārda brīvību var ierobežot. Valsts var noteikt vārda brīvības ierobežojumus gadījumos, ja personas tiesības uz vārda brīvību tieši ietekmē citu personu tiesības, kā arī gadījumos, ja vārda brīvība rada nepārprotamus un tiešus draudus sabiedrībai [19]. Turklāt tiesību normai, ar kuru noteic kādu personas pamattiesību ierobežojumu, jābūt skaidrai un precīzai [21].

Latvijas Republikas Satversmes 100. pants [6], 1950. gada 4. novembra Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. pants [1] un ANO 1966. gada 16. decembra Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 19. pants [7] garantē tiesības uz vārda brīvību. Tomēr gadījumos, ja tekstā tiek izplatīti uzskati, kas aicina veikt noziedzīgus nodarījumus, šādu uzskatu izplatīšana netiek aizsargāta ar šajos normatīvajos aktos ietvertajām tiesībām uz vārda brīvību.

Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. panta otrajā punktā noteikts: “Tā kā šo brīvību īstenošana ir saistīta ar pienākumiem un atbildību, tā var tikt pakļauta tādām formalitātēm, nosacījumiem, ierobežojumiem vai sodiem, kas paredzēti likumā un nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts drošības, teritoriālās vienotības vai sabiedriskās drošības intereses, nepieļautu nekārtības vai noziegumus, aizsargātu veselību vai morāli, aizsargātu citu cilvēku reputāciju vai tiesības, nepieļautu konfidenciālas informācijas izpaušanu vai lai saglabātu tiesas autoritāti un objektivitāti.” [1]

Arī Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 19. panta trešajā punktā noteikts, ka “paredzēto tiesību izmantošana uzliek īpašus pienākumus un atbildību. Tāpēc tā var būt pakļauta zināmiem ierobežojumiem, taču tiem jābūt likumā noteiktiem un nepieciešamiem:

- a) citu personu tiesību un reputācijas cienīšanai;
- b) nacionālās drošības, sabiedriskās kārtības, sabiedrības veselības vai tikumības aizsardzībai.” [7]

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi par leģitīmu valsts rīcību, kas ierobežojusi vārda brīvības izpausmes, kuras izraisa reliģisko naidu [11].

Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse lietās par reliģiskā naida izraisīšanu

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) ir norādījusi, ka, izmeklējot incidentus, kas saistīti ar vardarbību, valsts institūcijām tiek uzlikti papildu pienākumi atklāt, vai noziedzīgā nodarījuma pamatā un vainīgās personas motivācijā ir konstatējams naidis attiecībā pret personu, kas ir piederīga noteiktai reliģiskai grupai [16]. Piemēram, 2010. gada 14. decembra ECT lietas “Milanovičs pret Serbiju” spriedumā ir norādījusi, ka cietušais “Hare Krišnas” reliģiskās kustības līderis Serbijā vairākkārt guva miesas bojājumus no nenoskaidrotām personām. Pēc katra no uzbrukumiem iesniedzējs vērsās policijā, norādot, ka viņš saskata šajos uzbrukumos reliģiskā naida motīvu. Kaut arī izmeklēšana tika uzsākta, pēc laika policijas amatpersonas izmeklēšanu šajās lietās izbeidza. Izskatot Ž. Milanoviča iesniegumu, ECT konstatēja vairākus pārkāpumus gan saistībā ar policijas darbinieku personiskajiem aizspriedumiem, gan saistībā ar izmeklēšanas gaitu. ECT atzina, ka šajā lietā konstatējams Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3. un 14. panta pārkāpums [16].

ECT praksē bija arī lietas, kurās tiesa nav konstatējusi diskrimināciju un naida kurināšanu reliģiskās pārliecības dēļ. Piemēram, 2007. gada 20. februāra lietas “Pāvels Ivanovs pret Krieviju” spriedumā ECT ir norādījusi, ka iesniedzējs Pāvels Ivanovs publicējis vairākus rakstus, kuros paudis antisemitiskus uzskatus, nosaucot ebrejus par galveno ļaunuma avotu Krievijā [13]. Par šīm darbībām viņš tika notiesāts saskaņā ar Krievijas Federācijas likumiem. Savā iesniegumā P. Ivanovs kritizēja Krievijas tiesas un puda uzskatus, ka ir diskriminēts savas reliģiskās pārliecības dēļ, jo neuzskata ebrejus par tautu, piešķirot jēdzieniem “ebrejs” un “jūds” vienādu saturu. Vērtējot šo iesniegumu, ECT Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas pārkāpumus nekonstatēja [13].

Vērtējot līdzīgus notikumus, ECT 2004. gada 16. novembra lietas “Norvuds pret Apvienoto Karalisti” spriedumā ir uzsvērusi: “Uzbrukums reliģiskai grupai, sasaistot visu grupu ar terorisma aktu, ir nesavienojams ar konvencijā pasludinātajām un garantētajām vērtībām, īpaši – ar toleranci, sabiedrisko mieru un diskriminācijas aizliegumu” [10]. Sūdzības iesniedzējs tika notiesāts Lielbritānijā par to, ka sava dzīvokļa logā bija novietojis plakātu, kurā attēloti liesmojoši Dviņu torņi ar uzrakstu: “Islāmu ārā no Lielbritānijas! Aizsargājiet britu tautu!”. ECT secināja, ka iesniedzēja rīcība netiek aizsargāta ar tiesībām uz vārda brīvību, un atzina M. A. Norvuda sūdzību par nepamatotu [10].

ECT praksē bija arī lietas, kurās tiesa konstatēja, ka valsts nepamatoti ierobežojusi vārda brīvību. Piemēram, 2003. gada 4. decembra lietas “Gunduzs pret Turciju” spriedumā ECT norādīja, ka M. Gunduzs, pasludinot sevi par islāma sekas pārstāvi, televīzijas debašu laikā kritiski atsaucās par demokrātiju un pieprasīja atteikties no pilsoniskiem un demokrātiskiem principiem un iesākt dzīvot saskaņā ar šariata likumiem [9]. M. Gunduzs tika notiesāts Turcijā par reliģiskā naida izraisīšanu pret citām reliģijām un ticībām. Vērtējot šos notikumus, ECT nesaskatīja M. Gunduza rīcībā pārkāpumus

un konstatēja, ka Turcija ir pārkāpusi Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. pantu [9].

Jāsecina, ka, līdzīgi kā Latvijas tiesu praksē, arī ECT judikatūrā lielākā daļa no izskatītajām lietām saistīta nevis ar vardarbību, bet ar verbālo aizskārumu. Atšķirībā no fiziskā aizskāruma (vardarbības) verbālais aizskārums (kas var būt izdarīts gan mutvārdos, gan rakstveidā) var aizskart daudz plašāku personu loku. Verbālais aizskārums bieži vien tiek saukts par “naida runu” (angļu val. – *hate speech*) [31, 40].

ECT judikatūrā bija arī vairākas lietas, kas skar Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 9. pantā ietvertās tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību [1]. Piemēram, tiesības aizsegt seju reliģisko motīvu dēļ [18], tiesības norādīt reliģisko piederību oficiālajos dokumentos [14], tiesības atteikties no obligātā militārā dienesta reliģisko motīvu dēļ [17], tiesības uz reliģisko apmācību izglītības iestādēs [15], tiesības vervēt jaunus biedrus savai draudzei un ticībai [8].

ECT ir atzinusi, ka iecietība un visu cilvēku pašcieņas un vienlīdzības ievērošana ir demokrātiskas un plurālistiskas sabiedrības pamats. Ievērojot šo principu, demokrātiskā sabiedrībā nepieciešams piemērot sankcijas jebkādām izteiksmes formām, kas vērstas uz naida un neiecietības izplatīšanu, kurināšanu, stimulēšanu un attaisnošanu [12].

Secinājumi

Publiskajā telpā izplatīti uzskati, kas vērsti uz reliģiskā naida un nesaticības izraisīšanu, netiek aizsargāti ar Latvijas Republikas Satversmes 100. pantā, 1950. gada 4. novembra Eiropas cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. pantā un ANO 1966. gada 16. decembra Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 19. pantā noteiktajām tiesībām uz vārda brīvību.

Interneta vidē publicētie izteikumi, kas vērsti uz reliģiskā naida un nesaticības izraisīšanu, ir publiski apriori, jo tie ir pieejami neierobežotam interneta lietotāju lokam visā pasaulē. Savukārt divu personu starpā paustie naidīgie uzskati pret kādu reliģisko grupu nav uzskatāmi par publiskiem. Tāpēc aizskaroša un naidīga vēstule, kuru saņem viens adresāts, nerada sūtītājam nekādas sekas, ja vien vēstulē nav saskatāms kāda cita noziedzīgā nodarījuma sastāvs, piemēram, draudi izdarīt slepkavību vai nodarīt smagus miesas bojājumus (KL 132. pants). Tiesību piemērotājam jāpārlicinās, ka konkrētajā situācijā nodarījums tiek vērsts pret kādu reliģisko grupu, nevis pret šīs grupas pārstāvi, pamatojoties tikai uz personisku nepatiku.

Personas tiesību un pamatbrīvību izmantošanai jeb īstenošanai jābalstās uz vienlīdzību. Spēkā esošais normatīvais regulējums paredz dažādus sodus par nacionālā, etniskā, rasu un reliģiskā naida izraisīšanu (KL 78. pants) un par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu (KL 150. pants). Atšķiras arī šo noziedzīgo nodarījumu institucionālā piekritība. Krimināllikuma 78. pants ir ietverts IX nodaļā “Noziegumi pret cilvēci, mieru, kara noziegumi, genocīds”, kas ir Drošības policijas piekritībā. Savukārt KL 150. pants ir ietverts XIV nodaļā “Noziedzīgi nodarījumi pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām”, kas ir Valsts policijas kompetencē.

Priekšlikumi

Būtu lietderīgi izdarīt Krimināllikumā šādus grozījumus:

- 1) izslēgt 78. pantu;
- 2) papildināt X nodaļu "Noziegumi pret valsti" ar 95.² pantu (izteikt to šādā redakcijā:

"95.² pants – Sociālā naida un nesaticības izraisīšana.

1. Par darbību, kas vērsta uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes, rases, nacionālās, etniskās vai reliģiskās piederības vai jebkuru citu pazīmju dēļ, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

2. Par tādu pašu darbību, ja to izdarījusi personu grupa vai valsts amatpersona, vai uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks vai ja tā izdarīta, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

3. Par šā panta pirmajā daļā paredzēto darbību, ja tā saistīta ar vardarbību vai draudiem vai ja to izdarījusi organizēta grupa, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz desmit gadiem un ar probācijas uzraudzību uz laiku līdz trim gadiem vai bez tās.");

- 3) izslēgt 150. pantu.

Criminal Liability for triggering of religious Hatred or Enmity

Abstract

The Section 99 of the Constitution of the Republic of Latvia states: "Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion. The church shall be separate from the State."

After the Latvian Republic's accession to the European Union, 1 May 2004, the interaction between representatives of different religions increased and continues to grow with each year. The communication experience and lack of information is a breeding ground for prejudice and violence.

On 25 September 2014, in Latvia, amendments were made to the Criminal Law, which improved the regulatory framework in relation to the so-called "hate crime" with liability for religious hatred and enmity in the Section 78 of the Criminal Law. The author offers his vision of the regulatory framework application problems.

Keywords: hate crime, triggering of religious hatred or enmity, Section 78 of the Criminal Law.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Starptautisks dokuments: pieņemts 04.11.1950. un stājas spēkā 27.06.1997. *Latvijas Vēstnesis*. 143/144 (858/859), 13.06.1997.
2. Grozījumi Krimināllikumā. Latvijas Republikas likums: pieņemts 21.06.2007. un stājas spēkā 19.07.2007. *Latvijas Vēstnesis*. 107 (3683), 05.07.2007.
3. Grozījumi Krimināllikumā. Latvijas Republikas likums: pieņemts 13.12.2012. un stājas spēkā 01.04.2013. *Latvijas Vēstnesis*. 202 (4805), 27.12.2012.
4. Grozījumi Krimināllikumā. Latvijas Republikas likums: pieņemts 25.09.2014. un stājas spēkā 29.10.2014. *Latvijas Vēstnesis*. 204 (5264), 15.10.2014.
5. Krimināllikums. Latvijas Republikas likums: pieņemts 17.06.1998. un stājas spēkā 01.04.1999. *Latvijas Vēstnesis*. 199/200 (1260/1261), 08.07.1998.
6. Latvijas Republikas Satversme. LV likums: pieņemts 15.02.1922. un stājas spēkā 07.11.1922. *Latvijas Vēstnesis*. 43, 01.07.1993.
7. Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām. Starptautisks dokuments: pieņemts 16.12.1966. un stājas spēkā 14.07.1992. *Latvijas Vēstnesis*. 61 (2826), 23.04.2003.

Tiesu prakse

8. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1993. gada 25. maija spriedums lietā *Kokkinakis pret Grieķiju*, iesniegums Nr. 14307/88.
9. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2003. gada 4. decembra spriedums lietā *Gunduzs pret Turciju*, iesniegums Nr. 35071/97.
10. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004. gada 16. novembra spriedums lietā *Norvuds pret Apvienoto Karalisti*, iesniegums Nr. 23131/03.
11. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005. gada 13. septembra spriedums lietā *I. A. pret Turciju*, iesniegums Nr. 42571/98.
12. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006. gada 6. jūlija spriedums lietā *Erbakans pret Turciju*, iesniegums Nr. 59405/00.
13. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 20. februāra spriedums lietā *Pāvels Ivanovs pret Krieviju*, iesniegums Nr. 35222/04.
14. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 2. februāra spriedums lietā *Sinans Isiks pret Turciju*, iesniegums Nr. 21924/05.
15. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 15. jūnija spriedums lietā *Grzelaki pret Poliju*, iesniegums Nr. 7710/02.
16. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 14. decembra spriedums lietā *Milanovičs pret Serbiju*, iesniegums Nr. 44614/07.
17. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2011. gada 7. jūlija spriedums lietā *Bajatjans pret Armēniju*, iesniegums Nr. 23459/03.
18. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2014. gada 1. jūlija spriedums lietā *S. A. S. pret Franciju*, iesniegums Nr. 43835/11.
19. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003. gada 5. jūnija spriedums lietā Nr. 2003-02-0106. *Latvijas Vēstnesis*. 85, 06.06.2003.

20. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003. gada 29. oktobra spriedums lietā Nr. 2003-05-01. *Latvijas Vēstnesis*. 152, 30.10.2003.
21. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2006. gada 6. februāra spriedums lietā Nr. 2005-17-01. *Latvijas Vēstnesis*. 4, 09.02.2006.
22. Madonas rajona tiesas 2010. gada 8. decembra spriedums lietā Nr. 11300009010.
23. Rīgas rajona tiesas 2016. gada 18. oktobra spriedumu lietā Nr. K33-0525-16/9.

Literatūra

24. Kamenska, A., Brands-Kehris, I. *Naida noziegumi Latvijā: likumdošana un policijas prakse*. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2008.
25. Kolčanovs, B., Zankovska-Odiņa, S., Zālītis, K. *Atšķirīgs klients daudzveidīgā Latvijā*. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2010.
26. Kriminālā statistika. *Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs*. Iegūts no: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109> [sk. 25.03.2017.].
27. Latviete Līga jeb Fatima: "Novilkta nikābu būtu kā publiski izģērbties". *Kasjauns.lv* 24.09.2015. Iegūts no: <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/204828/latviete-liga-jeb-fatima-novilktnikabu-butu-ka-publiski-izgerbties> [sk. 25.03.2017.].
28. Latviete – musulmane atklāti pastāsta par attieksmi pret islāmticīgajiem Latvijā. *Apollo.lv* 24.09.2015. Iegūts no: <http://apollo.tvnet.lv/zinas/latviete-musulmane-atklati-pastasta-par-attieksmi-pret-islamticigajiem-latvija/706054> [sk. 25.03.2017.].
29. Naida runas un naida noziegumu atpazīšanas un izmeklēšanas prakses problēmaspekti Latvijas Republikā. *Tiesībsarga biroja pētījums*. Rīga: Tiesībsarga birojs, 2016. Iegūts no: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/naida_noziegumu_un_naida_runas_izmeklesana_lv_2016_1486044199.pdf [sk. 25.03.2017.].
30. Trešs, Ē. Teksta juridiskās ekspertīzes īpašības lietās par naida izraisīšanu. Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls *Socrates*, 1 (4), 2016, 46.–56. lpp.
31. Trešs, Ē. *Valsts policijas darbs daudznacionālajā sabiedrībā*. Zinātniskā monogrāfija. Rīga: P & K, 2012.

Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

Inese Baikovska

*Biznesa augstskola "Turība", studiju programma
"Juridiskā zinātne", Latvija*

baikovska@inbox.lv

Kopsavilkums

Pētījumā apskatīta tiesiskā regulējuma problemātika, kas saistīta ar kriminālprocesā iesaistīto personu kā pieteikuma subjektu tiesībām uz kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ lietās, kurās spēkā stājies tiesas nolēmums vai prokurora priekšraksts par sodu.

Pētījumā analizēts Latvijas kriminālprocesuālais regulējums salīdzinājumā ar citos procesuālajos likumos noteiktajiem regulējumiem, kā arī salīdzināts Latvijas kriminālprocesuālais regulējums ar ārvalstīs noteikto kriminālprocesuālo regulējumu.

Priekšlikumi tiesiskā regulējuma pilnveidošanai ir saistīti ar pieteikuma subjektu loka precizēšanu un konkrēta definējuma noteikšanu.

Atslēgvārdi: kriminālprocess, jaunatklāti apstākļi, kriminālprocesā iesaistītās personas.

Ievads

Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmais teikums [18] garantē ikvienas personas tiesības uz taisnīgu tiesu. Tādas pašas tiesības tiek garantētas arī ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pantu [12]. Likumā "Par tiesu varu" 16. pantā [20] tiek prezumēts, ka tiesas spriedums, kas stājies likumīgā spēkā, ir izpildāms un tam ir likuma spēks. Tas nozīmē, ka šāds spriedums nav pārsūdzams un tādējādi tiek nodrošināta tiesiskā stabilitāte. Tomēr Kriminālprocesa likumā ir paredzēts izņēmums – iespēja atjaunot kriminālprocesi jaunatklātu apstākļu dēļ, kas nodrošina personu tiesības uz taisnīgas tiesas aizsardzību.

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ nav absolūta, un to iespējams veikt vien pie ļoti ierobežotiem un Kriminālprocesa likumā noteikti definētiem apstākļiem, pamatojoties uz noteiktu personu pieteikuma pamata. Turklāt ne visām kriminālprocesā iesaistītajām personām ir piešķirtas tiesības vērsties ar pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu, tāpēc īpaši būtu jāpievēršas problemātikai, kas saistīta ar subjektiem, kuriem ir tiesības iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ.

Raksta mērķis ir noskaidrot, vai personām pilnvērtīgi tiek garantētas tiesības iesniegt pieteikumu kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ un kāds ir šāda pieteikuma subjektu loks, kā arī salīdzināt Latvijas un ārvalstu tiesisko regulējumu.

Raksta uzdevumi ir izpētīt tiesu praksi un salīdzināt Latvijas kriminālprocesuālo regulējumu ar ārvalstu tiesisko regulējumu. Pētījuma rezultātā doti ierosinājumi tiesiskā regulējuma pilnveidošanai.

Rakstā ir analizēti normatīvie akti, tiesu nolēmumi, atziņas un viedokļi.

Raksta izstrādē tika izmantotas analīzes un sintēzes metodes – pētot dažādu valstu tiesiskā regulējuma kopsakarības un atšķirības, salīdzināmā metode – pētot konkrētas tiesību normas salīdzinājumā ar citām normām līdzīgos tiesiskos regulējumos, kā arī vēsturiskā metode – pētot konkrētā tiesiskā regulējuma vēsturisko attīstību. Izmantotas arī tiesību normu interpretācijas metodes: gramatiskā, sistēmiskā, vēsturiskā un teleoloģiskā – pētot konkrētas tiesību normas juridisko regulējumu, noskaidrojot normas jēgu un mērķi.

Personu tiesību garantijas iesniegt pieteikumu kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ

Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) 15. pantā [15] ir definēts kriminālprocesa pamatprincips, kas garantē personu tiesības uz lietas izskatīšanu taisnīgā, objektīvā un neatkarīgā tiesā. Arī Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ir noteiktas ikvienas personas tiesības uz taisnīgu tiesu. Kā atzinusi Satversmes tiesa, jēdziens “taisnīga tiesa” ietver divus aspektus – “taisnīga tiesa” kā neatkarīga tiesu varas institūcija, kas izskata lietu, un “taisnīga tiesa” kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs process, kurā šī lieta tiek izskatīta [24]. Neatkarīga un taisnīga tiesa nav iespējama bez veiksmīgas tiesvedības, kas ne tikai nodrošina spēju spriest tiesu, bet arī labot nelikumīgus vai nepamatotus nolēmumus, pat ja tie stājušies spēkā [4, 18].

Kā atzinusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, atkāpe no tiesiskās stabilitātes principa var tikt attaisnota tikai pie būtiskiem un nepārvaramiem apstākļiem, un tiesas nolēmuma pārskatīšana iespējama tikai, lai novērstu un izlabotu būtiskus, tiesvedības procesā pieļautus pārkāpumus [8, 85].

Kriminālprocesa atjaunošanas jaunatklātu apstākļu dēļ teorētiskais pamats ir balstīts uz likumīgā spēkā esoša nolēmuma patiesuma prezumpcijas, ko var apstrīdēt

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

tikai likumā noteiktā kārtībā [4, 25]. Tomēr tiesiskās stabilitātes princips nereti nonāk pretrunā ar prasību pēc taisnīguma, un tiesvedības atjaunošana lietā, kas pabeigta ar spēkā stājušos nolēmumu, ir tipiska šī strīda izpausme, tādēļ jāmeklē tiesiskās stabilitātes un taisnīguma savstarpējais līdzsvars [2, 410].

Satversmes tiesa arī atzinusi, ka Latvijas kriminālprocess ir uzlūkojams kā vienots veselums un prasības, ko taisnīgas tiesas jēdziens izvirza krimināllietas izskatīšanas procedūrai kopumā, attiecināms arī uz lietas izskatīšanu jaunatklātu apstākļu dēļ [23]. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ ir tiesību institūts, kas veidots kā tiesību uz taisnīgu tiesu papildu garantija likumā noteiktā gadījumā. Satversmes tiesa atzinusi, ka kriminālprocesa atjaunošanas jaunatklātu apstākļu dēļ funkcija ir atrisināt kolīziju starp taisnīguma un tiesiskās stabilitātes principiem, kas abi vienlaikus ir izsecināmi no tiesiskas valsts idejas [23, 24]. Tiesību institūta mērķis kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ ir nodrošināt līdzsvaru divu taisnīgas tiesas satura elementu – *res judicata* principa un taisnīga sprieduma – kolīzijas gadījumā [24].

Tādējādi ikvienai personai tiek garantētas tiesības pārsūdzēt tiesas nolēmumus, kā arī tiesības vērsties ar pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ, kurā ir spēkā stājies tiesas spriedums vai prokurora priekšraksts par sodu. Savukārt vienlīdzības princips, ko nosaka KPL 8. pants, garantē vienotu procesuālo kārtību visām kriminālprocesā iesaistītajām personām. Tātad no šiem kriminālprocesa pamatprincipiem secināms, ka iespējām atjaunot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļiem dēļ jābūt garantētām vienādām tiesībām, piemēram, gan notiesātajai vai attaisnotajai personai, gan arī cietušajam.

Kā atzīts juridiskajā literatūrā, dažkārt civilprocesos lietas atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ civilprocesuālais līdzeklis ne vienmēr tiek izmantots saskaņā ar tā jēgu un mērķi. Lietas dalībnieki, saņemot Augstākās tiesas atteikumu pieņemt viņu iesniegtās kasācijas sūdzības, lūgumu pārbaudīt materiālo tiesību normu piemērošanas pareizību vai iespējamo procesuālo tiesību normu pārkāpumu izsaka pieteikumā par lietas jaunu izskatīšanu jaunatklātu apstākļu dēļ. Tiek atzīts, ka pieteikums par lietas jaunu izskatīšanu jaunatklātu apstākļu dēļ nav uzskatāms par alternatīvu apelācijas vai kasācijas sūdzībai [3, 12]. Taču šāds atzinums nepārprotami attiecināms arī uz kriminālprocesuālo kārtību, jo arī kriminālprocesā lietas jauna izskatīšana jaunatklātu apstākļu dēļ nevar tikt uzskatīta par alternatīvu apelācijas vai kasācijas sūdzībai.

Jāuzsver, ka notiesātajai personai tiek garantētas tiesības ne tikai iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ, bet arī gadījumā, ja spriedums šā iemesla dēļ tiek atcelts, nepamatoti notiesātajai personai ir tiesības uz materiālu kompensāciju. Šādu garantiju paredz Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 14. pants [10], kurā noteikts: ja kāda persona notiesāta par kriminālnoziedzumu ar galīgu spriedumu un ja par viņu pieņemtais spriedums pēc tam tiek atcelts vai viņa tikusi apzēlota, pamatojoties uz jaunu vai jaunatklātu apstākli, kas neapstrīdami liecina par tiesas kļūdu, tad personai, kas saņēmusi sodu šādas notiesāšanas rezultātā, saskaņā

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

ar likumu pienākas kompensācija, ja netiek pierādīts, ka nezināmā fakta laicīga atklāšana notikusi pilnīgi vai daļēji viņas vainas dēļ.

Atjaunotot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļu dēļ, valstij ir nepieciešams veikt pasākumus, lai atjaunotu personai to stāvokli, kāds tai bija līdz tās tiesību pārkāpumam (*restitutio in integrum*), un svarīgākais ir nevis iepriekšējā nolēmuma atcelšana, bet gan personas iepriekšējā stāvokļa atjaunošana [4, 25].

Tas nozīmē, ka, atceļot tiesas nolēmumu vai prokurora priekšrakstu par sodu un personas attaisnošanas gadījumā, šai personai ir garantētas tiesības ne tikai uz iepriekšējā stāvokļa atjaunošanu, bet arī tiesības saņemt morālu gandarījumu kompensācijas veidā.

Tomēr jāņem vērā, ka iesniegt pieteikumu kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ ir kriminālprocesā iesaistīto personu subjektīvās tiesības un tām ir dispozitīvs raksturs, jo katra persona pati var izvēlēties, vai iesniegt vai neiesniegt šādu pieteikumu. Ja nav šāda pieteikuma, faktiski nav pamata atjaunot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļu dēļ (KPL 657. pants), izņemot gadījumu, ja informācija iegūta cita kriminālprocesa gaitā, kad prokuroram ir tiesības pēc savas iniciatīvas pieņemt lēmumu par procesa uzsākšanu jaunatklātu apstākļu izmeklēšanai (KPL 657. panta piektā daļa – KPL redakcijā no 26.04.2017.).

Subjektu loka kriminālprocesuālais regulējums

KPL 62. nodaļā reglamentēta kārtība, uz kāda pamata un kādā veidā iespējams atjaunot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļu dēļ, kurā ir stājies spēkā tiesas nolēmums vai prokurora priekšraksts par sodu. KPL 657. panta pirmajā daļā (likuma redakcija līdz 25.04.2017.) noteikts, ka tiesības atjaunot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļu dēļ ir tikai prokuroram.

Savukārt šī panta otrajā daļā norādīti iemesli, pamatojoties uz kuriem prokuroram ir tiesības atjaunot kriminālprocesu:

- kriminālprocesā iesaistīto personu, to pārstāvju pieteikumi;
- informācija, kas iegūta cita kriminālprocesa gaitā, ja ir KPL 655. panta otrajā daļā noteiktais pamats (t. i., KPL definētie jaunatklātie apstākļi).

Tātad viens no iemesliem – pamatojoties uz kriminālprocesā iesaistīto personu pieteikumu, dod prokuroram tiesības atjaunot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļu dēļ.

Taču šāds KPL noteiktais regulējums ir pārāk nekonkrēts, jo jēdziens “kriminālprocesā iesaistītās personas” ir plašs, un tas ir definēts KPL pirmajā sadaļā “Kriminālprocesā iesaistītās personas”.

No šajā KPL sadaļā noteiktā regulējuma var izdalīt šādas kriminālprocesā iesaistītās personas:

- amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu;
- personas, kuras īsteno aizstāvību;

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

- cietušais un viņa pārstāvis;
- citas kriminālprocesā iesaistītās personas (liecinieks, kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieks, advokāts, speciālists, procesa virzītāja palīgi).

Pirmšķietami no minētā regulējuma varētu secināt, ka šādu pieteikumu var iesniegt ikviena persona, kura kaut kādā veidā bijusi iesaistīta konkrētajā kriminālprocesā. Tomēr šķiet, ka likumdevējs pēc būtības nav vēlējis dot šādu paplašinātu personu tiesību loku, kuras varētu iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ. Lai noskaidrotu, kurām kriminālprocesā iesaistītajām personām ir un kurām tomēr nav tiesību iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ, jāskata KPL normas, kurās ir noteiktas katras šīs iepriekš minētās personas tiesības un tiesības uz nolēmumu pārsūdzēšanu. No KPL piektās nodaļas "Personas, kuras īsteno aizstāvību" un sestās nodaļas "Cietušais un viņa pārstāvība" secināms, ka apsūdzētajam, viņa aizstāvim un cietušajam, viņa pārstāvim ir garantētas tiesības uz tiesas nolēmumu pārsūdzēšanu gan apelācijas, gan kasācijas kārtībā. Pēc nolēmuma spēkā stāšanās notiesātajai vai attaisnotajai personai un cietušajam ir arī tiesības iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ. Savukārt citām kriminālprocesā iesaistītajām personām, piemēram, lieciniekam, speciālistam, šādas tiesības netiek piešķirtas.

KPL 657. panta otrās daļas redakcija ir spēkā līdz 25.04.2017. un nav grozīta kopš KPL pieņemšanas – 2005. gada. Raksta sagatavošanas laikā Saeima 30.03.2017. ir pieņēmusi "Grozījumus Kriminālprocesa likumā" [14], kuri stājas spēkā 26.04.2017., ar ko paredzēts grozīt KPL 657. pantu. Ar grozījumiem KPL 657. pantā paredzētas būtiskas izmaiņas. Panta pirmajā daļā noteikts, ka iemesls procesa uzsākšanai jaunatklātu apstākļu izmeklēšanai ir kriminālprocesā iesaistītās personas, kuras tiesības vai likumiskās intereses tika aizskartas kriminālprocesā, vai tās pārstāvja pieteikums, kā arī informācija, kas iegūta cita kriminālprocesa gaitā, ja ir KPL 655. panta otrajā daļā noteiktais pamats (t. i., jaunatklāti apstākļi).

Jaunā KPL 657. panta redakcija jau nedaudz precīzē to personu loku, kurām ir tiesības iesniegt šādu pieteikumu, nosakot, ka pieteikumu var iesniegt persona, kuras tiesības vai likumiskās intereses tika aizskartas kriminālprocesā.

Indivīda tiesiskās intereses kriminālprocesā (domājams, arī likumiskās intereses) juridiskajā literatūrā tiek definētas kā ar likumu aizsargātas cilvēka apzinātas vajadzības, kas izriet no indivīda procesuālā statusa piemītošām tiesībām, kuru neievērošana var traucēt, būtiski aprūtināt vai pat padarīt par neiespējamu kriminālprocesa mērķu sasniegšanu, t. i., līdzsvara starp sabiedrības un indivīda privātajām interesēm atjaunošanu, pirms noziedzīga nodarījuma pastāvošā miera atjaunošanu [1, 268].

No KPL 657. panta pirmās daļas (redakcijas, kas spēkā no 26.04.2017.) definējuma izriet, ka personas, kuru tiesības vai likumiskās intereses tika aizskartas kriminālprocesā, ir:

- personas, kuras īsteno aizstāvību;
- cietušais, viņa pārstāvis;
- kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieks.

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

Tātad šīm personām vai viņu aizstāvjiem vai pārstāvjiem jābūt garantētām tiesībām iesniegt pieteikumu procesa uzsākšanai jaunatklātu apstākļu izmeklēšanai.

Taču, šķiet, ne visas personas, kuras īsteno aizstāvību, varētu iesniegt pieteikumu procesa uzsākšanai jaunatklātu apstākļu dēļ. Jāņem vērā, ka atjaunot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļu dēļ var tikai tad, ja ir spēkā stājies tiesas spriedums vai lēmums, vai arī prokurora priekšraksts par sodu. Tādējādi personu loks no tiesību institūta "personas, kuras īsteno aizstāvību" tiek sašaurināts, jo kriminālprocess noteiktajā stadijā ir beidzies ar galīgo nolēmumu. Tātad pēc galīgā nolēmuma "personas, kuras īsteno aizstāvību", ir: notiesātais vai attaisnotais KPL 656. panta ceturtajā daļā noteikts, ka notiesātās personas nāve nav šķērslis kriminālprocesa atjaunošanai lietā, lai rehabilitētu šo personu. Tomēr KPL nav norādīts, kādas personas var iesniegt šādu pieteikumu. Būtu loģiski secināt, ka mirušā notiesātā tuvinieki, likumiskie pārstāvji ir tiesīgi iesniegt šādu pieteikumu, līdzīgi kā tas ir definēts KPL 610. panta pirmajā daļā (ieteikuma iesniedzēji kriminālprocesa turpināšanai mirušā rehabilitācijai). Tomēr jāatzīst, ka no KPL 657. panta pirmās daļas (redakcija spēkā no 26.04.2017.) nevar izsecināt, ka mirušā notiesātā tuviniekiem šādas tiesības būtu garantētas, gluži pretēji, viņi šādu pieteikumu nevar iesniegt, jo KPL regulējums to neparedz. Iespējams, ka būtu nepieciešams KPL tieši noteikt, ka mirušā notiesātā tuviniekiem vai likumiskajiem pārstāvjiem ir tiesības iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ.

Kā īpašs tiesību subjekts jāatzīmē KPL 111.¹ pantā noteiktais "kriminālprocesā aizskartais mantas īpašnieks", kura tiesības kriminālprocesuālajā regulējumā šķiet pretrunīgas un vienlaikus arī nepilnīgas. No KPL 111.¹ pantā noteiktā regulējuma izriet, ka minētā persona, ja tai procesuālo darbību rezultātā ir ierobežotas vai atņemtas īpašnieka vai likumīgā valdītāja tiesības rīkoties ar mantu un ja tai nav KPL noteikto tiesību uz aizstāvību, tad šai personai pašai personiski vai tās pārstāvim ir tiesības:

- mutvārdos vai rakstveidā izteikt savu attieksmi pret pieņemtajiem lēmumiem attiecībā uz mantu;
- iesniegt pieteikumus vai sūdzības par amatpersonu rīcību vai lēmumiem attiecībā uz mantu;
- juridiskās palīdzības saņemšanai uzaicināt advokātu.

No šī regulējuma izriet, ka šai personai nav tiesību pārsūdzēt tiesas nolēmumus, kas nozīmē arī to, ka tai netiek piešķirtas tiesības iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ. Tas ir pretrunā ar kriminālprocesa pamatprincipiem un tiesību uz taisnīgu tiesu garantijām, jo personas tiesības uz mantu tiek (vai arī nākotnē var tikt) ierobežotas, bet persona nevar pilnvērtīgi realizēt savas subjektīvās tiesības kā mantas īpašnieks, jo nevar pārsūdzēt tiesas nolēmumus.

Arī juridiskajā literatūrā ir atzīts: lai gan kriminālprocesā aizskartais mantas īpašnieks kā procesa dalībnieks nav persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tomēr, ņemot vērā tā interešu esošu vai potenciālu aizskārums, ir pamatoti atzīt, ka arī šī persona bauda tiesības uz taisnīgu procesu, ciktāl tās uz viņu attiecināmas statusa īpatnību dēļ [5, 367].

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

Šī raksta sagatavošanas laikā Saeimā izskatīšanai ir likumprojekts “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” [13], kurā paredzēti apjomīgi grozījumi attiecībā uz tiesību subjektu “kriminālprocesā aizskarto mantas īpašnieku”. Grozījumos KPL 111.¹ pantā paredzēts noteikt, ka kriminālprocesā aizskartajam mantas īpašniekam, kura mantai uzlikts arests un tiek ierobežotas tiesības rīkoties ar mantu, būs tiesības pārsūdzēt tiesas nolēmumus, t. sk. iesniegt arī apelācijas un kasācijas sūdzību. Izejot no šī un nākotnē plānotā regulējuma, ja tas tiks pieņemts tādā vai līdzīgā redakcijā, dodot kriminālprocesā aizskartajam mantas īpašniekam tiesības arī uz tiesas nolēmumu pārsūdzēšanu, tad šai personai arī būs tiesības pēc tiesas nolēmuma spēkā stāšanās iesniegt pieteikumu kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ. Tādā veidā tiks nodrošinātas šī tiesību subjekta tiesības uz taisnīgu tiesu.

Juridiskajā literatūrā paustas dažādas atziņas par problemātiku, kas skar nekonkrētas kriminālprocesuālās normas. Tiek atzīts, ka tādās tiesību nozarēs kā procesuālās tiesības būtu jābūt ierobežotam noteiktam juridisku jēdzienu lietojumam un pašām kriminālprocesuālajām normām jābūt ļoti konkrētām, jo nevar paļauties uz tiesību normu piemērotāju izpratnes vienprātību par šiem jēdzieniem [6, 29]. Raksturojot KPL trūkumus, kā viens no galvenajiem cēloņiem tiek atzīts, ka KPL ir nevienveidīga pieeja vienveidīgu vai salīdzināmu situāciju risināšanā [7, 22].

Šiem viedokļiem var piekrist, uzskatot, ka kriminālprocesuālajam regulējumam, nosakot subjektu loku, kuriem tiesības iesniegt pieteikumu kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ, jābūt konkrēti noteiktam, lai nerastos liekas diskusijas, kas var novest pie tiesiskās nenoteiktības un tiesību normas atšķirīgas interpretācijas. No KPL 657. panta regulējuma, kas bija spēkā līdz 25.04.2017. un kāds noteikts ar grozījumiem KPL, kas stājas spēkā 26.04.2017., tiesību normas piemērotājam nākas un arī nāksies lietot tiesību normu tulkošanas metodes, lai katrā konkrētajā gadījumā noskaidrotu, vai pieteikuma iesniedzējs atbilst vai neatbilst subjektam, kuram ir tiesības iesniegt konkrētu pieteikumu.

Jāatzīst, ka Kriminālprocesa likuma normas, kas reglamentē dažādas procesuālās stadijas, t. sk. nolēmumu pārsūdzības, kopumā nav ar vienotu, konkretizētu nostāju. Salīdzinot kriminālprocesuālo regulējumu subjektu loku, kuriem ir tiesības iesniegt pieteikumu jaunatklātu apstākļiem dēļ (KPL 657. pants) un kuriem ir tiesības iesniegt kasācijas sūdzību (KPL 571. pants), redzams, ka likumā konkrēti definēts, ka kasācijas sūdzību var iesniegt apsūdzētais, viņa aizstāvis, cietušais, viņa pārstāvis un likumiskais pārstāvis. Savukārt pieteikuma subjektu loks, kuriem ir tiesības iesniegt pieteikumu jaunatklātu apstākļu dēļ, ir definēts nekonkrēti. Jāpiebilst, ka arī KPL 63. nodaļas 663. pantā noteikts, ka par spēkā esošo nolēmumu izskatīšanu sakarā ar materiālo vai procesuālo likuma normu būtisku pārkāpumu, pieteikumu var iesniegt advokāts – notiesātās un attaisnotās personas uzdevumā vai tādas personas uzdevumā, pret kuru ar tiesas lēmumu kriminālprocess izbeigts. Arī šajā procesuālajā regulējumā ir dots tiešs subjektu uzskaitījums, kas nerada šaubas un diskusijas par to, kurām personām ir vai nav tiesības iesniegt konkrētu pieteikumu.

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

Aplūkojot kriminālprocesuālo regulējumu vēsturiskā kontekstā, kāds tas bijis pirms Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanās, t. i., kāds bija noteikts ar Kriminālprocesa kodeksā [17] (turpmāk – KPK) noteikto regulējumu, vērojamas zināmas kopsakarības. KPK 390. pantā noteikts, ka tiesvedības ierosināšanai krimināllietā jaunatklātu apstākļu dēļ iemesls var būt fizisko un juridisko personu, kā arī to pārstāvju pieteikumi, sabiedrības saziņas līdzekļos sniegtā informācija, kā arī informācija, kas iegūta citas krimināllietas izmeklēšanas vai izskatīšanas procesā. Arī agrāk pastāvošais regulējums subjektu lokam, kuriem ir tiesības iesniegt pieteikumu jaunatklātu apstākļu dēļ, ir bijis vispārīgs un nekonkretizēts. Tātad gan vēsturiski, gan ar kriminālprocesuālo regulējumu, kas spēkā līdz 25.04.2017., kā arī redakciju, kura spēkā ar 26.04.2017., subjektu loks nav konkrēti un precīzi noteikts.

Salīdzinājumā ar kriminālprocesuālo regulējumu Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa [16] (turpmāk – LAPK), 289.²⁴ pantā noteiktā kārtība administratīvā pārkāpuma lietas atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ ir atšķirīga, un pieteikumu par lietas ierosināšanu atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ var iesniegt tikai administratīvi sodītā persona. Tātad šis regulējums dod precīzu norādi, kurām personām ir tiesības iesniegt konkrētu pieteikumu. Tomēr jāatzīst, ka minētais regulējums nav pilnīgs un netiek nodrošinātas cietušās personas tiesības iesniegt šādu pieteikumu. Tādējādi tiek pārkāpti vispārīgie tiesību principi – vienlīdzības princips un tiesību uz taisnīgu tiesu princips.

Aplūkojot Saeimā izskatāmā likumprojekta – Administratīvo pārkāpumu procesa likuma [9] 253. panta pirmajā daļā noteikto regulējumu, likumdevējs jau paredzējis novērst trūkumus, kādi ir LAPK, risinot jautājumu par jaunatklātiem apstākļiem, un tiek plānots dot vienādas garantijas gan cietušajam, gan administratīvi sodītajai personai.

Lai veicinātu tiesisko noteiktību, Kriminālprocesa likumā tomēr būtu nepieciešams precīzs to personu uzskaitījums, kurām būtu tiesības iesniegt pieteikumu kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ, respektīvi, KPL Kriminālprocesa likuma 657. panta pirmajā daļā vajadzētu noteikt konkrētu kriminālprocesā iesaistīto personu loku, kurām ir tiesības iesniegt pieteikumu par procesa uzsākšanu jaunatklātu apstākļu izmeklēšanai, un šīs personas varētu būt: notiesātā vai attaisnotā persona, kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieks, cietušais, viņu pārstāvis vai likumiskais pārstāvis. Ja notiesātā persona mirusi, pieteikumu var iesniegt tās likumiskie pārstāvji vai tuvinieki.

Ārvalstu kriminālprocesuālais regulējums pieteikuma subjektu loka noteikšanai

Aplūkojot Baltijas valstīs, Vācijā un Krievijā noteikto kriminālprocesuālo regulējumu subjektu lokam, kuriem ir tiesības iesniegt pieteikumu jaunatklātu apstākļu dēļ, jāatzīmē, ka personu loks, kurām ir tiesības iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ, dažādu valstu kriminālprocesuālajā regulējumā atšķiras atkarībā no tā, kāda ir pati procesuālā kārtība šajās valstīs.

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

Lietuvas Kriminālprocesa kodeksa 446. pantā [19] noteikts, ka pieteikumu atjaunot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļu dēļ izskata prokurors, un šādu pieteikumu prokuroram var iesniegt notiesātais, attaisnotais, to juridiskie pārstāvji, cietušais, civilprasītājs, civilatbildētājs un viņu pārstāvji. Regulējumā tiek precīzi nosaukts to personu loks, kurām ir tiesības iesniegt šāda veida pieteikumus. Šāds precīzs definējums ir pozitīvi vērtējams, jo gan personai, kura vēlas iesniegt pieteikumu, likums skaidri noteicis, vai šī persona atbilst / neatbilst pieteikuma subjekta statusam, gan arī prokuroram, pieņemot pieteikumu un noskaidrojot, vai šī persona ir subjekts, kuram ir tiesības iesniegt šādu pieteikumu, un nevar rasties šaubas par atbilstību noteiktajam regulējumam. Salīdzinājumā ar Latvijā noteikto kriminālprocesuālo regulējumu, secināms, ka Latvijas kriminālprocesuālā regulējuma ietvaros prokuroram nāktos rūpīgāk izvērtēt pieteicēja kā pieteikuma subjekta atbilstību KPL noteiktajam regulējumam, jo šis regulējums ir diezgan vispārīgs un nekonkrēts.

Savukārt Igaunijā saskaņā ar Igaunijas Kriminālprocesa kodeksa 367. pantā [11] noteikto pieteikumus jaunatklātu apstākļu dēļ izskata Augstākās tiesas Krimināllietu palāta, un pieteikumu var iesniegt prokurors, advokāts kā aizstāvis, advokāts kā citu procesā iesaistīto personu pārstāvis, kā arī personas, kuru manta tika konfiscēta ar spriedumu, bet kuras tieši netika iesaistītas kriminālprocesā, bet arī tikai ar advokāta starpniecību. Arī šajā regulējumā tiek precīzi nosauktas tās personas, kurām ir tiesības iesniegt šādus pieteikumus, turklāt pieteikuma iesniegšana tiek deleģēta ar advokāta starpniecību, iespējams, tādējādi nodrošinot pieteikumu kvalitāti un nepieļaujot nepamatotu vai neatbilstošu pieteikumu iesniegšanu. Ne pieteikuma iesniedzējiem, ne amatpersonām, kurām nāksies izskatīt šos pieteikumus, nevar rasties šaubas par pieteikuma subjektu atbilstību vai neatbilstību kriminālprocesuālajam regulējumam.

Arī Vācijas Kriminālprocesa kodeksa 366.2. un 406c. pantā [21] noteiktajā regulējumā par subjektiem, kuriem ir tiesības iesniegt pieteikumu jaunatklātu apstākļu dēļ, tiek precīzi noteiktas personas – notiesātais un cietušais –, kuriem ir tiesības iesniegt šādu pieteikumu. Turklāt, ja notiesātais miris, tad šādu pieteikumu par labu notiesātajam (lai, iespējams, viņu attaisnotu) var iesniegt arī laulātais, dzīvesbiedrs (civilais partneris), radnieki taisnā līnijā un brāļi, māsas. Šāds pieteikums iesniedzams tiesai, turklāt pieteikumu iesniedz aizstāvis vai advokāts rakstveidā, vai arī to var pieteikt mutiski tieši tiesā, kas tiek reģistrēts speciālā tiesas reģistrā. Atšķirībā no Latvijas kriminālprocesuālā definējuma, kurš ir nenoteikts, Vācijas kriminālprocesuālais regulējums ir tiešs un konkrēts, turklāt ir skaidri noteikts to personu loks, kurām ir tiesības iesniegt šādu pieteikumu.

Savukārt atšķirībā no aplūkotajiem Eiropas valstu kriminālprocesuālajiem regulējumiem, kuros ir vērojamas zināmas līdzības, Krievijas Kriminālprocesa kodeksā ir noteikts citāds, daudz paplašinātāks regulējums. Krievijas Kriminālprocesa kodeksa 415.1. un 415.2. pantā [22] noteikts, ka kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ ir piekritīga prokuroram un iemesls atjaunošanai var būt personu, amatpersonu ziņojumi, kā arī ziņas, kas iegūtas citā krimināllietā pirmstiesas izmeklēšanas vai tiesvedības laikā. Tādējādi jebkura persona, ja tai kļuvuši zināmi kādi jauni apstākļi saistībā ar konkrētu krimināllietu, var vērsties pie attiecīgā prokurora, kuram jāizvērtē šīs ziņas un jāpieņem attiecīgs nolēmums.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ pieteikuma subjektu loks Kriminālprocesa likumā nav precīzi definēts, kas var radīt tiesisko nenoteiktību un atšķirīgu tiesību normu interpretāciju.
2. Kriminālprocesa likuma normas, kas reglamentē dažādas procesuālās stadijas par nolēmumu pārsūdzību, t. sk. arī spēkā esošu nolēmumu jaunu izskatīšanu, nosakot subjektu loku, kopumā nav ar vienotu, konkretizētu nostāju, kas uzskatāms par būtisku trūkumu Kriminālprocesa likumā.
3. Vērojamas atšķirības starp Latvijas un ārvalstu tiesisko regulējumu pieteikuma subjektu loka definējumā kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ. Atšķirībā no Latvijā noteiktā kriminālprocesuālā regulējuma, kurā subjektu loks nav precīzi nosaukts, Igaunijā, Lietuvā un arī Vācijā pieteikuma subjekti ir precīzi noteikti normatīvajā regulējumā.
4. Jārosina diskusija par to, vai KPL 657. pantā nepieciešams precīzi un tieši definēt tos subjektus, kuriem ir tiesības iesniegt pieteikumu par procesa uzsākšanu jaunatklātu apstākļu dēļ.
5. Kriminālprocesa likums nosaka, ka notiesātās personas nāve nav šķērslis kriminālprocesa atjaunošanai lietā, lai rehabilitētu šo personu, bet likumā nav noteiktas personas, kurām ir tiesības iesniegt pieteikumu jaunatklātu apstākļu dēļ. Būtu nepieciešams papildināt Kriminālprocesa likumu, nosakot, ka mirušā notiesātā tuviniekiem vai likumiskiem pārstāvjiem ir tiesības iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ.
6. Būtu jāgroza Kriminālprocesa likuma 657. panta pirmā daļa (redakcija, kas spēkā no 26.04.2017.), nosakot konkrētu kriminālprocesā iesaistīto personu loku, kuriem ir tiesības iesniegt pieteikumu par procesa uzsākšanu jaunatklātu apstākļu izmeklēšanai, izsakot to šādā redakcijā:

“Iemesls procesa uzsākšanai jaunatklātu apstākļu izmeklēšanai ir pieteikums, kuru var iesniegt: notiesātā vai attaisnotā persona, kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieks, cietušais, viņu pārstāvis vai likumiskais pārstāvis. Ja notiesātā persona mirusi, pieteikumu var iesniegt tās likumiskie pārstāvji vai tuvinieki. Iemesls procesa uzsākšanai var būt arī informācija, kas iegūta cita kriminālprocesa gaitā, ja ir šā likuma 655. panta otrajā daļā noteiktais pamats. Pieteikums iesniedzams prokuratūrai pēc sākotnējā kriminālprocesa izskatīšanas vietas.”

The Claim Subjects in Proceedings in Connection with the Newly Disclosed Circumstances: Legal Regulation Problematics

Abstract

In the article, the author focuses on the legal regulatory problems connected with the person involved in the criminal proceedings – as the applicants subject rights for the renewal of criminal proceedings in connection with the newly disclosed circumstances in the cases in which the judgement of the court or injunction of a prosecutor regarding punishment have come into force.

The regulation of criminal procedures in Latvia in comparison to the regulations in other procedure laws has been analysed, and compared to the regulation of criminal procedures of Latvia with the criminal procedure regulations in other countries.

The author offers suggestions for improvement of the legal regulations in connection with the clarification of the application range of subjects and introducing a precise definition.

Keywords: criminal procedure, newly disclosed circumstances, persons involved in criminal proceedings.

Avoti un literatūra

Literatūra

1. Bulgakova, I. Individuālais tiesiskās intereses kriminālprocesā. No: *Kriminālprocesa likumam – 10. Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi*. Ā. Meikališa zinātn. red. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 259.–270. lpp.
2. Gruzīņš, P. Spēkā esošu nolēmumu jaunas izskatīšanas kriminālprocesuālā regulējuma attīstība pēc 1990. gada 4. maija. No: *Kriminālprocesa likumam – 10. Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi*. Ā. Meikališa zinātn. red. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 259.–270. lpp.
3. Gulbis, R. Lietas jauna izskatīšana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem nav alternatīva apelācijai vai kasācijai. *Jurista Vārds*. 47 (899), 01.12.2015.
4. Kaija, S. Prokurora loma kriminālprocesa atjaunošanā jaunatklātu apstākļu dēļ. *Socrates*. 2 (5), 2016, 17.–26. lpp. Iegūts no: <http://www.rsu.lv/fakultates/juridiska-fakultate/socrates> [sk. 24.02.2017.].
5. Meikališa, Ā. Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesiskais statuss un tā problemātika. No: Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2010–2015*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 360.–377. lpp.
6. Rusanovs, E. Latvijas kriminālprocesa doktrīnas avotu meklējumos. *Jurista Vārds*. 01 (853), 2015, 28.–35. lpp.
7. Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocess teorijā un praksē – ieguvumi un zaudējumi. No: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 21.–28. lpp.

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

8. Shcherba, S. P., Chashchina, I. P., Preiuditicia v ugovnom protsesse Rossii i zarubezhnykh stran. Moskva: Iurlitinform. 2013, 184. (Щерба, С. П., Чащина, И. В. Преюдиция в уголовном процессе России и зарубежных стран. Москва: Юрлитинформ. 2013, с. 184.

Normatīvie akti

9. Administratīvo pārkāpumu procesa likums; Likumprojekts Nr. 16/Lp12 redakcija uz 2. lasījumu. Iegūts no: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/3440BD52D3E51A41C225803E0020E94A?OpenDocument> [sk. 14.03.2017.].
10. ANO Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām 16.12.1966. *Latvijas Vēstnesis*. 61 (2826), 23.04.2003.
11. Code of Criminal Procedure. Estonian Law 12.02.2003. RT I 2003, 27, 166. Iegūts no: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/531052016002/consolide> [sk. 15.02.2017.].
12. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. 04.11.1950. Latvijas Republikā spēkā ar 27.06.1997. *Latvijas Vēstnesis*. 143/144 (858/859), 13.06.1997.
13. Grozījumi Kriminālprocesa likumā. Likumprojekts Nr. 630/Lp12, redakcija uz otro lasījumu. Iegūts no: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/0A74FBD43BC5C2ABC22580DE004BA227?OpenDocument> [sk. 23.03.2017.].
14. Grozījumi Kriminālprocesa likumā. 30.03.2017. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 75 (5902), 12.04.2017. Stājas spēkā 26.04.2017.
15. Kriminālprocesa likums. 21.04.2005. likums. Stājas spēkā 01.10.2005. *Latvijas Vēstnesis*. 74 (3232), 11.05.2005.
16. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. 07.12.1984. likums. Stājas spēkā 01.07.1985. *Ziņotājs*. 51, 20.12.1984.
17. Latvijas Kriminālprocesa kodekss. 06.01.1961. likums. Zaudējis spēku 01.10.2005.
18. Latvijas Republikas Satversme. 15.02.1922. Stājas spēkā 01.07.1993. *Latvijas Vēstnesis*. 43.
19. Lietuvos Respublikos baudziamojō proceso kodeksas 14.03.2002. *Valstybės žinios*. 37–1341, 09.04.2002. Iegūts no: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EC588C321777/djXqOKZdcl> [sk. 15.02.2017.].
20. Par tiesu varu. 15.12.1992. likums. Stājas spēkā 01.01.1993. *Ziņotājs*. 1/2, 14.01.1993.
21. The German Code of Criminal Procedure 07.04.1987. *Federal Law Gazette*, *Bundesgesetzblatt*, Part I, 1074, 1319. Iegūts no: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.htm l#p0025 [sk. 15.02.2017.].
22. Uголовно-процессуальный кодекс Россииской Федератции 22.11.2001. (Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации 22.11.2001.). Iegūts no: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102073942> [sk. 17.01.2017.].

Tiesu prakse

23. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002. gada 5. marta spriedums lietā Nr. 2001-10-01. *Latvijas Vēstnesis*. 36 (2611), 06.03.2002.
24. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2016. gada 24. aprīļa spriedums lietā Nr. 2015-19-01. *Latvijas Vēstnesis*. 85 (5657), 03.05.2016.

Political Stability as a Main Factor for Simplicity, Neutrality and Stability of Trade

Giga Abuseridze

*Rīga Stradiņš University,
Doctoral Study Programme Legal Science, Georgia
giga.abuseridze@yahoo.com*

Abstract

In the given article, the author names main factors of the trade norms: simplicity, stability and neutrality and reveals the empirical model, factors that contribute to trade norms simplicity stability and neutrality. To begin with the explanation of political behaviour, it is notable that theories of political behaviour attempt to quantify and explain the influences that define a person's political views, ideology, and levels of political participation.

Keywords: International Monetary Fund (IMF), European Union, World Trade Organization.

Introduction

Political behaviour can be met everywhere. For example, members of society behave politically while they are obeying or disobeying the laws of society, and supporting or undermining the power stratification system [2]. Political behaviour takes place in organised society. People in interaction behave in the context of shared expectations about what can be done in any given situation, according to the law. For these people, the variability of behaviour patterns is limited. So, such behaviour can be predicted, to some extent. The stated above allows for the following conclusion: to say that people are in interaction as opposed to random contact is to say that they act out roles, to some degree.

Political stability can be defined as the regularity of the flow of political exchanges. Political behaviour or act, or exchange is regular if it does not violate the system (or pattern) of political exchanges, whereas its irregularity is expressed through the violation of that pattern. The network of political roles in a given society forms the society's political structure. If one thinks of political roles in terms of their function in controlling

the flow of transactions and communications among political actors, one may refer to political structure as the system of political exchanges.

If political stability is understood as the regularity of the flow of political exchanges, then it must be accepted that the more regular the flow of political exchanges, the more stable they should be. It is necessary to point out that regular exchanges do not violate the laws of the society, while irregular exchanges do. It should not be assumed that it is always clear whether or not a form of behaviour violates the law. Such an assumption is unnecessary. Rather, it may be considered necessary to regard a possible violation of the law as an issue if it is resolved by appeal at the court or at an institution which the society uses for compulsory arbitration. The main reason for using law and custom as the arbiters of role expectations is that the two constitute the system of sanctions which gives political structure its particular character [2].

There are several perspectives on political stability, and all of them will be discussed in greater detail in this scientific work. For instance, according to Helliwell's argument about the indirect effect of democracy on the economic growth, there is an indirect effect of democracy on growth through the channel of political stability. Taylor and Hudson proposed the three varieties of instability mentioned earlier, namely, "irregular government change", "major regular government change" and "minor regular government change" [3]. Meanwhile, regular and irregular government changes are also supposed to have different impacts on economic growth.

Political Stability from the Perspective of Economical Politics

The International Monetary Fund's conditions for its loans create problems of political stability for developing countries. The Fund's conditions are seen as rather harsh measures, which are likely to lead to economic austerity, which in turn will provoke political instability. Some observers single out the Fund's role as having special implications for political stability because of the way that the Fund mandates adjustments to balance of payments difficulties, because it is an outside institution, and because it is sometimes perceived to be an ally of industrial country banks and governments with its own conservative political agenda [5].

The IMF, however, provides resources that make adjustment easier and thus may lessen the chances of instability. Further, IMF policies, it may be argued, are more likely to generate economic success and avoid the political instability associated with economic chaos.

Most commentators on IMF programmes are not very specific about the political and economic interactions that, they believe, produce political instability. They do not weigh the alternatives to IMF conditionality and continued access to the IMF's resources nor have been precise about defining the political instability that is presumed to follow from IMF conditionality. Before proceeding to analyse the characteristics of

IMF programmes, therefore, it is necessary to define political instability and highlight two important determinants of instability, namely, elite unity and legitimacy. Some examples will be provided in the context of IMF conditionality. “Instability” commonly refers both to a process and to an outcome. Change is the outcome, and the process is thought to be one accompanied by violence and unpredictability. “Change” itself is often modified to mean rapid alterations. All analysts of instability should, but do not always, specify whether they are referring to changes of incumbents who run governments-heads of state, central bankers, finance ministers-or of values, roles, and institutions. Rulers may change while leaving intact governing ideologies or political and economic systems [6].

Economic Factors Contributing to Political Stability

Political stability based on the sound economic development of its Member States is regarded to be the main goal of the European Union [6]. The EU appears to be an ideal arena for an experiment in how organisations facilitate cooperation across diverse, self-interested, and competing rational actors. When nation-states accede to regional organisations, they aim to extract particular political and economic benefits through regional cooperation with their neighbours. However, in order to support their own aims of extracting benefits from a regional organisation, it is essential to secure collective support for the mechanisms that enable regional organisations to effectively create the desired conditions. At the minimal level, regional organisations should be governed by the established norms and rules underlying the interactions between nation-states, in order to enhance predictability, trust, and cooperation.

According to Heyneman, when regional organisations wish to govern the relations between the governments of nation-states, they influence regional cooperation through “the acceptance of institutional rules that pertain across organisations within the same category of purpose” [20]. This enables cooperation through the adherence to accepted institutional rules that engender trust among national actors, and regional organisations thereby have the ability to effectively contribute to social cohesion in a region. In turn, a region marked by high levels of social cohesion both within and across member states is likely to experience better developmental possibilities that accompany political stability and sound economic relationships with neighbours.

Political stability is largely influenced by a number of economic factors: unemployment, the level of tax (Fiscal Policy), growth in incomes, inflation.

Unemployment

High unemployment threatens social stability in any nation. In fragile countries, which are too weakened by violent conflict to guarantee citizens the rule of law, security and welfare, unemployment aggravates all other problems [19]. The proportion of individuals who have continuously been unemployed for a long period of time

(12 months and longer) attracts particular attention from labour market policy makers and researchers in all countries and political blocks, including the EU. Recent research has shown that gender, age, marital status, region, previous work experience and, to lesser extent, education are the main predictors of long-term unemployment [4]. The issue of political stability becomes even more problematic in countries with high unemployment rate where a large number of young people are unemployed.

European countries, in particular, have long been discussing the need to reform and reduce government's labour market regulation. However, while rationale for government intervention in the labour market is linked to the need to correct market imperfections, it is still not clear why government regulation in the labour market is so pervasive and why reforms are so difficult to implement. In particular, these authors argue that because labour market policies require time to be designed and implemented, weak and unstable government (i.e. the one without the political power to sustain the reform process and unsure to be in office in the next period) will find it optimal to limit policy discretion of future governments by regulating the labour market. They have developed a model in which government intervention in the labour market (i.e. its policy stance) is linked to the structure of the political process and its stability (i.e. ability to be re-elected), and in this model political instability is the main driver of government labour market policy stance. Importantly, these authors have proven that in countries where the political process is less stable and more fragmented, there is a stronger government intervention in the labour market and unemployment is, on average, higher [16].

Unemployment has always been at the centre of the socio-economic policy in the EU because it is one of the most disturbing problems hindering the labour market and the macroeconomic performance and the individual well-being, which altogether influences the level of political stability in the region. It is obvious that an increasing level of unemployment aggravates inequality, poverty and crime issues that always undermine political stability [14]. According to Eurostat, in July 2011, Euro area unemployment rate was estimated 10.0 %, while unemployment rate in all 27 EU Member States reached 9.5 % [9]. However, Lagana highlights that, alongside the risk of unemployment, the EU labour market is highly susceptible to the entrapment of its increasingly mobile workforce in unskilled occupations [15]. In addition, recent research findings show that the penalisation of immigrants is lower in countries where the quality of labour demand is poorer, unemployment benefits are less generous, the employment protection legislation is stricter and the proportion of refugees is lower [10].

Therefore, taking into consideration that EU immigrants come from various countries (both inside and outside the Union), it is essential to provide for better incorporation of immigrants in the EU labour market because political stability in the region requires that the level of unemployment be moderate.

The Level of Tax (Fiscal Policy)

The use of discretionary fiscal policy as a counter-cyclical tool has declined in popularity over the last 30 years [22]. Both a small calibrated model and a larger econometric model suggest that the intertemporal consumer should smooth away most of the impact of temporary tax changes, even when additional discounting and credit constraints are allowed. However, this analysis suggests a more powerful role for other forms of fiscal policy, such as government objections to the use of discretionary fiscal stabilisation policy, as well as makes a tentative suggestion as to how these might be overcome.

A fiscal policy refers to the choice of tax rates, and of the level and composition of government spending, whereas a tax reform relates to the broad design of a tax system that determines the available tax bases and the technology for collecting taxes [8]. A tax reform that changes the tax system will, typically take time and resources, since it requires investment in the acquisition of information and in infrastructure. Meanwhile, a fiscal policy, on the other hand, can be implemented more swiftly [18]. Thus, at any given moment in time, the existing tax system acts as a constraint on the fiscal policy of the current government. This suggests that tax reforms should also be determined by strategic considerations: a tax system is designed by taking into account how it will constrain the fiscal policies of future governments [13].

Tax reforms are also determined by strategic considerations: a tax system is designed by taking into account how it will constrain the fiscal policies of future governments. The central idea of this section is that, if there is political instability and political polarisation, these strategic considerations may induce the current government to leave an inefficient tax system to its successors. The author suggests that the interdependence of a fiscal policy and of the level of political stability could be expressed by the following assumption: the higher the level of tax – the lower the interest of investors – the higher unemployment – the higher political unrest among society – the lower political stability.

Growth in Incomes

To begin with, it is worth mentioning that the question of the effect of income and the income distribution on the political system is complicated by the two-way character of the causal path. This the so-called “path” connects income with politics. If, for example, there is great inequality of income in a democracy, the median voter will have an increased incentive to support heavily progressive taxes. It will be so since the opportunities for redistribution from the wealthy to the non-wealthy will be great. The more equal the distribution of income is, the less the median voter will have to gain from such taxes because the less income the wealthy will have to be taxed away. There is some evidence, that income is more equal in democratic than in non-democratic nations (where “democracy” is defined not just formally, but in terms of actual behaviour such as voter turnout) as a result of the political system.

It should be admitted that successful democracies are widely held to be liberal states [17]. It is so because pure, direct, plebiscitary democracy, democracy with no legal or institutional checks on majority rule, is bound to unravelling into dictatorship. For instance, John Stuart Mill considered the modern welfare state to be more democratic and less liberal, in other words, optimal. Such a kind of state typically allows for considerable occupational freedom and almost completes personal freedom. It also implies recognition and protection of property rights, although less than *laissez-faire* liberals would like. The net effect of these liberties on the income distribution cannot be predicted but they certainly complicate democratic efforts to bring about equality of income through taxation and other forced measures.

According to Kuznets, economic development involves a shift of labour from a traditional agricultural sector to a modern industrial sector. Higher productivity in the modern sector allows employers to attract workers from the traditional sector by offering higher wages. A less equal distribution of income is likely to be the result of such short-sighted actions on the part of employers. Inequality will decline and more effective redistribution of income from rich to poor will take place after the low-wage traditional sector shrinks and democratic institutions are founded. In this case, domestic political instability will display the following features [7]:

- 1) domestic political instability will be the main cause of international terrorism because terrorism is more likely to stem from politically unstable countries. Severe political instability (for example, civil wars) allows terrorists to acquire specific skills that would be difficult to acquire under less drastic forms of domestic political instability (such as anti-government demonstrations);
- 2) after 1989, domestic political instability tends not to decrease over time;
- 3) finally, the severity of terror attacks is likely to increase over time even if the number of attacks does not change.

It has to be pointed out that political stability largely depends on economic aspects. Therefore, trade is an important indicator for both political and economic stability. When trade decreases, it does not only imply that there is a lack of production but also shows that there is a lack of political stability. Trade can also be seen as an indicator of how effectively a state deals with its neighbours [11].

The effects of political instability on economic growth are measured with variables which have been established in the theoretical literature mentioned in this paper. Among those are ethnic and religious diversities in countries. A society which is separated into ethnic or religious groups is unsteady, and this imbalance and instability is often caused by both ethnic and religious discrepancies. However, taking into account the long-term co-existence of different ethnic groups in European states, it can be stated that Western Europe manages to provide for political stability regardless of the ethnic and religious diversity of its population, which, yet, can be attributed to the relatively high economic development of Western European countries.

Inflation

Based on the results of their analysis of the interrelationship of inflation and political stability, Aisen and Veiga prove that political instability leads to higher inflation, while higher degrees of economic freedom and democracy are associated with lower inflation [1]. It has been established that institutions such as economic freedom and democracy are important determinants of inflation. In addition, it has been proven that the impact of political instability on inflation is much stronger for high-inflation than for moderate- and low-inflation countries, and it is also higher for developing countries than for industrial countries.

Indeed, political stability and economic stability, achieved by strict control over inflation, have always reinforced each other. High inflation can have deep undesired social and political consequences. In fact, severe inflation can be more disruptive than a recession because it literally destroys people's earnings and savings, which, in turn, can result in drastic political dramas (e.g. coups, suspension of democracy or overthrow of power). That is why central banks undertake any possible measures to suppress hyperinflation: political stability in a region can be ensured only if economic processes follow positive scenarios.

Conclusion

As it can be seen, economic growth, based on moderate level of unemployment, adequate fiscal policy, controlled inflation and increasing growth of incomes, is one of the most important conditions that facilitate political stability. It has to be added that, in accordance with the neoclassical growth model, the growth rate tends to be negatively related to the absolute level of per capita GDP, owing to diminishing returns to capital. Numerous empirical findings have found support for this argument. In this study, the real GDP per capita in 1960 is used as an indicator of initial economic development, which is expected to have a negative effect on growth. Yet, it is also human capital accumulation that is regarded as another important factor for economic growth by some scholars.

Political stability as a result of social processes and economic developments, showing how closely related these aspects are in providing political stability of Trade, indicate that all these perspectives on political stability are very important for the sustenance of democracy and healthy economic development in the EU or WTO because irregular political changes, such as *coups d'état*, instil great amounts of uncertainty into the market-place, tend to slow down and even reverse economic growth in a given region and this often deteriorates the well-being of society, which in turn may increase political instability in the region.

Politiskā stabilitāte kā galvenais tirdzniecības vienkāršības, neitralitātes un stabilitātes faktors

Kopsavilkums

Raksta autors nosauc tirdzniecības normu galvenos faktoros – vienkāršību, stabilitāti un neitralitāti – un atklāj empīrisko modeli, faktoros, kas tos veicina. Lai paskaidrotu politisko darbību, ir jāatzīmē, ka politiskās uzvedības teorijas mēģina noteikt un izskaidrot, kas nosaka kādas personas politiskos uzskatus, ideoloģiju un politiskās līdzdalības līmeni.

Atslēgvārdi: Starptautiskais Valūtas fonds, Eiropas Savienība, Pasaules Tirdzniecības organizācija.

References

1. Aisen, A., Veiga, F. J. Does political instability lead to higher inflation? A panel data analysis. *IMF Working Paper* 05/49, March 2005, 3.
2. Ake, C. A definition of political stability. *Comparative Politics*. 1975, 7 (2), 271.
3. Alesina, A. et al. Political instability and economic growth. *NBER Working Paper* No. 4173, 1992, 1–7.
4. Alhawarin, I., Kreishan, F. An analysis of long-term unemployment (LTU) in Jordan's labor market. *European Journal of Social Sciences*. 2010, 15 (1), 56.
5. Bienen, H. S., Gersovitz, M. Economic stabilization, conditionality, and political stability. *International Organization*. 1985, 39 (4), 745.
6. Bienen, H. *Violence and Social Change*. University of Chicago Press, 1986, 109.
7. Campos, N. Gassebner, M. The roots of terrorism: Economic development, political instability and the escalation effect, 2011, pp. 6–7. Iegūts no: <http://www.naurocampos.net/escfeb2011.pdf>
8. Cukierman, A. *Central Bank Strategy, Credibility, and Independence. Theory and Evidence*. Massachusetts Institute of Technology, 1998, 60.
9. Eurostat (2011), July 2011. Euro area unemployment rate at 10 % EU27 at 9.5 %. No: *Eurostat*. Iegūts no: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=STAT/11/124&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>
10. Fullin, G., Unemployment trap or high job turnover? Ethnic penalties and labour market transitions in Italy. *International Journal of Comparative Sociology*. 2011, 52 (4), 285.
11. Goldsmith, A. Does political stability hinder economic development? Mancur Olson's Theory and the third world. *Comparative Politics*. 1987, 19 (4), 477.
12. Heyneman, P., Brent, P. Stability for development, development for stability: The relationship between regional organizations and social cohesion through the lens of the EU and MERCOSUR. *Peabody Journal of Education*. 2011, 86, 130.
13. Hinrichs, H. *A General Theory of Tax Structure Change during Economic Development*. Harvard University Law School, 1996, 163.
14. Hooghe et al. Unemployment, Inequality, Poverty and Crime: Spatial Distribution Patterns of Criminal Acts in Belgium, 2001–2006. *British Journal of Criminology*, 51, 2011, p. 1.

15. Lagana F. Blocked mobility or unemployment risk? Labour market transitions of natives and immigrants in Switzerland. *International Journal of Comparative Sociology*. 2011, 52 (4), 327.
16. Lucifora, C., Moriconi, S. Political instability, labour market regulation and unemployment, November 2008, pp. 1–2. Iegūts no: http://www.eale.nl/Conference2009/Programme/PapersF/add102588_26Pw14kWvW.pdf
17. Posner, R. Equality, wealth, and political stability. *Journal of Law, Economics, and Organization*. 1997, 344–365.
18. Rogers, A. *Changing Tax Bases in a Model of Endogenous Tax Reforms*. Georgetown University, 1989, 120.
19. Schultze, A. Work brings security, 2011. Iegūts no: <http://www.inwent.org/ez/articles/171940/index.en.shtml>
20. Solow, R. A contribution to the theory of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*. 1956, 70 (1), 68.
21. Trostel, P. Micro evidence on human capital as the engine of growth, 2000. Iegūts no: http://wrap.warwick.ac.uk/1622/1/WRAP_Trostel_twerp555.pdf
22. Wren-Lewis, S., The limits to discretionary fiscal stabilization policy. *Oxford Review of Economic Policy*. 2000, 16 (4), 93–94.
23. Zakaria, F. The secrets of stability. *Newsweek*, 12/21/2009, 154, (25), 54.

Patentu īpašuma ģenēze un attīstības perspektīvas

Andris Šķesters

*Rīgas Stradiņa universitāte, Doktorantūras nodaļa,
Doktora studiju programma "Juridiskās zinātnes", Latvija*

Andris.Skesters@rsu.lv

Kopsavilkums

Rakstā "Patentu īpašuma ģenēze un attīstības perspektīvas" ir sniegts ieskats patentu īpašuma izveidē un vēsturiskajā attīstībā, kā arī akcentētas mūsdienu attīstības tendences patentu īpašuma jomā.

Ir sistematizēti patentu īpašuma attīstības vēsturiskie posmi, kā arī akcentēti apstākļi, kas mainījuši patenta īpašuma izpratni.

Rakstā analizēta patentu īpašuma aizsardzības sistēmu izveide un to īpatnības, kā arī kolīziju risinājumi patentu īpašuma jomā, kas rodas, ja viena valsts ir uzņēmusies saistības vairākos starptautiskos līgumos. Akcentēta arī morāles un ētikas normu nozīme patenta īpašuma jomā, kā arī ar piemēriem no tiesu prakses pārlicinoši parādīta morāles un ētikas normu nozīme patenta īpašuma atzīšanā.

Atslēgvārdi: ētika, īpašums, patents, tiesību unifikācija.

Ievads

Rakstā ir sniegts ieskats patentu īpašuma ģenēzē un mūsdienu attīstības tendencēs patentu īpašuma jomā, sistematizēti patentu īpašuma vēsturiskās attīstības posmi, kā arī analizēti apstākļi, kas veicinājuši patenta īpašuma izpratnes attīstību noteiktos laika posmos.

Ņemot vērā patentu īpašuma saikni ar konkrētu teritoriju, rakstā ir analizēta arī patentu aizsardzības sistēmu izveide, kas ir būtiski ietekmējusi patenta īpašuma izpratni un veicinājusi patentu īpašuma tiesiskā regulējuma unifikāciju un harmonizāciju, kā arī sniegts ieskats vairāku patentu īpašuma tiesību aizsardzības sistēmu – Eiropas patentu tiesību sistēmas – Eiropas Savienības patentu tiesību sistēmas – Pasaules Tirdzniecības organizācijas patentu tiesību sistēmas – izveidē.

Vairāku patentu aizsardzības sistēmu izveide ir radījusi kolīzijas patentu īpašuma aizsardzības jomā. Turklāt mūsdienu aktualitātes patentu īpašuma jomā ir saistāmas ne tikai ar patenta īpašuma teritoriālajiem aspektiem, bet arī ar morāles un ētikas apsvērumiem, kas sniedz pamatojumu patenta īpašuma pastāvēšanai. Vienas valsts saistības vairāku starptautisko konvenciju ietvaros un vienas valsts dalība vairākās starptautiskajās organizācijās rada nepieciešamību risināt radušās kolīzijas ne tikai patentu īpašuma teritoriālajā aspektā, bet arī izvirza jautājumus, vai noteiktu izgudrojumu izmantošana vispār ir pieļaujama.

Pētniecības metodes: vēsturiskā pētniecības metode ir izmantota, lai parādītu patenta īpašuma izpratnes attīstību laika gaitā; salīdzinošā pētniecības metode – lai parādītu atšķirības dažādās patentu aizsardzības sistēmās. Ar indukcijas palīdzību ir izdarīti secinājumi par patentu aizsardzības sistēmas pilnveidi, ņemot vērā tiesu praksi un tiesību doktrīnā paustās atziņas. Dedukcija izmantota, lai izdarītu secinājumus par patentu īpašumtiesību regulējuma pilnveidi, ņemot vērā pārmaiņas sociāli ekonomiskajos apstākļos.

Svarīgākās atziņas teorijā un praksē

Patentu īpašuma izcelsme

Romiešu civiltiesībās nebija intelektuālā īpašuma jēdziena un arī patentu īpašuma jēdziena. Atbilstoši romiešu īpašuma tiesību regulējumam tikai viena persona varēja būt lietas īpašnieks, un īpašniekam bija ekskluzīvas tiesības, t. i., tiesības atvairīt visus citus īpašuma pretendētus un pat iznīcināt savu lietu, nerēķinoties ar citām personām un sabiedrības interesēm [1, 103–104]. Jaunrades rezultāts antīkajā pasaulē netika uzskatīts par īpašumtiesību objektu, un tam tika piešķirta sakrāla nozīme.

Atbilstoši juridiskajā doktrīnā norādītajam patentu tiesību, tajā skaitā arī patentu īpašuma, likumiskas aizsardzības pirmsākumus saistāms ar 1474. gada Venēcijas Republikas Statūtiem par rūpnieciskajiem izgudrojumiem. Šā tiesību akta nozīmība ir saistāma ar to, ka tas ir uzskatāms par pirmo normatīvo aktu, pamatojoties uz kuru piešķirts patents. Atbilstīgi iepriekš pastāvošajai praksei patenti tika piešķirti kā atsevišķi piešķirumi un bija saistāmi nevis ar normatīvo regulējumu, bet ar amatpersonu varas īstenošanu. Turklāt Venēcijas Republikas Statūti par rūpnieciskajiem izgudrojumiem paredz tādus patentu īpašuma elementus, kas ir pamatā arī mūsdienu patentu īpašuma tiesībām, piemēram, (a) terminēts (desmit gadi) izgudrojuma monopolstāvoklis patenta īpašniekam; (b) tiesības vērsties tiesā par patenta aizskārumu; (c) tiesības nodot no patenta izrietošās tiesības trešajām personām [2, 9–13].

Rūpnieciskā revolūcija radīja jaunu sociālekonomisko situāciju, kas bija priekšnoteikums arī patenta īpašuma regulējuma pilnveidei. Lielbritānijas 1852. gada Patentu likums akcentēja patentu tiesības kā rūpniecisko īpašumu.

Pamatatziņa, kas izkristalizējās patentu īpašuma regulējuma pilnveidē šajā posmā, ir tāda, ka izgudrojums ir jānošķir no atklājuma, jo izgudrojums ir jaunrades process, savukārt atklājums saistāms ar jau pastāvošā atklāšanu.

Atklājums noskaidro kaut ko tādu, kas jau dabā eksistē, proti, parādības, to īpašības un cēloņus. Izgudrojums turpretī ir šādu zināšanu izmantošana, lai apmierinātu sociālu vajadzību [5, 78]. Rūpnieciskās revolūcijas rezultātā monopoltiesības uz izgudrojumu vistiešākajā veidā tika saistītas ne tikai ar izgudrojumu kā tādu, bet arī ar iespēju to rūpnieciski izmantot. Līdz ar to juridiskajā doktrīnā ir pausts viedoklis, ka mūsdienīgas patentu sistēmas izveidošana ir datējama ar 1852. gadu, kad iznāca pirmais patentu likums Lielbritānijā [5, 76]. Šādas paradigmas, kas uzsvēra patenta rūpnieciskās izmantošanas nozīmi un sekmēja patenta īpašuma atzīšanu, noteica arī tas, ka attīstījās ekonomiskie sakari starp valstīm rūpniecības jomā un nozīmīgāka kļuva arī citās valstīs esošo tiesību aizsardzība. Sākotnējā posmā citu valstu patentu tiesību neievērošana deva iespēju izmantot citās valstīs radītus izgudrojumus un nemaksāt patentmaksu.

Pamatatziņas, kas saistītas ar patentu īpašumu un industriālās revolūcijas radītajām paradigmām, nostiprinātas 1883. gada 20. marta Parīzes Konvencijā par rūpnieciskā īpašuma aizsardzību [14]. Parīzes Konvencija par rūpnieciskā īpašuma aizsardzību ir uzskatāma par pirmo nozīmīgo dokumentu, kas sniedza ieguldījumu patentu īpašuma unifikācijā.

Eiropas Patentu konvencijas radītā patentu īpašuma aizsardzības sistēma

Būtisks posms patentu īpašuma tiesību unifikācijā ir saistāms ar 1973. gada 5. oktobra Konvencijas par Eiropas patentu piešķiršanu (Eiropas Patentu konvencija) pieņemšanu [15].

Eiropas Patentu konvencija nostiprināja vienotu pieeju patentu īpašuma izpratnē Eiropas reģionā. Tajā pašā laikā ir jāuzsver, ka šādas sistēmas izveides pamatā ir valstu brīvprātīga pievienošanās Eiropas Patentu konvencijai, turklāt attiecībā uz Eiropas patentu pastāv izvēles tiesības: var lūgt Eiropas patentu piešķirt attiecībā uz vienu vai vairākām dalībvalstīm. Patenta iedzīvināšanai konkrētas valsts teritorijā ir nepieciešama arī konvencijas dalībvalsts rīcība. Šobrīd Eiropas Patentu konvencijas dalībvalstis ir visas 28 Eiropas Savienības dalībvalstis, kā arī Eiropas Brīvās tirdzniecības līguma asociācijas dalībvalstis un deviņas Eiropas valstis, kas nav ne Eiropas Savienības, ne Eiropas Brīvās tirdzniecības līguma asociācijas dalībvalstis.

Tomēr Eiropas Savienība nav Patentu konvencijas dalībniece. Ar Eiropas Patentu konvenciju ir nodibināta Eiropas Patentu organizācija, kurai ir juridiskās personas statuss un kuras uzdevums ir piešķirt Eiropas patentu. Eiropas Patentu konvencijā ir iekļauta arī patentu materiālās tiesības, nosakot priekšnoteikumus patenta īpašuma iegūšanai. Konstitutīvais pamats patenta īpašuma iegūšanai ir saistīts ar izgudrojuma rūpniecisko izmantošanu, novitāti un izgudrojuma līmeni, kā arī ar patenta reģistrāciju.

Eiropas Patentu konvencijā uzskaitīti objekti, kas nav uzskatāmi par izgudrojumiem un tādējādi nav arī patentu īpašuma objekti. Proti, par izgudrojumiem neuzskata: (a) atklājumus, zinātniskās teorijas un matemātikas metodes; (b) estētiskus risinājumus (dizaina paraugus); (c) intelektuālu darbu veikšanas, komercdarbības realizēšanas vai spēļu spēlēšanas shēmas, noteikumus un paņēmienus, kā arī datorprogrammas; (d) informācijas sniegšanas paņēmienus.

Cilvēka vai dzīvnieku terapeitiskās vai ķirurģiskās ārstēšanas un diagnostikas metodes, kas tiek veiktas ar cilvēka vai dzīvnieku ķermeni, neuzskata par izgudrojumiem, kurus var rūpnieciski izmantot. Šo noteikumu neattiecinā uz produktiem, arī uz vielām vai vielu kompozīcijām, kuras izmanto šajās metodēs.

Eiropas Patentu konvencijā ir noteikti arī izņēmumi no patentu aizsardzības, proti, Eiropas patentu nepiešķir: (a) izgudrojumiem, kuru publiskošana vai izmantošana ir pretrunā ar sabiedrisko kārtību vai morāli (*ordre public*), taču šādu lēmumu nedrīkst pieņemt, pamatojoties tikai uz faktu, ka šāda izmantošana ir aizliegta ar likumu vai administratīvo aktu dažās vai visās dalībvalstīs; (b) augu vai dzīvnieku šķirņu vai bioloģiskiem augu un dzīvnieku šķirņu iegūšanas paņēmieniem.

Lai arī Eiropas Patentu konvencijai ir pievienojušās gan Eiropas Savienības dalībvalstis un Eiropas Brīvās tirdzniecības asociācijas dalībvalstis, pati Eiropas Savienība kā juridiska persona nav Eiropas Patentu konvencijas dalībvalsts, un Eiropas Patentu konvencija nespēj atrisināt jautājumus, kas saistīti ar patenta īpašnieka izņēmuma tiesībām un Eiropas Savienības kopējo tirgu.

Eiropas Savienības patentu īpašuma aizsardzības sistēma

Patentu īpašums sākotnēji ir atstāts nacionālo dalībvalstu ziņā [3, 276]. Atbilstīgi Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 295. pantā noteiktajam šis līgums nekādā veidā neietekmē dalībvalstu īpašuma tiesību sistēmas [6]. Tajā pašā laikā intelektuālā īpašuma tiesību ekskluzivitātei ir neapstrīdams iespaids uz preču un pakalpojumu brīvu apriti. Proti, patenta īpašnieks var liegt importēt precī vai pakalpojumu, ko aizsargā viņam piederošās intelektuālā īpašuma tiesības, tikai tāpēc, ka šī persona nevēlas šādu preču laišanu tirgū kādā teritorijā. Patenta īpašnieks var izmantot patenta tiesību spēkā esamību noteiktā teritorijā, lai sadalītu tirgu [4, 172].

Lai atrisinātu patentu īpašuma un brīvas preču kustības kolīziju, Eiropas Kopienu Tiesa, pirmkārt, nošķīra patentu īpašuma tiesības no patentu īpašuma tiesību izmantošanas un, otrkārt, definēja “tiesību izsmelšanas principu”.

Lietā *Parke, Davis v. Probel* [19] Eiropas Kopienu Tiesa norādīja, ka pats fakts, ka kādam pieder intelektuālā īpašuma tiesības, nebūt nenozīmē, ka tas ir pretrunā ar Eiropas Kopienas dibināšanas līguma noteikumiem. Intelektuālā īpašuma izmantošanu neatbilstošā veidā var uzskatīt par Eiropas Kopienas tiesību normu pārkāpumu. Turklāt neatbilstošā tiesību izlietošana ir saistāma ar Eiropas Kopienas dibināšanas līguma

81. pantā minētajām darbībām [10], proti, saskaņotu darbību veikšana, kas var iespaidot tirdzniecību starp dalībvalstīm un kuru mērķis vai sekas ir nepieļaut, ierobežot vai izkropļot konkurenci.

Darbības, kas ierobežo vai izkropļo konkurenci:

- 1) tieša vai netieša iepirkuma vai pārdošanas cenas noteikšana;
- 2) tirgus, tehnikas attīstības vai investīciju ierobežošanas vai ražošanas kontrole;
- 3) tirgus vai piegādes avotu sadalīšana;
- 4) līdzvērtīgos darījumos ar dažādiem tirdzniecības partneriem atšķirīgu noteikumu piemērošana, tādējādi radot tiem neizdevīgus konkurences apstākļus;
- 5) slēdzot līgumus, prasību izvirzīšana, lai otra puse uzņemtos papildu saistības, kuras pēc savas būtības vai saskaņā ar nozares praksi nekādi nav saistītas ar attiecīgo līguma priekšmetu.

Ekskluzīva izgudrojuma tiesību izmantošana nav vienīgais veids, kā iespējams kontrolēt izgudrojuma tirgu. To var nodrošināt ar produkta ieviešanu agrāk par konkurentiem, ar ražotāja labo slavu, ar ražotāja atpazīstamību (preču zīme, reklāma u. tml.) [2, 37]. Tomēr jāatzīst, ka ekskluzīvo tiesību izmantošana noteiktā teritorijā neizbēgami radītu pretrunas ar kopējā Eiropas Savienības tirgus ideju un apdraudētu tā darbību.

Lietā *Centrafarm BV end Adriaan de Peijper v. Sterling Drug Inc.* [20] patenta īpašuma esamība ir attaisnota ar to, ka izgudrotājam ir jāgūst atbildība par savām radošajām pūlēm. Patenta īpašuma saturs, Eiropas Kopienu Tiesas ieskatā, aptver patenta īpašnieka tiesības ekskluzīvi: (a) lietot izgudrojumu, izmantojot to tiešā veidā vai piešķirot licences trešajām personām; (b) ražot rūpniecisku produkciju, (c) pirmo reizi laist rūpniecisko produkciju apgrozībā; (d) protestēt pret iepriekš minēto tiesību pārkāpumu. Šajā spriedumā Eiropas Kopienu Tiesa ir formulējusi piekrišanas doktrīnu, proti, izdarījusi secinājumu, ka, sākotnēji izvietojot precī Eiropas Kopienas kopējā tirgū vienā dalībvalstī, patenta īpašnieks ir devis piekrišanu preces izvietojumam kopējā tirgū. Tādējādi, izvietojot precī, kas ir aizsargāta ar patentu vienā dalībvalstī, patenta īpašnieks ir izsmēlis savas ekskluzīvās tiesības aizliegt preces izvietot citur kopējā tirgū.

Formulējot “tiesību izsmelšanas principu”, Eiropas Kopienu Tiesa intelektuālā īpašuma tiesību un brīvas preču kustības kolīziju ir atrisinājusi par labu brīvai preču kustībai Eiropas Savienībā. Tiesību izsmelšanas princips nav absolūts, jo, lai uz to atsauktos, ir nepieciešams konstatēt, ka patenta īpašnieks vai tā pilnvarota persona ir devusi sākotnējo piekrišanu produkta izvietojumam tirgū, turklāt tas neattiecas uz trešajām valstīm.

Diskutabls ir jautājums par atļaujas sniegšanu kā gribas izpausmi vai juridisku fikciju. Eiropas Kopienu Tiesa ir devusi priekšroku juridiskai fikcijai, kas rezultējas tajā, ka patenta īpašnieks nevar norādīt, ka atļauju produkta izvietojumam tirgū ir devis tikai vienā Eiropas Savienības dalībvalstī un nav devis piekrišanu izgudrojuma, kas aizsargāts ar patentu, izvietojumam Eiropas Savienības kopējā tirgū.

Kā konkurenci ierobežojošu noteikumu Eiropas Savienības tiesa ir atzinusi tāda noteikuma iekļaušanu licences līgumos, kas nosaka, ka licenciāts (licences saņēmējs) neapstrīdēs licenciāra (licences devēja) tiesības uz patentu, kā arī neveiks ieguldījumus izpētē,

lai rastu jaunus risinājumus, kas ļautu neizmantojot patentēto izgudrojumu. Šāda pieeja sākotnēji tika nostiprināta judikatūrā lietā *Windsurfing International INC. v. Commission* [21] un vēlāk arī normatīvi Regulā Nr. 2349/84 [7].

Patentu īpašuma un Eiropas Savienības iekšējā tirgus brīvas preču kustības kolīzija pastiprināja nepieciešamību pēc patentu īpašuma tiesiskā regulējuma unifikācijas un harmonizācijas.

Eiropas Savienībā mēģinājums unificēt un harmonizēt patentu īpašuma tiesisko regulējumu ir saistāms ar 1975. gada Konvenciju par Kopienas patentu [16].

Tajā pašā laikā ir jāuzsver, ka Konvencija par Kopienas patentu netika ratificēta pilnā apmērā; Eiropas Komisija 1997. gadā atzina, ka konvencijas īstenošanā nav sasniegts progress, un sāka apsvērt iespēju izdot regulu, pamatojoties uz Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 308. pantu [3, 288].

Atbilstoši Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 308. pantam, ja izrādās, ka Kopienai, lai sasniegtu kādu tās mērķi kopējā tirgus darbībā, jārikojas, bet šis līgums nepiešķir vajadzīgās pilnvaras, Padome pēc Komisijas priekšlikuma, apspriedusies ar Eiropas Parlamentu, ar vienprātīgu lēmumu veic attiecīgus pasākumus.

Attiecīgo pasākumu rezultāts:

- 1) Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 17. decembra Regulas Nr. 1257/2012 pieņemšana, ar ko īsteno ciešāku sadarbību attiecībā uz vienotas patentaizsardzības izveidi [9];
- 2) Eiropas Parlamenta 2012. gada 17. decembra Regulas Nr. 1260/2012 pieņemšana, ar ko īsteno ciešāku sadarbību attiecībā uz vienotas patentaizsardzības izveidi, ciktāl tas attiecas uz piemērojamo tulkošanas kārtību [12];
- 3) Vienotas patentu tiesas izveides nolīguma izstrāde un šā nolīguma ratifikācija [13].

Vienotā spēka Eiropas patentam ir šādas būtiskākās atšķirības no Eiropas vienotā patenta, kas ieviests ar Eiropas Patentu konvenciju:

- 1) vienotā spēka Eiropas patentu centralizēti piešķir Eiropas patentu iestāde, un patenta spēkā esamība nav saistāma ar nepieciešamību to apstiprināt katrā dalībvalstī;
- 2) dalībvalstis, kurās būs ieviests vienotā spēka Eiropas patents, būs nodevušas kompetenci tiesvedībā patentu strīdos vienotajai un specializētajai patentu tiesai. Vienotā spēka Eiropas patenta ieviešana ir saistīta ar Vienotās patentu tiesas nolīguma ratifikāciju. Tādā veidā iecerēts novērst arī paralēlos tiesvedības procesus patentu strīdos vairākās dalībvalstīs. Paralēlas tiesvedības nepieļaušana novērš arī iespēju pieņemt atšķirīgus lēmumus par vienu un to pašu patentu strīdu;
- 3) vienotā spēka Eiropas patenta ieviešana iezīmē arī pāreju uz elektronisku dokumentu apriti un automatizētu patentu pieteikumu dokumentācijas tulkošanu.

Vienotā spēka Eiropas patenta ieviešana vistiesīgākajā veidā ir saistīta ar Vienotās patentu tiesas nolīguma ratifikāciju. Šobrīd 26 Eiropas Savienības dalībvalstis ir ratificējušas Vienotās patentu tiesas nolīgumu. Spānija un Horvātija nav Vienotās patentu tiesas nolīguma dalībnieces. Eiropas Savienības Tiesas lēmumi būs saistoši arī Vienotajai patentu tiesai, tādējādi nodrošinot Eiropas Savienības tiesību pārākuma principa iedzīvināšanu.

Pasaules Tirdzniecības organizācijas patentu īpašuma aizsardzības sistēma

Eiropas Savienība ir Marakešas līguma par Pasaules Tirdzniecības organizācijas izveidošanu dalībniiece, tāpēc no Marakešas līguma izrietošās saistības ir saistošas arī Eiropas Savienībai kā juridiskai personai. Šī ir būtiska atšķirība no situācijas ar Eiropas Patentu konvenciju, kuru ir ratificējušas Eiropas Savienības dalībvalstis, bet nav ratificējusi Eiropas Savienība kā juridiska persona.

Pasaules Tirdzniecības organizācijā Eiropas Savienība darbojas kā viena dalībvalsts, un to pārstāv Eiropas Komisija, nevis dalībvalstis [22, 3].

Līgumā par intelektuālā īpašuma tiesībām saistībā ar tirdzniecību: Marakešas līguma par Pasaules Tirdzniecības organizāciju izveidošanu 1.C pielikumā [11] ir iekļauts regulējums patentu aizsardzībai.

Atbilstoši līguma noteikumiem dalībvalstis var izslēgt no patentējamo izgudrojumu saraksta: (a) diagnostikas, terapijas un ķirurģiskās metodes cilvēku vai dzīvnieku ārstēšanai; (b) augus un dzīvniekus (ne mikroorganismus) un bioloģiskos procesus augu vai dzīvnieku producēšanai, kas nav nebioloģiski un mikrobioloģiski. Tomēr dalībvalstis nodrošina augu sugu aizsardzību ar patentu vai ar efektīvas *sui generis* sistēmas palīdzību, vai arī ar abu šo sistēmu kombināciju.

Atbilstoši līguma 28. panta noteikumiem patents dod tā īpašniekam šādas ekskluzīvas tiesības: (a) ja patenta saturs ir izstrādājums – neļaut trešajām personām bez īpašnieka piekrišanas izgatavot, lietot, piedāvāt tirdzniecībai, pārdot vai importēt šos izstrādājumus; (b) ja patenta saturs ir process – neļaut trešajām pusēm bez īpašnieka piekrišanas izmantot šo procesu, piedāvāt tirdzniecībai, pārdot vai importēt izstrādājumu, kas iegūts tieši šī procesa rezultātā. Patenta īpašniekam ir tiesības piešķirt patentu citai personai vai nodot to pēctecības kārtībā un noslēgt attiecīgus licences līgumus. Dalībvalstis var pieprasīt no patenta pieteikuma iesniedzēja informāciju par autora attiecīgajiem iesniegumiem ārvalstīs un tur piešķirtajiem patentiem.

Eiropas Savienības dalība Pasaules Tirdzniecības organizācijā ir raisījusi arī diskusijas par patentu īpašuma tvērumu un morāli ētiskajiem aspektiem patentu īpašuma piešķiršanā un iespējām patenta īpašuma tiesības izlietot. Tādējādi Eiropas Savienības Tiesai ir nācies risināt juridiskus kāzus par Līguma par intelektuālā īpašuma tiesību saistībā ar tirdzniecību saistību ievērošanu un Direktīvas 98/44/EK par izgudrojumu tiesisko aizsardzību biotehnoloģijā [8] īstenošanu.

Iepriekš minēto juridisko kāzusu cēlonis ir saistīts ar šādiem apstākļiem:

- 1) Eiropas Savienība ir Pasaules Tirdzniecības organizācijas dalībniece, un tai ir pienākums ievērot uzņemtās starptautiskās saistības;
- 2) Amerikas Savienotajās Valstīs ir atšķirīga pieeja patentspējas kritēriju izvērtēšanā:
  - a) Amerikas Savienotajās Valstīs piešķir patentus arī par tā sauktajām biznesa metodēm. Nedz kontinentālajā Eiropā, nedz arī valstīs, kur darbojas anglo-amerikāņu tiesību sistēma, izņemot Amerikas Savienotās Valstīs, biznesa metodes netiek atzītas par patentspējīgu izgudrojumu. Kontinentālajā Eiropā izgudrojums ir jauns, ja tam piemīt novitāte. Savukārt Amerikas Savienotajās Valstīs tiek izmantots “acīmredzamības kritērijs”, proti, izgudrojums nav jauns, ja tas ir acīmredzams [5, 76];
  - b) biotehnoloģisko patentu jomā, vērtējot biotehnoloģisko izgudrojumu patentspēju, ir izteikta utilitāristiska pieeja. Līdz ar to morāles un ētikas apsvērumiem ir mazāka loma patentspējas kritēriju izvērtējumā kā Rietumu tiesību loka romāņu–ģermāņu tiesību saimes valstīs.

Morāles un ētikas apsvērumus Eiropas Savienības Tiesa ir vērtējusi kontekstā ar izgudrojuma novitāti. Novitātes kritērijs Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā tiek konfrontēts arī ar ētikas un morāles apsvērumiem, piemēram, prejudiciālā nolēmuma lietā *International Stem Cell Corporation vs. Comptroller General of Patents* [18] Eiropas Savienības Tiesa ir secinājusi, ka Direktīvas 98/44 par izgudrojumu tiesisko aizsardzību biotehnoloģijā 6. panta 2. punkta c) apakšpunkts ir jāinterpretē tādējādi, ka neapaugļota cilvēka olšūna, kuras dalīšanās un tālāka attīstība ir tikusi stimulēta ar partenogēni, nav “cilvēka embrijs” šīs tiesību normas izpratnē, ja, ņemot vērā pašreizējās medicīniski zinātniskās atziņas, tai nav piemītošā spēja attīstīties par cilvēku, kas ir jāpārbauda valsts tiesai. Saistībā ar morāles un ētikas normu noteikto redukciju novitātes izmantošanas iespējai Eiropas Savienības Tiesa ir secinājusi, ka izgudrojums nav patentējams, ja patentējamās tehniskās procedūras ieviešanai iepriekš tiek prasīta vai nu cilvēka embriju iznīcināšana, vai to izmantošana par izejmateriālu, pat ja šā procesa aprakstā nav nekādas atsauces uz cilvēka embriju izmantošanu. Jēdziens “cilvēka embrijs” tiek piemērots totipotētām pirmšūnām no to apaugļošanas brīža, kā arī visam cilvēka ķermeņa attīstības un veidošanās procesam, kas no tā izriet. Neapaugļotas olšūnas, kurās implantēts nobriedušas cilvēka šūnas kodols vai kuras tiek dalītas vai attīstās partenogēneses ceļā, arī ietilpst cilvēka embrija jēdzienā, ciktāl šo paņēmieni rezultātā tiek iegūtas totipotētas šūnas. Šādas atziņas ir sniegtas gan ģenerālvokāta Īva Bota (*Yves Bot*) atzinumā [23] lietā *Oliver Brüstle vs. Greenpeace* [17], gan iekļautas šā sprieduma motīvu daļā, gan, izmantojot gadījumu salīdzināšanas un tipizēšanas metodi, nostiprinātas turpmākajā Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā.

Secinājumi

1. Antīkā pasaule nepazīna intelektuālā īpašuma jēdzienu, tādējādi romiešu klasiskās tiesības nevar būt par avotu patentu īpašuma izpētē.
2. Patentu īpašuma normatīvā regulējuma rašanās ir saistāma ar 1474. gada Venēcijas Republikas Statūtiem par rūpnieciskajiem izgudrojumiem. Venēcijas Republikas Statūti par rūpnieciskajiem izgudrojumiem normatīvā veidā atzina, ka izgudrojums var būt īpašumtiesību objekts. Statūtos fiksēti patenta īpašuma pamatelementi, kas veido patenta būtību arī mūsdienās: (a) noteiktas izņēmuma tiesības izgudrotājam; (b) limitēts izņēmuma tiesību jeb patenta īpašuma laiks; (c) paredzētas iespējas nodot patentu trešajām personām – izsniegt licenci; (d) tiesības celt prasību tiesā par patenta īpašuma pārkāpumu.
3. Rūpnieciskās revolūcijas ietekmē 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā tika uzsvērtā nepieciešamība patentu izmantot rūpnieciski, kas ir neatņemams patenta īpašuma elements arī mūsdienās.
4. 20. gadsimta otrajā pusē un 21. gadsimta pirmajā pusē nozīmīgākie patentu īpašuma jautājumi ir saistāmi ar:
  - a) patentu īpašuma normatīvā regulējuma unifikāciju un harmonizāciju;
  - b) morāles un ētikas normu piemērošanu patenta īpašuma atzišanā.
5. Utilitārisma pieeja patentspējas novitātes kritērija izpildē nav absolūta. Eiropas Savienības Tiesa, pamatojoties uz morāles un ētikas apsvērumiem, ierobežo novitātes centienu izpausmes, it īpaši biotehnoloģisko patentu jomā.
6. Novitāte ir ģenerālklausula, kuras konkretizēšanā tiesību piemērotājam ir jāveido aksioloģiskās premisas. Aksioloģisko premisu veidošana ir tiesību piemērotāja pienākumus, lai konkrētajā lietā nolēmums būtu leģitīms. Ētiskos un morālos apsvērumus Eiropas Savienības Tiesa un Eiropas Patentu valde izmanto, lai tehnisku un funkcionālu novitāti reducētu, tādējādi novitātes jēdzienu padarot nevis par fakta, bet tiesību jautājumu.
7. Lai nodrošinātu Eiropas Savienības kopējā tirgus īstenošanu, Eiropas Savienības Tiesa ir formulējusi patenta īpašuma “tiesību izsmelšanas” principu. Tādējādi intelektuālā īpašuma un brīvas preču kustības kolīzija ir atrisināta par labu brīvai preču kustībai Eiropas Savienībā. Patentu īpašuma un Eiropas Savienības iekšējā tirgus un brīvas preču kustības kolīzija pastiprina nepieciešamību pēc patentu īpašuma tiesiskā regulējuma unifikācijas un harmonizācijas.

Genesis and Development Perspectives of the Patent Property

Abstract

The article provides an insight into the establishment and historical development of the patent property, as well as has emphasises the present development trends in the area of the patent property.

The author has systematised historical development stages of the patent property, as well as emphasised circumstances that changed the understanding of the patent property.

The article analyses the establishment of protection systems of the patent property and peculiarities thereof. It analyses solutions of impact in the field of the patent property, arising due to the fact that one country may have undertaken liabilities within the framework of several international agreements. The author has emphasised also the meaning of moral and ethical norms in the area of the patent property as well as has persuasively showed the meaning of moral and ethical norms in recognition of patent property by samples from case law.

Keywords: ethics, property, patent, unification of rights.

Avoti un literatūra

Literatūra

1. Kalniņš, V. *Romiešu civiltiesību pamati*. Rīga: Zvaigzne, 1977.
2. Markvarts, R. *Intelektuālā īpašuma teoriju nozīme patenttiesību attīstībā*. Rīga, [b. i.], 2013.
3. Penelope, K. *Law of the European Union*. London: Pearson Education Limited, 2001.
4. Raihs, N. *Izprotot Eiropas Savienības tiesības*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004.
5. Rozenfelds, J. *Intelektuālais īpašums*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004.

Normatīvie akti

6. Amsterdams līgums (kas groza Eiropas Savienības līgumu, Eiropas Kopienu dibināšanas līgumus un ar tiem saistītos aktus. *OJEC* 340, 10/11/1997.
7. Commission Regulation (EEC) No. 2349/84 of 23 July 1984 on the application of Article 85 (3) of the Treaty to certain categories of patent licensing agreements. *OJEC* 16.8.84. No. L219/15.
8. Eiropas Parlamenta un Padomes 1998. gada 6. jūlija Direktīva 98/44/EK par izgudrojumu tiesisko aizsardzību biotehnoloģijā. *OJ L* 213, 30.07.1998.
9. Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 17. decembra Regula (ES) Nr. 1257/2012, ar ko isteno ciešāku sadarbību attiecībā uz vienotas patentaizsardzības izveidi. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. L 361/1, 31.12.2012.
10. Konsolidēts Eiropas Kopienas dibināšanas līgums un Nicas līgums. Rīga: TTC, 2001.

11. Līgums par intelektuālā īpašuma tiesībām saistībā ar tirdzniecību: Marakešas līguma par Pasaules Tirdzniecības organizācijas izveidošanu 1.C pielikums, parakstīts 1994. gada 15. aprīlī. *Latvijas Vēstnesis*. 388, 30.12.1998.
12. Padomes 2012. gada 17. decembra Regula Nr. 1260/2012, ar ko īsteno ciešāku sadarbību attiecībā uz vienotas patentaizsardzības izveidi, ciktāl tas attiecas uz piemērojamo tulkošanas kārtību. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. L 361/89, 31.12.2012.
13. Par Vienotās patentu tiesas izveides nolīgumu. *Latvijas Vēstnesis*. 75 (5902), 12.04.2017.
14. 1883. gada 20. marta Parīzes Konvencija par rūpnieciskā īpašuma aizsardzību. *Latvijas Vēstnesis*. 54 (2819), 08.04.2003.
15. 1973. gada 5. oktobra Konvencija par Eiropas patentu piešķiršanu (Eiropas Patentu konvencija). *Latvijas Vēstnesis*. 43 (3201), 15.03.2005.
16. 1975. gada 15. decembra Konvencija par Kopienas patentu, OJ 1976, L 17, 1. lpp.

Tiesu prakse

17. Eiropas Savienības Tiesas (virspalātas) 2011. gada 18. oktobra spriedums lietā *Oliver Brüstle v. Greenpeace eV*. Lieta C-34/10. Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu: Bundesgerichtshof – Vācija. Direktīva 98/44/EK – 6. panta 2. punkta c) apakšpunkts – Biotehnoloģisko izgudrojumu tiesiskā aizsardzība. Pirmšūnu iegūšana no cilvēka embrionālajām cilmes šūnām, to patentspēja. Cilvēka embrija izmantošanas rūpnieciskiem vai komerciāliem mērķiem izslēgšana. *Eiropas Savienības Tiesas Ziņotājs*. 2011 1-09821. ECLI identifikators: ECLI:EU:C:2011:669.
18. Eiropas Savienības Tiesas (virspalātas) 2014. gada 18. decembra spriedums lietā C-364/13. Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu – Direktīva 98/44/EK – 6. panta 2. punkta c) apakšpunkts – Biotehnoloģisko izgudrojumu tiesiskā aizsardzība – Aktivēšana ar olšūnu partenogēzi – Cilvēka embrionālo cilmes šūnu ražošana – Patentspēja – “Cilvēka embrija izmantošanas rūpnieciskiem un komerciāliem mērķiem” izslēgšana – Jēdzieni “cilvēka embrijs” un “organisms, ar kuru var tikt aizsākts cilvēka attīstības process”. Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu atbilstoši LESD 267. pantam, ko *High Court of Justice (England & Wales), Chancery Division (Patents Court)* (Apvienotā Karaliste) iesniedza ar lēmumu, kas pieņemts 2013. gada 17. aprīlī un kas Tiesā reģistrēts 2013. gada 28. jūnijā, tiesvedībā *International Stem Cell Corporation v. Comptroller General of Patents, Designs and Trade Marks*. ECLI identifikators EU:C:2014:2451.
19. Judgment of the Court of 29 February 1968. Parke, Davis and Co. v. Probel, Reese, Beintema-Interpharm and Centrafarm. Case 24-67. *English Special Edition*. 1968 00055 ECLI identifier: ECLI: EU: C1968:11.
20. Judgment of the Court of 31 October 1974. Centrafarm BV and Adriaan de Peijper v. Sterling Drug Inc. Case 15-74. *European Court Reports*. 1974 – 01147. ECLI identifier: ECLI: EU: 1974: 114.
21. Judgment of the Court (Fourth Chamber) of 25 February 1986. Windsurfing International Inc. v. Commission of the European Communities. Agreements prohibited by Article 85 of the EEC Treaty. Case 193/83. *European Court Reports*. 1986-00611. ECLI identifier: ECLI:EU:C:1986:75.

Interneta resursi

22. Eiropas Savienība un Pasaules Tirdzniecības organizācija. Iegūts no: http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/lv/FTU_6.2.2.pdf [sk. 14.04.2017.].
23. Ģenerālvokāta Īva Bota (*Yves Bot*) atzinums lietā Nr. C-34/10 *Oliver Brüstle vs. Greenpeace eV*. Iegūts no: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=patentsp%25C4%2593ja&docid=81836&pageIndex=0&doclang=LV&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=587935#ctx1> [sk. 14.04.2017.].

Dalītā īpašuma tiesiskais regulējums un tā attīstības perspektīvas: problēmjaudājumi saistībā ar daudzdzīvokļu dzīvojamām mājām no patērētāju tiesību aizsardzības skatupunkta

Zanda Dāvida

*Biznesa augstskola "Turība",
Tiesību zinātņu katedra, Latvija
Zanda.Davida@hotmail.com*

Kopsavilkums

Rakstā apskatīts dalītā īpašuma (zemes un daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas) tiesiskais regulējums, tā problēmjaudājumi un attīstības perspektīvas no patērētāju tiesību aizsardzības skatupunkta un ierosināts stiprināt ēkas un zemes vienotības principu attiecībā uz daudzdzīvokļu dzīvojamām mājām un to dzīvokļu īpašniekiem kā patērētājiem.

Atslēgvārdi: zemes noma, patērētājs, daudzdzīvokļu dzīvojamā māja, dzīvokļa īpašnieks, zemes īpašnieks, dalītais īpašums.

Ievads

2017. gadā sabiedrībā ir īpaši aktualizējis jautājums par daudzdzīvokļu dzīvojamo māju piespiedu zemes nomas tiesisko regulējumu un tā atbilstību mūsdienu sabiedrības vajadzībām. Tas ir saistīts gan ar to, ka 2016. gada 17. marta Saeimas sēdē tika pieņemts likumprojekts "Piespiedu dalītā īpašuma tiesisko attiecību privatizētajās daudzdzīvokļu mājās izbeigšanas likums" 1. lasījumā, gan ar to, ka vairāki uzņēmumi šogad ir sākuši agresīvi pieprasīt piespiedu zemes nomas maksu no daudzdzīvokļu dzīvojamo māju dzīvokļu īpašniekiem par laika periodu, sākot no 2008. gada 1. janvāra, t. i., deviņus gadus vecu zemes nomas maksu. Šie fakti liecina, ka pašlaik spēkā esošais daudzdzīvokļu dzīvojamo māju piespiedu zemes nomas tiesiskais regulējums ir morāli novecojis un neatbilst sabiedrības vajadzībām. Tiesiski sarežģīta situācija Latvijā ir ne vien attiecībā uz privatizētajām daudzdzīvokļu dzīvojamām mājām (kur starp pusēm pastāv piespiedu dalītā īpašuma tiesiskās attiecības), bet drīzumā aktuāls varētu kļūt jautājums par tiesisko un

ekonomisko nelīdzsvarotību starp krīzes laikā uzbūvēto daudzdzīvokļu dzīvojamo māju dzīvokļu īpašniekiem un zemes īpašniekiem, kas peļņas gūšanas nolūkā ir piekrituši savas zemes apbūvei ar daudzdzīvokļu dzīvojamo māju (kur starp pusēm pastāv “brīvprātīgās” dalītā īpašuma tiesiskās attiecības).

Darba mērķis – konstatēt galvenās tiesiskās problēmas un piedāvāt tiesiskā regulējuma pilnveidošanu, lai izbeigtu dalīto īpašumu (kurā ēka ir daudzdzīvokļu dzīvojamā māja) gan attiecībā uz piespiedu, gan brīvprātīgo zemes nomu. – konstatēt galvenās tiesiskās problēmas un piedāvāt tiesiskā regulējuma pilnveidošanu, lai izbeigtu dalīto īpašumu (kurā ēka ir daudzdzīvokļu dzīvojamā māja) gan attiecībā uz piespiedu, gan brīvprātīgo zemes nomu.

Publikācijas sagatavošanai galvenokārt izmantota vēsturiskā, analītiskā un salīdzinošā zinātniski pētnieciskā metode.

Speciālais tiesību subjekts

Pašlaik spēkā esošā zemes nomas (attiecībā uz daudzdzīvokļu dzīvojamām mājām) tiesiskā regulējuma neefektivitāte, neatbilstība sabiedrības vajadzībām un vispārīgajiem, mūsdienās aktuālajiem tiesību principiem ir saistīta ar to, ka likumdevējs, pieņemot šīs tiesību normas, nav ņēmis vērā šajās attiecībās iesaistīto speciālo tiesību subjektu, proti, daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas dzīvokļa īpašnieku.

Centrālās statistikas pārvaldes veiktais pētījums liecina, ka 68 % Latvijas iedzīvotāju 2011. gadā dzīvoja daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā, Rīgā – pat 92,6 % [1]. Pēc Valsts zemes dienesta 2015. gada Nekustamo īpašumu tirgus pārskata zemes noma skar aptuveni 3300 daudzdzīvokļu dzīvojamo māju, kurās ir aptuveni 100 000 dzīvokļu. Savukārt zemes noma, uz kuras atrodas daudzdzīvokļu mājas, skar aptuveni 3000 zemes vienību [13, 5]. Līdz ar to pirmšķietami secināms, ka zemes nomas (gan piespiedu, gan brīvprātīgās) skarto Latvijas iedzīvotāju skaits ir ievērojams, jo īpaši lielajās Latvijas pilsētās – Rīgā, Daugavpilī, Jūrmalā, Jelgavā un Ogrē [13, 5].

Daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas un dzīvokļa jēdzieni tiek skaidroti vairākos normatīvajos aktos, piemēram, likuma “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” pirmajā pantā [11], Dzīvokļa īpašuma likuma otrajā pantā [3], kā arī tie ir analizēti tiesu praksē, piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 24. janvāra spriedumā lietā Nr. A42432505 (SKA-49/2011) [7]. Analizējot tiesību avotus, secināms, ka daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas un dzīvokļa pamatfunkcija ir nodrošināt fiziskas personas dzīvošanu māsaimniecībā. Tas, ka daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā ir arī telpas, kuras netiek izmantotas dzīvošanai, piemēram, mākslinieku darbnīcas, neapdzīvojamās telpas (pagrabs, autostāvvietu u. tml.), nemaina daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas pamatfunkciju un statusu. Augstākā tiesa ir norādījusi, ka neapdzīvojamās ēkas likuma “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” izpratnē ir specifiska rakstura ēkas, kas paredzētas noteiktu publisku funkciju veikšanai. Apstāklis, ka ēkā līdztekus dzīvoklim atrodas arī neapdzīvojamās

telpas, kas var tikt izmantotas, piemēram, kā tirdzniecības telpas, nenozīmē, ka šāda ēka tādēļ vien atzīstama par neapdzīvojamu ēku [7, 8]. Katrs gadījums ir jāvērtē individuāli, bet pamatprincipam, nosakot daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas statusu, būtu jābūt vēršam uz dzīvokļa īpašnieka kā speciāla tiesību subjekta aizsardzību. Piemēram, ja daudzdzīvokļu ēkā ir tikai viens dzīvoklis, bet pārējie dzīvokļi ir pārveidoti (un tiem ir mainīts statuss uz neapdzīvojamo telpu) par birojiem, veikaliem u. tml., nav pamata vienīgā dzīvokļa īpašnieka tiesību ierobežojumam, neatzīstot māju par daudzdzīvokļu dzīvojamo ēku. Praksē ir novērots gadījums, kad viesnīca faktiski tiek izmantota kā daudzdzīvokļu dzīvojamā ēka un tās numuriņi kā dzīvokļi tiek pārdoti fiziskām personām (patērētājiem). Arī šādos gadījumos, kaut arī Zemesgrāmatā ēkas statuss ir viesnīca, tiesību piemērotājiem nebūtu pamata tiesību normas tulkot šauri un gramatiski, tādējādi liedzot šīs ēkas dzīvokļu īpašniekiem specifisko patērētāju tiesību regulējošo normatīvo aktu aizsardzību.

Daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieki *a priori* ir atzīstami par patērētājiem Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 1. panta 3. punkta izpratnē. Proti, patērētājs ir fiziska persona, kas izsaka vēlēšanos iegādāties, iegādājas vai varētu iegādāties vai izmantot precī vai pakalpojumu nolūkam, kurš nav saistīts ar tās saimniecisko vai profesionālo darbību [12]. Par pakalpojumu dzīvokļa īpašniekam ir uzskatāmi ne vien pārvaldnieka sniegtie apsaimniekošanas pakalpojumi, elektroenerģijas tirgotāja sniegtie elektroenerģijas pakalpojumi u. tml., bet arī zemes nomas pakalpojumi, kurus sniedz zemes īpašnieki neatkarīgi no tā, vai tā ir piespiedu zemes noma vai brīvprātīgā zemes noma. Savukārt zemes īpašnieki *a priori* vispārīgos gadījumos (ja netiek pierādīts pretējais) ir atzīstami par pakalpojuma sniedzējiem Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 1. panta 4. punkta izpratnē, jo tie atbilstoši savai saimnieciskajai vai profesionālajai darbībai sniedz pakalpojumu patērētājiem [6]. Īpaši tas attiecas uz gadījumiem, kad zemes īpašnieks ir iesaistījies zemes nomas attiecībās ar daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašniekiem brīvprātīgi un apzināti, piemēram, nopērkot zemes gabalu, uz kura atrodas daudzdzīvokļu dzīvojamā māja. Pēc Valsts Zemes dienesta datiem 2015. gadā tikai 10 % gadījumu zemes īpašniekiem dalītā īpašuma situācija radās no viņa neatkarīgu apstākļu dēļ, t. i., zemes īpašuma tiesību atjaunošanas gadījumos [13, 15]. Pārējos gadījumos zemes īpašnieks pats ir pircis zemi, pieņēmis dāvinājumu, mantojis u. tml., jau apzinoties, ka uz zemes atrodas daudzdzīvokļu dzīvojamā māja. Tas, ka šāda veida zemes īpašums ir naudas plūsmu ģenerējošs investīciju objekts, kurā zemes īpašniekam gandrīz nav jāiegulda papildu darbs, atzīst gan privātie tiesību subjekti, gan valsts institūcijas [13, 15]. Līdz ar to uz dzīvokļu īpašnieku kā patērētāju un zemes īpašnieku kā pakalpojumu sniedzēju zemes nomas tiesiskajām attiecībām ir jāraugās no patērētāju tiesību aizsardzības regulējuma prizmas.

Direktīvas par negodīgiem noteikumiem patērētāju līgumos [4] ieviestā aizsardzības sistēma balstās uz ideju, ka patērētājs salīdzinājumā ar pakalpojuma sniedzēju atrodas vājākā pozīcijā, kas attiecas gan uz iespēju risināt sarunas, gan uz informētības līmeni [5]. Lai gan vēsturiski patērētāja kā vājākās puses tiesību koncepts ir radies attiecībā

uz līgumiem, kas tiek slēgti starp patērētāju un pakalpojumu sniedzēju, mūsdienās prakse liecina, ka šo konceptu atzīst daudzi tiesību piemērotāji un to ir nepieciešams attiecināt arī uz citiem tiesību institūtiem, kuros ir iesaistīti patērētāji, piemēram, daudzdzīvokļu dzīvojamo māju zemes nomas gadījumos. Ne visos gadījumos starp zemes īpašnieku un dzīvokļu īpašniekiem pastāv zemes nomas līguma attiecības klasiskā izpratnē. Uz tiesas sprieduma pamata nodibinātās zemes nomas attiecības vai ar konkludentām darbībām uz likuma pamata nodibinātās zemes nomas attiecības ir vērtējamas kā līgumattiecības ar visām no tām izrietošajām sekām. Līdz ar to uz šo tiesību subjektu starpā nodibinātajām zemes nomas attiecībām ir jāpiemēro patērētāja kā vājākas puses tiesību koncepts neatkarīgi no tā, vai šīs attiecības ir nodibinātas piespiedu kārtā, brīvprātīgā kārtā vai ar tiesas starpniecību.

Pušu nespēja vienoties par zemes nomas līgumu

Viena no galvenajām problēmām, kas ir radusies no zemes nomas attiecībām starp zemes un dzīvokļu īpašniekiem (īpaši piespiedu zemes nomas gadījumos), ir nespēja pusēm savstarpēji vienoties par zemes nomas līgumu, tā noteikumiem un galvenokārt par zemes nomas maksas apmēru. Saskaņā ar pēdējā laikā pausto valsts iestāžu viedokli dzīvojamās mājas īpašniekiem saistošs pienākums veikt konkrētus maksājumus zemes īpašniekiem var pastāvēt, ja ir notikusi dzīvojamās mājas īpašnieku vienošanās ar zemes īpašnieku par piespiedu zemes nomas tiesisko attiecību noregulēšanu vai arī ir spēkā stājies tiesas spriedums, kurā šīs attiecības ir konstatētas un noteiktas to būtiskās sastāvdaļas, jo tikai tad var uzskatīt, ka ir nodibināta saistību tiesība, kurā dzīvojamās mājas īpašniekam ir pienākums veikt konkrētus maksājumus zemes īpašniekiem. Tā kā nomas maksu kā nomas būtisko sastāvdaļu nosaka tiesisks darījums vai tiesas spriedums, kamēr viena no tiem nav, nav iespējams noteikt nomas maksas apmēru [9]. Izvērtējot likuma "Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās" 12. pantu, likuma "Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju" 50. panta pirmās daļas 3. punktu, 54. pantu, Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 17.² un 17.⁷ pantu kopsakarā ar citiem tiesību avotiem, tai skaitā vispārīgajiem tiesību principiem un tiesību konceptu par patērētāju kā vājāko subjektu (salīdzinot ar profesionālu pakalpojuma sniedzēju), secināms, ka primāri iniciatīva par zemes nomas līguma noslēgšanu ir jāizrāda zemes īpašniekam. Proti, likuma "Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju" 54. panta ceturtais daļa īpaši akcentē zemes īpašnieka tiesības celt prasību tiesā par zemes nomas līguma noslēgšanu, ja puses pirms tam nav spējušas vienoties par zemes nomas līgumu. Šāda veida tiesības likumdevējs nav īpaši noteicis dzīvokļu īpašniekiem, bet tās izriet no vispārīgajām jebkuras personas tiesībām uz aizsardzību tiesā regulējuma. Ņemot vērā minēto un to, ka vispārīgi patērētājs ir atzīstams par vājāko subjektu (salīdzinot ar profesionālu pakalpojuma sniedzēju, t. i., zemes īpašnieku, kura mērķis ir gūt peļņu no zemes nomas), kā arī to, ka zemes īpašniekam ir daudz vieglāk vērsties pie daudzdzīvokļu mājas dzīvokļa īpašniekiem vai to pilnvarotās personas (nekā vairākiem desmitiem vai pat simtiem dzīvokļu

īpašnieku vienoties par vēršanos pie zemes īpašnieka), secināms, ka zemes īpašnieka pienākums saskaņā ar labas ticības principu ir darīt visu iespējamo, lai ar dzīvokļa īpašniekiem vai to pilnvaroto personu vienotos par zemes nomas līguma noslēgšanu. Tādējādi prakse, tieši (t. i., bez vēršanās pie dzīvokļa īpašniekiem ar piedāvājumu noslēgt zemes nomas līgumu) piemērojot un arī pieprasot no dzīvokļu īpašniekiem zemes nomas maksu 6 % apmērā no zemes kadastrālās vērtības uz likuma pamata nav atzīstama par labu, profesionālu un tiesisku. Gadījumā, ja pēc zemes īpašnieka iniciatīvas noslēgt zemes nomas līgumu neizdodas, zemes īpašniekam pirms likumā noteiktās nomas maksas apmēra pieprasīšanas ir pienākums vērsties tiesā, lūdzot tiesas palīdzību nodibināt starp pusēm piespiedu zemes nomas saistības. Šādā situācijā tiesa arī izvērtēs zemes nomas maksas apmēru, jo ne visos gadījumos ir pamats konkrētam zemes gabalam piemērot maksimālo likumā noteikto zemes nomas maksu 6 % apmērā no zemes kadastrālās vērtības. Vienlaikus tiesas kompetencē ir tiesības izlemt, kura no pusēm (dzīvokļu īpašnieki vai zemes īpašnieks) veiks obligāti veicamās pārvaldīšanas darbības attiecībā uz piesaistīto zemes gabalu saskaņā ar Dzīvojamās mājas pārvaldīšanas likuma 6. panta otro daļu.

Pašlaik praksē publiski aktualizējušies gadījumi liecina par citādu zemes īpašnieku rīcību. Proti, zemes īpašnieks pat nemēģina piedāvāt daudzdzīvokļu dzīvojamo māju dzīvokļu īpašniekiem iespēju noslēgt zemes nomas līgumu, nevēršas arī tiesā par tiesisko attiecību nodibināšanu, bet uzreiz vēršas pie dzīvokļu īpašniekiem ar izrakstītiem rēķiniem, nosakot zemes nomas maksas maksimālo likumā atļauto apmēru, proti, 6 % gadā no zemes kadastrālās vērtības. Šāda prakse nav labticīga, jo pusēm, pirmkārt, ir jāmēģina vienoties par zemes nomas maksu, ievērojot lietas īpašos apstākļus, jo ne visos gadījumos zemes īpašums ir tik kvalitatīvs, vērtīgs un sakopts, lai zemes īpašniekam būtu pamats saņemt maksimālo zemes nomas maksas apmēru. Vienlaikus zemes īpašniekam būtu jāņem vērā arī ēkai nepieciešamais funkcionāli piesaistītais zemes gabals, zemesgabala kadastrālā vērtība un ēkas lielums (dzīvokļu skaits ēkā), jo zemes nomas maksa vienam dzīvokļa īpašniekam nedrīkstētu būt nesamērīgi liela un paverdzinoša, piemēram, salīdzinot ar dzīvokļa īpašuma tirgus vērtību, pat ja zemes nomas maksa iekļaujas likumā noteiktajos 6 %.

Ņemot vērā pašreizējo situāciju Latvijā, var paredzēt, ka drīzumā varētu aktualizēties jautājums par tiesisko un ekonomisko nelīdzsvarotību starp krīzes laikā uzbūvēto daudzdzīvokļu dzīvojamo māju dzīvokļu īpašniekiem un zemes īpašniekiem, kuri peļņas gūšanas nolūkā ir piekrituši savas zemes apbūvei ar dzīvojamo māju. Praksē parasti zemes nomas līgumos puses ir vienojušās par 10 gadu līguma termiņu, tāpēc šajās attiecībās radīsies nepieciešamība pārslēgt līgumus vai pagarināt to termiņu. Tas atkal novedīs sabiedrību, tiesību piemērotājus un iesaistītās puses pie strīdiem, kas pašlaik ir aktualizējušies tieši piespiedu zemes nomas attiecību gadījumos – vai iznomātās zemes nomas maksa ir adekvāta un pamatota. Īpaši jāuzsver, ka brīvprātīgajos zemes nomas līgumos zemes nomas maksa mēdz būtiski pārsniegt likumiskos 6 % gadā no zemes kadastrālās vērtības un bieži vien zemes nomas maksas apmērs nav ekonomiski pamatots un samērīgs.

Līdz ar to var uzdot retorisku jautājumu – vai Latvijas sabiedrībai un tiesību sistēmai ir nepieciešams veicināt zemes un daudzdzīvokļu dzīvojamās ēkas dalījumu, tā turpināšanas un jaunu šāda veida attiecību rašanos? Ņemot vērā iepriekš iztirzātos argumentus un turpmāk minēto, atbilde uz šo jautājumu ir noliedzoša.

Izņēmums no zemes un ēkas vienotības principa

Civillikuma 968. pants nosaka zemes un ēkas vienotības principu [2]. Savukārt likuma “Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību” 14. panta pirmā daļa paredz izņēmumu no zemes un ēkas vienotības principa, nosakot gadījumus, kad ēka ir uzskatāma par patstāvīgu īpašuma objektu. Šī izņēmuma nepieciešamība radās vēsturisku notikumu ietekmē, proti, īstenojot zemes reformu pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas. Toreiz likumdevējs izšķīrās par izņēmuma no zemes un ēkas vienotības principa noteikšanu, taču pašlaik var uzskatīt, ka minētā izņēmuma pastāvēšanas veicināšana, īpaši attiecībā uz daudzdzīvokļu dzīvojamo māju dzīvokļu īpašnieku un zemes īpašnieku attiecībām, rada virkni juridisku un praktisku problēmu, kā arī šis izņēmums vairs nav nepieciešams, jo praktiski vairs nepastāv vēsturisko notikumu seku pamatojums. To apstiprina Valsts Zemes dienesta pētījums, kurā konstatēts, ka 2015. gadā tikai 10 % gadījumu zemes īpašniekiem dalītā īpašuma situācijas pamatā ir zemes īpašuma tiesību atjaunošana [13, 15].

Pašreiz spēkā esošais tiesiskais regulējums, kas dod iespēju dzīvokļu īpašniekiem izbeigt zemes nomu, ir neefektīvs un praktiski gandrīz neizmantojams. Pirmpirkuma tiesību gadījumā vispārīgais Civillikuma regulējums (no 2060. līdz 2063. pantam) nav piemērots speciālajam tiesību subjektam – daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašniekam. Lai īpašnieku kopība pieņemtu lēmumu par pirmpirkuma tiesību izmantošanu vai par vienošanās slēgšanu ar zemes īpašnieku par zemes izpirkšanu, “par” ir jānobalso visiem dzīvokļu īpašniekiem (sk. Dzīvokļa īpašuma likuma 17. panta piekto daļu [3]). Tas, ka, izmantojot pašreiz spēkā esošo normatīvo regulējumu, dzīvokļu īpašnieku iespējas iegūt zemi savā īpašumā ir ļoti ierobežotas, atzīst arī Tieslietu ministrija [10]. Tas ir motivējis izpildvaru izstrādāt likumprojektu “Piespiedu dalītā īpašuma tiesisko attiecību privatizētajās daudzdzīvokļu mājās izbeigšanas likums”, kas raksta tapšanas brīdī ir pieņemts Saeimā 1. lasījumā 2016. gada 17. martā. Likumprojekta pieņemšanas gadījumā nākotnē tas veicinās zemes un ēkas vienotības principa stiprināšanu, bet nerisinās brīvprātīgās zemes nomas (ar ēku – daudzdzīvokļu dzīvojamo māju) problēmas. No pieredzes var secināt, ka brīvprātīgā zemes noma patstāvīgam īpašuma objektam – daudzdzīvokļu dzīvojamai mājai – tiek dibināta, lai gūtu ilglaicīgu peļņu no daudzdzīvokļu dzīvojamo māju dzīvokļu īpašniekiem. Parasti šīs nomas dibinātāji ir zemes īpašnieks un ēkas īpašnieks, kas uzbūvējis ēku, lai tās dzīvokļus pārdotu fiziskām personām. Bieži vien patērētāji, iegādājoties šāda veida dzīvokļu īpašumus, neaizdomājas un / vai nav pienācīgi informēti par tiesiskajām sekām, kas rodas gadījumos, ja zeme nepieder dzīvokļu īpašniekiem.

Šāda veida darījumi īpaši aktuāli bija krīzes gados, un sabiedrībā ir dzirdēti secinājumi – ja ēkas īpašnieks pārdod dzīvokļus atsevišķi no zemes, tas nozīmē, ka pārdevējs nav labticīgs un, visdrīzāk, dzīvokļu īpašniekiem nākotnē radīs problēmas ne tikai ar zemes nomu, bet arī, piemēram, ar mājas tehnisko stāvokli, būs jāsaskaras ar būvniecības pavisrībām u. tml. Ēkas nodalīšana no zemes bieži vien nav pamatota ar to, ka ēkas īpašnieks finansiāli nav varējis atļauties nopirkt zemi, bet gan ar ēkas un zemes īpašnieku vienošanos – gūt ilgstošu peļņu, “iejūdzot” dzīvokļu īpašniekus nebeidzamos maksājumos par zemes nomu. Var uzskatīt, ka šāda veida darbības no zemes un ēkas īpašnieku puses daudzdzīvokļu dzīvojamo māju gadījumos jau robežojas ar augļošanu Krimināllikuma 201. panta izpratnē [6], jo nelabticīgi tiek izmantota patērētāja nezināšana, neizpratne un viņa ekonomiski, tiesiski un finansiāli vājākā pozīcija. Vācijas Civillikuma 138. pants regulē situācijas, kad darījums ir slēgts pretēji labiem tikumiem vai arī savtīgi izmantojot otra kontrahenta nevienlīdzīgo stāvokli, vai veicot augļošanu. Šī panta otrā daļa paredz: “It sevišķi nav spēkā tāds darījums, caur ko kāds, izmantojot otra spiediņu stāvokli, pieredzes, spriešanas vai gribasspēka trūkumu, par nesamērīgu pret izpildījumu panāk sev vai trešajai personai par labu apsolījumu vai garantiju kādam mantiskam labumam” [8].

Manuprāt, zemes un ēkas dalījums daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas gadījumā Latvijā nebūtu pieļaujams ne piespiedu, ne brīvprātīgajā nomā.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieki *a priori* (ja netiek pierādīts pretējais) ir atzīstami par patērētājiem Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 1. panta 3. punkta izpratnē, bet zemes īpašnieki – par pakalpojuma sniedzējiem saskaņā ar Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 1. panta 4. punktu. Tādējādi uz dzīvokļu īpašnieku un zemes īpašnieku tiesiskajām attiecībām ir jāraugās no patērētāju tiesību aizsardzības regulējuma prizmas.
2. Starp dzīvokļu īpašnieku un zemes īpašnieku nodibinātajām zemes nomas attiecībām ir jāpiemēro patērētāja kā tiesiski vājākās puses tiesību koncepts neatkarīgi no tā, vai šīs attiecības ir nodibinātas piespiedu kārtā (piespiedu zemes noma), brīvprātīgā kārtā (brīvprātīgā zemes noma) vai ar tiesas starpniecību.
3. Konstatējumiem, vērtējot daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas statusu, ir jābūt vēršiem uz dzīvokļa īpašnieka kā speciāla tiesību subjekta aizsardzību. Tādējādi arī ēka, kurā ir tikai viens dzīvoklis un pārējās telpas, piemēram, tirdzniecības telpas, ir atzīstama par daudzdzīvokļu dzīvojamo māju.
4. Primāri iniciatīva par zemes nomas līguma noslēgšanu ir jāizrāda zemes īpašniekam. Tas ir zemes īpašnieka imperatīvs pienākums, un tas ir priekšnosacījums, lai zemes īpašnieks varētu uzsākt citas likumā atļautās darbības, piemēram, vērstos tiesā ar pieteikumu par zemes nomas attiecību nodibināšanu.

5. Nomas maksu kā nomas būtisko sastāvdaļu nosaka tiesisks darījums vai tiesas spriedums; kamēr viena no tiem nav, nav iespējams noteikt nomas maksu. Tieša (t. i., bez vērtēšanas pie dzīvokļu īpašniekiem ar piedāvājumu noslēgt zemes nomas līgumu) zemes nomas maksas pieprasīšana no dzīvokļu īpašniekiem 6 % gadā no zemes kadastrālās vērtības (uz likuma pamata) ir vērtējama kā nelabticīga, neprofesionāla un negodīga prakse.
6. Ja puses nespēj vienoties par zemes nomas maksas apmēru, tad tās apmēru var izvērtēt tikai tiesa, jo ne visos gadījumos zemes īpašums ir tik kvalitatīvs, vērtīgs un sakopts, lai zemes īpašniekam būtu pamats saņemt likumā noteikto maksimālo zemes nomas maksas apmēru – 6 % gadā no zemes kadastrālās vērtības. Zemes nomas maksa vienam dzīvokļa īpašniekam nedrīkstētu būt nesamērīgi liela un paverdzinoša, pat ja tā iekļaujas zemes nomas maksas likumā noteiktajā 6 % apmērā no zemes kadastrālās vērtības.
7. Pašreiz spēkā esošais regulējums, kas dod iespēju dzīvokļu īpašniekiem izbeigt zemes nomu, ir neefektīvs un praktiski gandrīz neizmantojams.
8. Ja tiks pieņemts likumprojekts “Piespiedu dalītā īpašuma tiesisko attiecību privatizētājās daudzdzīvokļu mājās izbeigšanas likums”, tas veicinās zemes un ēkas vienotības principa stiprināšanu, bet nerisinās brīvprātīgas zemes nomas problēmas.
9. Lai novērstu tiesisko un ekonomisko nelīdzsvarotību starp dzīvokļu īpašniekiem un zemes īpašniekiem, Latvijā nebūtu pieļaujams daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas zemes un ēkas dalījums ne piespiedu, ne brīvprātīgā nomā. Likumdevējam būtu ieteicams pieņemt tādu tiesisko regulējumu, kas veicinātu zemes un ēkas vienotības principa stiprināšanu, taču vienlaikus būtu taisnīgs un apmierinātu gan zemes īpašnieku, gan dzīvokļu īpašnieku intereses.

Legal Framework of the Share Property and Its Development Outlook: Issues of the Apartment House from Consumer Rights Protection Viewpoint

Abstract

The author of the article looks at the legal framework of the share property (land and apartment house), problems and issues from the viewpoint of consumer rights. The author suggests sustain principle of the house and land unity, which is connected with an apartment house and an apartment owner as a consumer.

Keywords: land use, consumer, apartment house, apartment owner, land owner.

Avoti un literatūra

1. Centrālās statistikas pārvaldes statistikas 2013. gada 21. jūnija apkopojums par 2011. gada tautas skaitīšanu. Iegūts no: <http://www.csb.gov.lv/notikumi/tikai-pieci-procenti-latvijas-iedzivotaju-dzivo-pedejos-10-gados-uzceltajos-majoklos-3897-0> [sk. 19.04.2017.].
2. Civillikums. 28.01.1937. likums. *Valdības Vēstnesis*. 41, 20.02.1937. Stājies spēkā 01.09.1992. Konsolidētā redakcija iegūta no: <https://likumi.lv/doc.php?id=225418> [sk. 19.04.2017.].
3. Dzīvokļa īpašuma likums. 28.10.2010. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 183 (4375), 17.11.2010. Stājies spēkā 01.01.2011. Konsolidētā redakcija iegūta no: <https://likumi.lv/doc.php?id=221382> [sk. 19.04.2017.].
4. Eiropas Padomes 1993. gada 5. aprīļa Direktīva 93/13/EEK par negodīgiem noteikumiem patērētāju līgumos. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. L 095, 21.04.1993. Iegūts no: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A31993L0013> [sk. 24.04.2017.].
5. Eiropas Savienības Tiesas spriedums lietā Nr. C-415/11, *Aziz*. 2013. gada 14. marts; Eiropas Savienības Tiesas spriedums lietā Nr. C-618/10, *Banco Espanol de Credito SA*. 2012. gada 14. jūnijs. Iegūts no: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/lv/ [sk. 24.04.2017.].
6. Krimināllikums. 17.06.1998. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 199/200 (1260/1261), 08.07.1998. Stājies spēkā 01.04.1999. Konsolidētā redakcija iegūta no: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966> [sk. 19.04.2017.].
7. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta sprieduma lietā Nr. A42432505 (SKA-49/2011). 2011. gada 24. janvāris. Iegūts no: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department3/2011/49.pdf> [sk. 20.04.2017.].
8. Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2008. gada apkopojums "Par Civillikuma 1415. panta piemērošanu". Iegūts no: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas/> [sk. 23.04.2017.].
9. Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas skaidrojams "Piespiedu nomas tiesisko attiecību aktuālie jautājumi". 2017. gada 21. marts. Iegūts no: <https://www.tm.gov.lv/lv/aktualitates/tm-informacija-presei/piespiedu-nomas-tiesisko-attiecibu-aktualie-jautajumi-2> [sk. 23.04.2017.].
10. Likumprojekta "Piespiedu dalītā īpašuma tiesisko attiecību privatizētajās daudzdzīvokļu mājās izbeigšanas likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Iegūts no: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/CD1A6440A69EB8BAC2257ED1003CBA2C?OpenDocument> [sk. 22.04.2017.].
11. Likums "Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju". 21.06.1995. Likums. *Latvijas Vēstnesis*. 103 (386), 11.07.1995. Stājies spēkā 25.07.1995. Konsolidētā redakcija iegūta no: <https://likumi.lv/doc.php?id=35770> [sk. 19.04.2017.].
12. Patērētāju tiesību aizsardzības likums. 18.03.1999. Likums. *Latvijas Vēstnesis*. 104/105 (1564/1565), 01.04.1999. Stājies spēkā 15.04.1999. Konsolidētā redakcija iegūta no: <https://likumi.lv/doc.php?id=23309> [sk. 20.04.2017.].
13. Valsts zemes dienests. Nekustamā īpašuma tirgus pārskats. 2015/1. Iegūts no: http://www.vzd.gov.lv/files/parskats_15052015_gala.pdf [sk. 20.04.2017.].

Noilguma noteikšanas problemātika apdrošināšanas attiecībās

Jeļena Alfejeva

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija

alfejeva@inbox.lv

Kopsavilkums

Raksts veltīts aktuālam tematam – noilguma noteikšanai Latvijas tiesībās, apskatot noilgumu attiecībā uz privāto apdrošināšanu. Tiesību normu saturs un to piemērošanas prakse rāda, ka apdrošināšanas attiecībās ir noilguma noteikšanas problēmas, kas saistītas ar neskaidru noilguma regulējumu dažādos tiesību aktos.

Lai gan komercdarbībā, it īpaši apdrošināšanā, komersantam svarīgi ir apzināties savas saistības reālā laikā, tomēr jautājums par noilgumu Latvijas tiesībās nevar tikt viennozīmīgi risināts. Ņemot vērā, ka uz dažādiem saistību pamatiem tiek noteikti krasi atšķirīgi noilguma termiņi, turklāt ar subjektīvi izmantojamām iespējām tos pārtraukt, svarīgi ir pievērsties šā jautājuma risināšanai. Minētā dēļ jāpievērš lielāka uzmanība arī jautājumam par saistību pamatiem, lai pareizi noteiktu noilgumu saistību (prasības) tiesībām.

Raksta mērķis ir apdrošināšanas attiecībās izpētīt tiesību normas, kurās noteikts noilgums, kā arī apskatīt šo normu piemērošanas praksi un, pamatojoties uz to, ieteikt problēmu risināšanas iespējas.

Darba izstrādē tika izmantotas vispārējās zinātniskās un speciālās juridiskās izziņas metodes: analīzes un sintēzes metode, zinātniskās indukcijas un dedukcijas metode, salīdzinošā un novērošanas metode. Pētījuma bāze ir dažādu dokumentu, atziņu, viedokļu un tiesību normu analīze (Civillikumā, Komerclikumā, likumā “Par apdrošināšanas līgumu” un Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumā), kā arī novērošana.

Tiesību normu tulkošanai tika izmantota gramatiskā, vēsturiskā, sistēmiskā un teleoloģiskā metode.

Pamatojoties uz pētījumu, tika formulēti priekšlikumi tiesiskā regulējuma pilnveidošanai apskatītajā jomā.

Atslēgvārdi: apdrošināšana, noilgums.

levads

Apdrošināšanas pakalpojumu sniegšana ir komercdarbības veids: tajā klients maksā apdrošinātājam (komersantam) atlīdzību par riska iestāšanās finansiālo seku pārņemšanu (Apdrošināšanas un pārapdrošināšanas likuma 1. panta 9. punkts [1]), kas veido apdrošināšanas pakalpojumu. Apdrošināšanas pakalpojumi tiek sniegti par atlīdzību – apdrošināšanas prēmiju –, par to vienojoties apdrošināšanas līgumā.

Kaut arī primārais tiesiskā regulējuma mērķis ir nodrošināt, lai apdrošināšanai būtu pozitīvas sociālās sekas, tomēr tikpat svarīgi (arī primārā mērķa nodrošināšanai) ir izveidot stabilu apdrošinātāju darbības tiesisko vidi. Komercdarbībā, kur cenu un darījumu noteikumu noteikšana tiek īstenota, pamatojoties uz sarežģītiem aprēķiniem, balstoties uz pagātnes datiem un nākotnes pieņēmumiem, svarīgi ir zināt, kāds ir aktuālo saistību apjoms. Šajā ziņā būtiska loma ir noilguma institūtam.

Noilgums ir likumā noteikts termiņš, pēc kura saistību tiesības izbeidzas, ja tiesīgā persona šīs tiesības pienācīgi neizlieto.

Vēl no romiešu tiesībām zināms ir noilguma jēdziens, kas ir būtiska Eiropas valstu tiesību sastāvdaļa. Tas ir nepieciešams, lai nodrošinātu tiesisko attiecību stabilitāti un novērstu tādu prasību rašanos, kam pierādījumi nav ar saprātīgiem līdzekļiem pārbaudāmi iesaistīto personu neskaidro atmiņu, nāves vai līdzīgu apstākļu dēļ.

Rūpējoties par tiesisko attiecību stabilitāti, likumdevējam arī svarīgi ir nesamazināt iespēju aizsargāt aizskartās tiesības ar tiesas palīdzību, nosakot tik īsu laika periodu, ka personai nav iespējams uzsākt tiesvedību, izmantojot saprātīgos līdzekļus. Tādējādi noilguma termiņam jābūt noteiktam tādā, lai līdzsvarotu gan kreditora, gan parādnieka tiesiskās intereses.

Ņemot vērā minēto, šā raksta mērķis ir identificēt tiesiskā regulējuma un juridiskās prakses problēmas ar noilguma noteikšanu apdrošināšanas attiecībās.

Izstrādē tika izmantotas vispārējās zinātniskās un speciālās juridiskās izziņas metodes: analīzes un sintēzes metode, zinātniskās indukcijas un dedukcijas metode, salīdzinošā metode un vēsturiskā metode. Pētījuma bāze ir dažādu dokumentu, atziņu, viedokļu un tiesību normu analīze (Civillikumā, Komercclikumā, likumā “Par apdrošināšanas līgumu” un Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumā), kā arī novērošana.

Tiesību normu tulkošanai tika izmantota gramatiskā, vēsturiskā, sistēmiskā un teleoloģiskā metode.

Noilgums Latvijas civiltiesībās

Civillikuma 1893. pantā noteikts, ka saistību tiesības izbeidzas, ja tiesīgā persona tās pienācīgi neizlieto likumā noteiktajā noilguma termiņā [3].

Civillikuma 1895. pantā noteikts, ka visas saistību tiesības, kuras noteikti nav izņemtas no noilguma ietekmes un kuru lietošanai likumā nav noteikts īsāks termiņš, izbeidzas, ja tiesīgā persona tās neizlieto desmit gadu laikā. Šajā normā noteikts, ka iespējami dažādi noilguma termiņi, taču vispārējais ir desmit gadi. Tādējādi ar Civillikuma normām Latvijā tiek noteikts vispārējais saistību tiesību izlietošanas termiņš, kas ir desmit gadi, kaut arī atsevišķos gadījumos likumā noteikts īsāks noilguma termiņš [3]. Šādi gadījumi ietverti gan Civillikumā, gan arī citos likumos, piemēram, Komerclikumā [3, 4].

Tiesību doktrīnā norādīts, ka noilguma institūts civiltiesībās ir veidots, lai novērstu nenoteiktību mantiskajās attiecībās, radītu skaidrību situācijā, ja kāda persona ilgstoši neīsteno tiesības vai neprasa novērst iespējamo strīdu par tām. Nebūtu saprātīgi pieļaut, ka iespējamais parādnieks uz mūžīgiem laikiem atrodas zem parāda atprasīšanas vai vismaz tiesāšanās Damokla zobena un nevar plānot savu darbību, izslēdzot šādus draudus [21, 276].

Tiesību doktrīnā arī norādīts, ka gadījumos, ja no saistības dalībniekiem kāds uzskata, ka viņa tiesības ir aizskartas, viņam ir tiesības celt prasību tiesā par tiesību atzīšanu vai aizskāruma seku novēršanu (lietas atdošanu, zaudējumu atlīdzību, līgumsoda samaksu).

Ja lietas izskatīšanas gaitā tiesa konstatē, ka ir iestājies civiltiesību normās noteiktais noilgums, tā savā spriedumā norāda uz prasības noilgumu. To, vai iestājies noilgums, tiesa vērtē, tikai lietu izskatot pēc būtības, kurā pārbauda arī jautājumus par noilguma apturēšanu vai pārtraukšanu [21, 278].

Civillikuma 1902. pantā noteikts, ka tiesības izlietošana, ceļot prasību tiesā vai griežoties pie šķīrējtiesas, pārtrauc noilgumu, turklāt jau notecējušais laiks vairs nav ieskaitāms un sāk tecēt jauns noilguma termiņš. Kaut arī vērsšanās tiesā nepārprotami būtu uzskatāma par noilgumu pārtraucošu, neskaidrības rada Civillikuma 1905. panta pieminēšana, kad noilgumu tikpat vienkārši var pārtraukt ar kreditora atgādinājumu par parādu [3].

Aktuāls ir jautājums par noilguma termiņu pēc pārtraukuma (tas vienmēr ir desmit gadi) – it īpaši, ja iepriekš noilguma termiņš bija īsāks ar likumdevēja īpaši tam noteikto mērķi.

Rodas arī jautājums, vai prasības celšanai par līguma atcelšanu saskaņā ar Civillikuma 1633. pantu [3], kur ir noteikts saīsināts noilgums, proti, seši mēneši, šo noilgumu iespējams pārtraukt ar kreditora atgādinājumu un vai pēc prasības celšanas, bet tālākas nevirzīšanas, noilgums būs desmit gadi. Tas, iespējams, būtu pretrunā ar saīsināta noilguma noteikšanas mērķi – panākt tiesisko noteiktību sešu mēnešu laikā par līguma spēku.

Arī citas Civillikuma normas rada jautājumus par to piemērošanu. Piemēram, 1904. pantā noteiktais [3] prasa pievērst uzmanību tam, vai prasības celšana par nokavējuma procentu samaksu par preču piegādi janvārī vai martā saskaņā ar līgumu, kurš aptver katru mēnesi, pildāmas saistības sešu mēnešu periodā, nosakot izpildāmā apjomu, sortimentu un kvalitāti, dod pamatu uzskatīt, ka tiek pārtraukts arī noilgums strīdam par februārī piegādāto preču kvalitāti.

Redzams, ka likumdevējs Civillikumā ir paredzējis daudz veidu, kā iespējams noilgumu pārtraukt, un pēc pārtraukuma sāk tecēt jauns noilguma termiņš. Tas nozīmē, ka pietiekoši garais desmitgadīgais periods var tikt neierobežoti pagarināts, kas savukārt aktualizē jautājumu par noilguma noteikšanas mērķu sasniegšanu. Tiesību izmantošana neierobežotā laika periodā var novest pie tā, ka parādsaistības tiek paildzinātas uz pārāk ilgu laiku un pierādījumu iesniegšana un to vērtēšana kļūst ievērojami apgrūtināta, jo liecinieki vairs neatceras, kas noticis pirms vairākiem gadiem, un daļa pierādījumu ir pazudusi.

Iespējams, ka atsevišķas Civillikuma normas, kas skar noilgumu, ir zaudējušas aktualitāti un nepieciešama to revīzija, tomēr šā raksta mērķis ir cits, tādēļ lietderīgi ir apskatīt noilguma reglamentāciju un piemērošanu apdrošināšanas attiecībās.

Latvijas apdrošināšanas attiecību tiesiskā reglamentācija

Latvijas tiesību sistēmā tiesisko darījumu vispārējā reglamentācija ir nodrošināta Civillikumā, bet speciālais komercdarījumu regulējums ietverts Komerclikumā. Taču apdrošināšanas līgums nav minēts ne Komerclikumā, ne Civillikumā.

Lai gan Civillikumā nav atsauces uz apdrošināšanas līgumu, tomēr tā normas par tiesiskajiem darījumiem attiecas uz apdrošināšanas līgumu kā uz vienu no saistību tiesībās regulētajiem līgumiem. Savukārt Komerclikums ir speciālais likums attiecībā pret Civillikumu, un tajā ir iekļauta komercdarījumu tiesiskā reglamentācija. Komerclikuma 388. pantā paredzēts, ka komercdarījumi ir komersanta tiesiskie darījumi, kas saistīti ar komercdarbību [4]. Saskaņā ar Apdrošināšanas un pārāpdrošināšanas likumā noteikto apdrošināšana ir viens no komercdarbības veidiem, apdrošinātājam sniedzot citām personām pakalpojumus par atlīdzību [1]. Savukārt Komerclikuma 389. pantā noteikts, ja darījums ir komercdarījums tikai vienam no darījuma dalībniekiem, tad šā likuma noteikumi par komercdarījumiem ir vienlīdz piemērojami arī pārējiem darījuma dalībniekiem, ciktāl normatīvajos aktos patērētāju tiesību aizsardzības jomā vai citos likumos nav noteikts citādi [4].

Secināms, ka apdrošināšanas darījumu tiesiskais regulējums izriet no Komerclikuma un tikai pastarpināti – no Civillikuma, jo apdrošināšanas darījumi ir komercdarījumi un Komerclikums ir speciālais komercdarījumus reglamentējošais likums attiecībā pret Civillikumu.

Apdrošināšanas darījumu tiesiskai reglamentācijai tika pieņemts likums “Par apdrošināšanas līgumu” [7]. Tomēr šā likuma normas tika izveidotas atrauti no vispārējā darījumu tiesiskā regulējuma. Tāpēc grūti apdrošināšanas darījumiem piemērot līgumattiecības regulējošas vispārējās tiesību normas. Piemēram, šā likuma 6. panta otrajā daļā ir noteikti nosacījumi, kas obligāti jāiekļauj apdrošināšanas līgumā [7]. Savukārt Civillikuma normās tiek nošķirtas darījumu sastāvdaļas. Bez būtiskām sastāvdaļām attiecīgā veida darījums nevar pastāvēt. Darījumā mēdz būt dabiskās sastāvdaļas, kā arī nejausās sastāvdaļas, ko līgumā var iekļaut papildus (piemēram, nosacījums – termiņš). Ņemot vērā, ka apdrošināšanu reglamentējošās tiesību normās netiek paredzēta šāda darījuma struktūra, tiesību normu piemērošanā līdz šim bijušas problēmas. Piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments 2014. gada 12. marta spriedumā lietā Nr. SKC-184/2014 ir secinājis, ka apdrošināšanas prēmijas samaksa ir nebūtisks apdrošināšanas līguma nosacījums, jo ir līguma blakus nosacījums pretstatā nosacījumam par apdrošināšanas atlīdzības piedziņu, kas savukārt ir būtisks līguma nosacījums [12]. Tādējādi apdrošināšanas līguma struktūrā kā pakalpojumu sniegšana par atlīdzību – apdrošināšanas prēmiju – nepamatoti tiek izcelta daļa par pakalpojumu, savukārt pakalpojuma samaksu uztverot kā līguma blakus nosacījumu.

Apdrošinātāja saistības rodas tikai un vienīgi uz darījuma pamata – tas izriet gan no Eiropas Savienības tiesībām, gan arī jau atzīts Latvijas doktrīnā un judikatūrā. Tā Augstākās tiesas Civillietu departamenta prakses apkopojumā par sauszemes transportlīdzekļu vadītāju civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas (OCTA) lietām (2016. gadā šis apkopojums tika publicēts Augstākās tiesas interneta vietnē, un pēc Augstākās tiesas pasūtījuma to sagatavoja Vadims Mantrovs) tiek paskaidrots, ka “apdrošināšanas tiesības ir viena no civiltiesību (privāttiesību) apakšnozarēm, kura aptver tiesiskas attiecības, kuras tiek dibinātas uz apdrošināšanas līguma pamata. Latvijas tiesas ir konsekventi klasificējušas apdrošināšanas līgumu kā saistību tiesību līgumu, norādot uz to, ka apdrošināšanas tiesības pieder pie saistību tiesībām, jo, noslēdzot līgumu, puses rada saistību attiecību, kurā nosaka katra dalībnieka tiesības un pienākumus” [13, 7].

Tomēr šajā apkopojumā tā autors atrod apdrošināšanas attiecību saistību tikai ar Civillikumu kā vispārējo apdrošināšanas darījumus reglamentējošo tiesību aktu, Komerclikumu šajā sakarā nepieminot vispār.

Tas nozīmē, ka problēma ir izpratnē par to, kas īsti ir apdrošināšanas līgums.

Noilgums Latvijas apdrošināšanas attiecībās

Ņemot vērā, ka apdrošināšanas pakalpojumu sniegšana par atlīdzību ir viens no komercdarbības veidiem, saīsinātais noilgums, kas izriet no apdrošināšanas līguma saistībām, salīdzinot ar Civillikuma vispārējo noilgumu (desmit gadi), ir nepieciešams saskaņā ar Komerclikuma grozījumu (stājās spēkā 2010. gadā) 406. pantā ieviesto saīsināto noilgumu komercdarījumiem [5, 18].

Komercedarbības tiesiskais regulējums bez komercdarījumu daļas tikai daļēji atbilda Latvijas tiesībās pastāvošajai privāttiesību duālisma sistēmai. Komerctiesību galvenais uzdevums ir vienkāršot un paātrināt privāttiesisko (komerctiesisko) apgrozību, vienlaikus nodrošinot arī šīs apgrozības stabilitāti, paaugstinātu uzticības aizsardzību un komersantu atbildības pakāpi.

Šajā ziņā nozīmīga loma ir tieši speciālajām tiesību normām, kuras regulē komercdarījumus, jo Civillikuma noteikumi nespēj pilnībā nodrošināt vienkāršību un ātrumu komercdarījumu noslēgšanā un izpildē.

Tādēļ bija nepieciešama Komerclikuma D daļa – speciālajam regulējumam darījumiem komerctiesībās vispārēji, to skaitā nosakot saīsināto noilguma termiņu darījumiem.

Tagad Komerclikumā ir noteikts speciālais noilguma termiņš komercdarījumiem, proti, no komercdarījuma izrietošie prasījumi noilgst triju gadu laikā, ja likumā nav noteikts cits noilguma termiņš. Tātad, ņemot vērā visu iepriekš minēto, jāsecina, ka uz apdrošināšanas darījumiem tāpat attiektos Komerclikumā noteiktais saīsinātais noilguma termiņš (trīs gadi) gadījumā, ja kādā likumā nav noteikts cits noilguma termiņš. Savukārt Civillikuma noteiktais vispārējais termiņš (desmit gadi) uz apdrošināšanas darījumu saistībām, sākot ar 2010. gadu, attiekties nevar.

Tomēr jāatzīmē, ka arī Komerclikuma normas par noilgumu apdrošināšanas attiecībām nebūtu jāpiemēro un jautājumu par noilguma speciālo regulējumu apdrošināšanas līgumā jārisina atbilstoši likumdevēja nodomam šā noilguma regulēšanai likumā “Par apdrošināšanas līgumu” [7].

Likuma “Par apdrošināšanas līgumu” spēkā esošās redakcijas 32. panta pirmajā daļā ir noteikts termiņš apdrošināšanas gadījuma pieteikšanai apdrošinātājam. Savukārt šā panta otrajā daļā noteikts: “Pārējās saistību tiesības, kas izriet no apdrošināšanas līguma, izbeidzas, ja persona tās neizmanto divu gadu laikā.” [7]

Gramatiski tulkojot šo normu, jāsecina, ka:

- 1) speciālais termiņš ir noteikts apdrošināšanas gadījuma pieteikšanai 32. panta pirmajā daļā – palaižot garām šo termiņu, pieteikt gadījumu vairs nav iespējams;
- 2) 32. panta otrajā daļā ietvertā norma attiecas uz visām pārējām no apdrošināšanas līguma izrietošām saistību tiesībām – visām, kas nav paziņojums par apdrošināšanas gadījumu, – gan tiesībām prasīt apdrošināšanas atlīdzības samaksu, gan arī prasīt apdrošināšanas prēmijas samaksu un citām;
- 3) visām pārējām no apdrošināšanas līguma izrietošām saistību tiesībām, kas nav paziņošana par apdrošināšanas gadījumu, tiek noteikts speciālais noilgums, t. i., divi gadi.

Savukārt Augstākās tiesas Civillietu departaments 2014. gada 12. marta spriedumā lietā Nr. SKC-184/2014, tulkojot minētās tiesību normas, norādīja, ka 32. panta otrajā daļā noteiktais termiņš, kurā izmantojamas līgumā ietvertās blakussaistības, nav attiecināms uz prasībām, kad apdrošinājumaņēmējs vēršas pret apdrošinātāju nolūkā panākt saistības izpildi par apdrošināšanas atlīdzības izmaksāšanu, un ka atbilstoši vispārējai

tiesību normai – Civillikuma 1895. pantam – šādu prasību noilgums ir desmit gadi, skaitot no dienas, kad apdrošinātājs atteicies izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību [12].

Kaut arī sprieduma motīvu daļā tika norādīts: “Atklājot pazīmes – pārējās saistību tiesības, kas izriet no apdrošināšanas līguma, – tvērumu, ir jāņem vērā apdrošināšanas būtība” [12], tieši apdrošināšanas būtība tiek uztverta un aprakstīta nepareizi. Apdrošināšanas līgums ir vienošanās par pakalpojumu sniegšanu par atlīdzību – apdrošinātājs sniedz pakalpojumus par līgumā noteikto apdrošināšanas prēmiju. Eiropas Savienības Tiesa vairākkārtīgi savos spriedumos ir secinājusi, ka apdrošināšanas darījumu raksturo apdrošinātāja pienākums, iepriekš iekasējot prēmiju, apdrošinātajai personai, ja ir iestājies apdrošināšanas gadījums, sniegt pakalpojumus, par kuriem ir panākta vienošanās, noslēdzot līgumu (sprieduma C-349/96 17. punkts, C-240/99 37. punkts un C-556/13 28. punkts) [9]. Tādējādi secinājums, ka apdrošināšanas prēmija ir blakus nosacījums, pielīdzināms tikpat nepareizam secinājumam, ka, piemēram, pirkuma maksa pirkuma līgumā nav būtisks līguma noteikums, bet ir tikai blakus noteikums.

Vērtējot Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedumā Nr. SKC-184/2014 minētās atziņas, redzams, ka tiesa nepareizi atsaucās uz likuma “Par apdrošināšanas līgumu” grozījumu projekta anotāciju, jo saskaņā ar spriedumā norādītās anotācijas 2. daļas (Normatīvā akta projekta būtība) 7. punktu, kas obligāti bija jālasa, interpretējot 32. panta otro daļu pēc mērķa, norādīts: “Izstrādātais likumprojekts maina prasījumu noilguma sistēmu personai, kurai ir tiesības pretendēt uz apdrošināšanas atlīdzību, paredzot, ka tiesības iesniegt apdrošinātājam paziņojumu par apdrošinātā riska iestāšanos izbeidzas, ja tās nav izmantotas triju gadu laikā no apdrošinātā riska iestāšanās dienas. Pārējās saistību tiesības, kas izriet no apdrošināšanas līguma, izbeidzas, ja persona tās neizlieto divu gadu laikā.” [12]

Arī Finanšu un kapitāla tirgus komisijas darba grupa, formulējot minētos grozījumus, vadījās vienīgi no mērķa noteikt saīsinātu noilgumu visām prasībām, kuras izriet no apdrošināšanas līguma, izņemot paziņošanu par apdrošināšanas gadījumu dzīvības un civiltiesiskās atbildības apdrošināšanas veidos, kas noteikta 32. panta pirmās daļas pirmajā teikumā. Savukārt anotācijā norādītais par apdrošināšanas līguma vājāko pusi tika uzrakstīts vēlāk un skāra tikai jautājumu par apdrošinātāja tiesībām uz regresu – pēc tam, kad darba grupa bija formulējusi pārējos priekšlikumus, tostarp vēlāk grozījumu tekstā iekļauto Finanšu un kapitāla tirgus komisijas priekšlikumu 40. panta astoto daļu izteikt šādi: “Apdrošinātājs ir tiesīgs izmantot savas tiesības uz regresa prasību trīs gadu laikā no apdrošināšanas atlīdzības izmaksas dienas” [6]. Izskatot likumprojektu Saeimā, lai novērstu atšķirīgas attieksmes problēmas, tika atrisinātas arī nesaskaņas starp Finanšu un kapitāla tirgus komisiju un Latvijas Apdrošinātāju asociāciju – 40. panta astoto daļu papildinot ar vārdiem “pret apdrošināto” [6].

Tādējādi, interpretējot likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 32. panta otro daļu – gan gramatiski, gan ņemot vērā anotācijā norādīto mērķi, – secināms, ka “pārējās saistību tiesības” ietver arī tiesības celt prasību par apdrošināšanas atlīdzības piedziņu.

Jāpiemin, ka jautājumā par likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 32. panta otro daļu Augstākās tiesas Civillietu departaments vēlāk apstiprināja arī pretējo viedokli, ar 2016. gada 5. maija rīcības sēdes lēmumu civillietā Nr. C-30708612 norādot, ka apelācijas instances spriedumā noteikts, ka noilgums prasībai par apdrošināšanas atlīdzības piedziņu ir divi gadi un tāpēc prasība ir noraidāma [14]. Tiesa nekonstatēja materiālo tiesību normu nepareizu piemērošanu, kas būtu novedusi pie lietas nepareizas izspriešanas, neierosinot kasācijas tiesvedību.

Runājot par apdrošināšanas attiecību būtību un noilguma nozīmi civiltiesībās, ir skaidrs, ka apdrošinātāja darbības stabilitātei noilgums ir diezgan svarīgs [17]. Arī atļaujot celt prasību desmit gadu laikā, apdrošinātājam var tikt apgrūtināta iespēja pierādīt kādus apstākļus, kas apdrošinātāju atbrīvo no apdrošināšanas līgumā noteikto saistību izpildes izņēmuma gadījumā (kā tas ir noteikts likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 24. pantā), kā arī uzliktu tam pārmērīgu slogu pierādījumu glabāšanai. Jāņem arī vērā, ka Apdrošināšanas un pārapirošināšanas likums uzliek apdrošinātājam pienākumu izveidot tā dēvētās tehniskās rezerves atbilstoši noslēgtajiem apdrošināšanas līgumiem un pārapirošināšanai aprēķinātajām iespējamām apdrošinātāja saistībām. Līdzko apdrošinātājs pieņem lēmumu par apdrošināšanas atlīdzības atteikumu, attiecīgās rezerves tiek atbrīvotas. Ja tiek pieļauts desmit gadu ilgs prasības noilgums, iespējama situācija, ka attiecīgo rezervju apdrošinātāja rīcībā nebūs, citiem vārdiem – iestāsies apdrošinātāja maksātnespēja. Turklāt apdrošinātājam kā komersantam ir noteikti darījumu dokumentu glabāšanas termiņi un situācija, ka noilgums pārsniedz šos termiņus, nebūtu pieļaujama.

Noilgums apdrošinātāja prasībai pret apdrošināto

Likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 40. pants 2007. gadā tika papildināts ar astoto daļu [6], kurā noteikts, ka apdrošinātājs ir tiesīgs izmantot savas tiesības uz regresa prasību pret apdrošināto triju gadu laikā no apdrošināšanas atlīdzības izmaksas dienas. Sākotnēji, likumu pieņemot, šāds termiņš netika noteikts, un toreiz likumā netika paredzēts saīsināts noilguma periods apdrošinātāja regresa prasījumu izlietošanai. Tieši šo regulējumu Augstākās tiesas Civillietu departaments novērtēja kā tādu, kas nostādīja apdrošinātāju nevienlīdzīgā (negodīgā) situācijā ar personu, kurai ir tiesības pretendēt uz apdrošināšanas atlīdzību, – salīdzinot to ar regulējumu šā likuma 32. panta otrajā daļā.

Nav šaubu, ka tieši persona, kurai ir tiesības pretendēt uz apdrošināšanas atlīdzību, ir apdrošināšanas darījuma vājākā puse. Tomēr, no vienas puses, likumdevēja risinājuma apšaubīšana situācijā, kad normas gramatiskā interpretācija neļauj tiesību normu tulkot citādi (Civillikuma 4. pants), nevar tikt atzīta par normālu tiesas funkciju.

No otras puses, pievērsoties šo normu interpretācijai atbilstīgi mērķim un sistēmiski, dažādi noteiktajiem termiņiem iespējams atrast tādu izskaidrojumu, kas ļauj

saprast likumdevēja likumdošanas gribu. Šā likuma 40. panta astotās daļas grozījumu sākotnējā redakcijā tika paredzēts, ka apdrošinātājs ir tiesīgs izmantot savas tiesības uz regresa prasību triju gadu laikā no apdrošināšanas atlīdzības izmaksas dienas. Panta pirmajā daļā noteikts, ka apdrošinātājs ar apdrošināšanas atlīdzības izmaksu pārņem apdrošinātā prasības tiesības pret personu, kas ir atbildīga par zaudējumiem, kuri veido izmaksāto apdrošināšanas atlīdzību. Tādējādi sākotnējā grozījumu redakcijā mēģināts nepamatoti piešķirt priekšrocības personai, kas pieļāvusi prettiesisku rīcību, nodarot zaudējumus, un kas nav apdrošināšanas līguma dalībiece, jo uz šādu deliktatbildību attiecināms Civillikumā paredzētais noilgums – desmit gadi. Šādai atšķirīgai attieksmei pret personu, kurai iestājusies deliktatbildība, atkarībā no tā, vai cietušais ir apdrošinājis savas mantiskās vērtības vai intereses, tiešām nav nekāda objektīvā pamatojuma.

Viedokli, ka grozījumiem nav objektīva pamatojuma, to izskatīšanas laikā pauda Latvijas Apdrošinātāju asociācija. Ņemot vērā Latvijas Apdrošinātāju asociācijas viedokli, 40. panta astotās daļas redakcija tika papildināta ar vārdiem “pret apdrošināto” [6], tādējādi padarot šo noilgumu saistītu ar apdrošināšanas līgumu, radot problēmas to attiecināt uz deliktatbildību. Praksē gadās, ka, strādājot pie likuma grozījumu apstiprināšanas un meklējot kompromisa risinājumus izteiktajiem viedokļiem, sistēmiskā analīze netika veikta, kas arī kļuva par pamatu atšķirīgi noteiktajam noilguma termiņam likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 32. panta otrajā daļā un 40. panta astotajā daļā. Savukārt, ja 40. pants netiktu papildināts ar astoto daļu, apdrošinātāja tiesībām uz regresa prasību pret apdrošināto attiektos tas pats noilguma termiņš, kurš paredzēts 32. panta otrajā daļā, – divi gadi. Tomēr šis pārpratums nekādā ziņā nevar būt par pamatu, lai ignorētu šo saīsināto noilgumu [6].

Kopš likuma izmaiņu pieņemšanas jau pagājuši vairāki gadi, un par šo jautājumu tiesu praksē nenotika strīdi, izņemot – par transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu, kur likumā noteiktajos gadījumos ir paredzēts regress pret apdrošināto [10, 11]. Šajā ziņā būtu vērts apskatīt, vai un kā likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 40. panta astotajā daļā noteiktais noilgums ietekmē noilguma noteikšanu apdrošinātāja regresa tiesībām saskaņā ar Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumu, jo šīs tiesības ir pielīgtas pret apdrošinātajām personām, kuras ir līgumā norādītā transportlīdzekļa īpašnieks vai tā tiesīgie lietotāji (par to plašāk sk. nākamajā nodaļā) [8].

Jāpiemin, ka risinājums, kurš novērstu neskaidrības par saīsināto noilgumu apdrošināšanas attiecībās, būtu likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 32. panta otrajā daļā noteikto saistību tiesību noilguma termiņu apdrošinātajiem – divus gadus – mainīt uz tikpat garu kā Komerclikumā, t. i., trīs gadiem. Šīs termiņa izmaiņas novērstu jebkuras nepamatotas interpretācijas un pasvītrotu apdrošināšanas darījuma kā komercdarījuma dabu.

Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumā noteiktais noilgums

Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumā (turpmāk arī – OCTA likumā), tāpat kā likumā “Par apdrošināšanas līgumu”, ir normas par apdrošinātāja tiesībām uz regresa prasību. OCTA likuma 41. pantā noteikti tie gadījumi un personas, pret kurām apdrošinātājs un Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju birojs var iesniegt regresa prasību. Taču noilgums šādām prasībām OCTA likumā nav paredzēts. Tādēļ regresa prasības iesniegšanas noilguma termiņš būtu jānosaka atbilstīgi likumam “Par apdrošināšanas līgumu”, jo sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas līgums ir viens no apdrošināšanas līguma veidiem (visi apdrošināšanas veidi ir paredzēti Apdrošināšanas un pārapirošināšanas likuma 19. pantā, bet iepriekš – Apdrošināšanas sabiedrību un to uzraudzības likuma 12. pantā) [1].

Tomēr pretēji tam Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija 2014. gada 4. septembra spriedumā lietā Nr. C-33489513 secināja, ka “likums “Par apdrošināšanas līgumu” un attiecīgi arī minētā likuma 40. pants nav piemērojams attiecībām, kas izriet no OCTA apdrošināšanas, un attiecīgi arī nav piemērojams attiecībā uz OCTA likuma 41. pantā apdrošinātājam paredzētajām regresa prasībām, jo abu likumu pantiem ir atšķirīgs tvērums, tāpēc attiecībā uz noilguma termiņu ir piemērojams Civillikuma 1895. pants, kas noteic, ka visas saistību tiesības, kuras nav noteikti izņemtas no noilguma ietekmes un kuru izlietošanai nav likumā noteikti īsāki termiņi, izbeidzas, ja tiesīgā persona tās neizlieto desmit gadu laikā.” [16]

Problēmas noteikt OCTA likuma tvērumu ir vērojamas arī citos tiesu spriedumos, kas arī rada pamatu neskaidrībām tiesību normu izpratnē un piemērošanā [20, 567–583].

Jāatzīst, ka OCTA likuma tiesību normas nepiedāvā skaidru regulējumu noilgumam, tādēļ tiesu praksē rodas pārpratumi.

OCTA likuma 31. pantā tiek noteikti arī zaudējumu atlīdzināšanas gadījumi ar noilgumu: ja cits apdrošinātājs vai Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju birojs nodarītos zaudējumus ir atlīdzinājis, pirms apdrošinātājs, kurš apdrošinājis ceļu satiksmes negadījumā zaudējumu nodarījušā transportlīdzekļa īpašnieka civiltiesisko atbildību, pieņēmis lēmumu par apdrošināšanas atlīdzības izmaksu, šis apdrošinātājs atlīdzina attiecīgajam citam apdrošinātājam vai Transportlīdzekļu apdrošinātāju birojam šajā likumā noteiktajā kārtībā aprēķinātās un izmaksātās atlīdzības summu. Prasību par zaudējumu atlīdzināšanu var pieteikt gada laikā no apdrošināšanas atlīdzības izmaksas dienas. Gadījumā, ja nodarītos zaudējumus saskaņā ar brīvprātīgās apdrošināšanas līgumu ir atlīdzinājusi cita apdrošināšanas sabiedrība, apdrošinātājs, kurš apdrošinājis ceļu satiksmes negadījumā zaudējumu nodarījušā transportlīdzekļa īpašnieka civiltiesisko atbildību, vai Transportlīdzekļu apdrošinātāju birojs (ja apdrošināšanas atlīdzība izmaksājama no Garantijas fonda) atlīdzina šajā likumā noteiktajā kārtībā aprēķinātās un

izmaksātās atlīdzības summu. Prasību par zaudējumu atlīdzināšanu var pieteikt gada laikā no apdrošināšanas atlīdzības izmaksas dienas [8].

Ar šo regulējumu tiek noteikti savstarpējo norēķinu termiņi apdrošinātājiem un Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju birojam (par to gan ir bijušas neskaidrības attiecībā uz pārejas noteikumiem, kas nu, ņemot vērā pagājušo laiku no grozījumu spēkā stāšanās, zaudējušas savu aktualitāti).

Savukārt OCTA likuma 38. pantā paredzēta apdrošināšanas atlīdzības pieprasīšanas kārtība, kurā noteikts, ka personai, kura pretendē saņemt apdrošināšanas atlīdzību par tās mantai nodarīto zaudējumu, tiesības celt prasību pret apdrošinātāju vai Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju biroju izbeidzas, ja tās nav pieteiktas gada laikā no apdrošināšanas gadījuma iestāšanās. Savukārt personai, kura pretendē saņemt apdrošināšanas atlīdzību par nodarīto veselības kaitējumu, tiesības celt prasību pret apdrošinātāju vai Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju biroju izbeidzas, ja tās nav pieteiktas triju gadu laikā no apdrošināšanas gadījuma iestāšanās.

Šeit analīzei par noilgumu reglamentējošo tiesību normu piemērošanu svarīgi ir noteikt apdrošināšanas attiecību dalībnieku saistību pamatus.

Lai veiktu analīzi, vispirms jāidentificē cietušā, apdrošinātā un apdrošinātāja saistību pamati. Civillikuma 1402. pantā noteikts, ka saistību tiesības rodas vai nu no tiesiska darījuma, vai no neatļautas darbības, vai pēc likuma.

Tiesības uz zaudējumu atlīdzību konkrētajā gadījumā pastāv saistībā ar ceļu satiksmes negadījumu – deliktu, kura izraisītājs (apdrošinātais) atbild par cietušajai trešajai personai nodarītajiem zaudējumiem uz delikta pamata.

Tāpēc delikts ir tā tiesiskā attiecība, kuras ietvaros rodas prasījuma tiesības ceļu satiksmes negadījumā cietušajam pret zaudējumu nodarītāju.

Ņemot vērā, ka apdrošinātājs ir komersants, kas veic apdrošināšanas komercdarbību, sniedzot pakalpojumus par atlīdzību, tas saistības uzņemas uz līguma pamata. Tādējādi apdrošinātāja saistību pamats ir līgums. Savukārt cietušais ir tiesīgs pieprasīt viņam nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu no personas, kas ir atbildīga par šiem zaudējumiem, t. i., no ceļu satiksmes negadījumu izraisījušā transportlīdzekļa īpašnieka vai tiesīgā lietotāja [2, 3], un tikai tāpēc, ka šis īpašnieks vai tiesīgais lietotājs savu civiltiesisko atbildību par šiem zaudējumiem ir apdrošinājis, cietušajam tiek pieligtas tiesības prasīt zaudējumu atlīdzināšanu apdrošinātājam, tomēr nepārsniedzot apdrošinātāja piešķirtās apdrošināšanas aizsardzības apjomu pat tad, ja prasība par zaudējumiem pret nodarītāju viņam ir par lielāku summu. Negadījuma izraisītāja atbildība nepāriet uz apdrošinātāju, bet apdrošinātājs tikai ar līguma noslēgšanu uzņemas ar līguma noteikumiem ierobežotajā apmērā veikt maksājumus cietušajam negadījuma izraisītāja vietā.

Savukārt Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju birojs no speciāla apdrošinātāju izveidota Garantijas fonda nodarītos zaudējumus cietušajam atlīdzina tad, kad apdrošināšanas līgums šo zaudējumu segšanai nevar tikt izmantots, piemēram, līgums nav noslēgts (OCTA likuma 51. pants). Tādējādi negadījuma izraisītājs vēl joprojām ir atbildīgs

par visiem cietušajam nodarītajiem zaudējumiem, tomēr, lai cietušajam zaudējumu atlīdzināšanas procedūru padarītu pēc iespējas efektīvāku, likumā noteikts, ka Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju birojs zaudējumus sedz pats un vēlāk pieprasa visu iztērēto naudas summu no personas, kas atbildīga par zaudējumiem. Tas arī nekādā veidā nepārveido transportlīdzekļa īpašnieka civiltiesisko atbildību, kas ir paredzēta ar Civillikuma normām un Ceļu satiksmes likuma 44. pantu [2, 3].

Ņemot vērā apdrošinātāja saistību līgumisko dabu, prasībām atbilstīgi apdrošināšanas līgumam, t. i., prasībām pret apdrošinātājiem būtu piemērojams noilguma termiņš, kurš apdrošināšanas līgumā ir noteikts saistībām.

Savukārt Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju birojam saistības tiek noteiktas ar OCTA likumu, tādējādi noilgums būtu piemērojams atbilstīgi tam, bet, ja tas nav noteikts, tad kā vispārējais Civillikumā paredzētais noilgums.

Lietā Nr. C-30621216 pirmās instances tiesa spriedumā gan noteica saistību tiesību rašanās pamatus kļūdaini, uzskatot, ka prasītāja prasības tiesības pret apdrošinātāju izceļas uz likuma pamata, nevis uz delikta vai līguma (komercdarījuma) pamata [15]. No šā kļūdainā tiesas secinājuma izriet arī turpmākās analīzes nepareizība, kas noved līdz nepareiziem gala secinājumiem, apmierinot prasību situācijā, kad bija iestājies noilgums apdrošinātāja saistību tiesībām.

Situāciju šajā civillietā sarežģīja apstākļi, ka prasītājs bija Nacionālais veselības dienests, kas ir iestāde, kura apmaksāja cietušā ārstēšanās izdevumus.

Arī iestādes prasība pret apdrošinātāju tiek atvasināta no zaudējumu atlīdzināšanas prasības, kas izriet no ceļu satiksmes negadījuma izraisīšanas kā tādas – iestāde tikai pārņem no cietušā tiesības prasīt zaudējumu atlīdzināšanu no personas, kas ir atbildīga par zaudējumu izraisīšanu. Pretējā gadījumā apdrošinātājam nebūtu pienākums veikt apdrošināšanas atlīdzības maksājumus saskaņā ar transportlīdzekļa īpašnieka vai tā tiesīgā lietotāja civiltiesiskās atbildības apdrošināšanas līgumu.

Tas, ka prasītājs nav konkrētā apdrošināšanas līguma dalībnieks, nemaina apdrošinātāja saistību rašanās pamatu.

OCTA likuma 24. panta pirmajā daļā iekļautajā regulējumā paredzēta valsts budžeta un pašvaldību budžetu izdevumu atlīdzināšana par līdzekļiem, kas iztērēti cietušā stāvokļa atjaunošanai saistībā ar negadījumu, un tas nevar mainīt saistību rašanās pamatu prasītājam – deliktam; tiek tikai pārņemtas cietušā tiesības uz zaudējumu atlīdzību pret atbildīgo, kas pastāvēja pašam cietušajam.

Tiesa spriedumā neņēma vērā, ka tiesību normas, kurās noteikts tiesisko attiecību saturs delikta vai darījuma gadījumā, tomēr pašas par sevi nav saistību rašanās pamats. Nevar vērtēt, piemēram, šādi: ja Civillikumā norādīts, ka delikta rezultātā nodarītais zaudējums ir jāatlīdzina (1775. pants), tad šajā gadījumā saistību rašanās pamats ir Civillikums, nevis konkrētais delikts. Turklāt, piemēram, apstākļi, ka pirkuma līguma regulējums Civillikuma 2033. pantā paredz, ka pircējam ir jāsamaksā pirkuma maksa, nedod pamatu uzskatīt, ka pircēja saistību pamats pret pārdevēju par pirkuma maksas samaksu izriet no Civillikuma, nevis no konkrētā pirkuma līguma.

Šajā gadījumā tiesas nepareizais secinājums spriedumā par saistību rašanās pamatu nedeva iespēju tālāk apspriest jautājumu par Komerclikuma 406. pantā paredzēto noilgumu saistību tiesībām, kas izriet no komercdarījuma, vai arī likuma "Par apdrošināšanas līgumu" 32. panta otrajā daļā paredzēto noilgumu saistību tiesībām, kas izriet no apdrošināšanas līguma. Tāpat bez vērtēšanas palika arī OCTA likuma 38. pantā paredzētais termiņš prasības celšanai pret apdrošinātāju.

Pamatojoties uz veikto analīzi, secināms, ka situācijas vienkāršošanai būtu jāveic tiesību normu grozījumi, nosakot vienādu noilguma termiņu gan atlīdzības pieteikšanai, gan prasības celšanai, un šis noilgums būtu trīs gadi, tādējādi šo termiņu pielīdzinot noilgumam, kas paredzēts gan Komerclikumā, gan likumā "Par apdrošināšanas līgumu".

Secinājumi un priekšlikumi

Pamatojoties uz veikto analīzi, secināms, ka noilgums apdrošināšanas attiecībās ir noregulēts atšķirīgi un neskaidri virknē dažādus tiesību aktus (likumu "Par apdrošināšanas līgumu", Komerclikumu, OCTA likumu) un to savstarpējā korelācija un atšķirīgais skaidrojums no gramatiskā viedokļa šobrīd rada problēmas tiesību normu piemērošanai praksē.

Viena no noilguma regulējuma problēmām apdrošināšanas attiecībās ir dažādie noilguma termiņi:

- 1) likuma "Par apdrošināšanas līgumu" 32. panta pirmajā daļā noteikts, ka tiesības iesniegt apdrošinātājam paziņojumu par apdrošinātā riska iestāšanos izbeidzas, ja persona, kurai ir tiesības pretendēt uz apdrošināšanas atlīdzību par dzīvības un civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu, tās neizmanto 10 gadu laikā no apdrošinātā riska iestāšanās dienas, bet pārējos apdrošināšanas veidos – triju gadu laikā no apdrošinātā riska iestāšanās dienas;
- 2) likuma "Par apdrošināšanas līgumu" 32. panta otrajā daļā noteikts, ka pārējās saistību tiesības, kas izriet no apdrošināšanas līguma, izbeidzas, ja persona tās neizmanto divu gadu laikā;
- 3) likuma "Par apdrošināšanas līgumu" 40. panta astotajā daļā noteikts, ka apdrošinātājs ir tiesīgs izmantot savas tiesības uz regresa prasību pret apdrošināto triju gadu laikā no apdrošināšanas atlīdzības izmaksas dienas;
- 4) OCTA likuma 38. panta trešajā daļā noteikts, ka personai, kura pretendē saņemt apdrošināšanas atlīdzību par tās mantai nodarīto zaudējumu, tiesības celt prasību pret apdrošinātāju vai Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju biroju izbeidzas, ja tās nav pieteiktas gada laikā no apdrošināšanas gadījuma iestāšanās;
- 5) OCTA likuma 38. panta ceturtajā daļā noteikts, ka personai, kura pretendē saņemt apdrošināšanas atlīdzību par nodarīto veselības kaitējumu, tiesības celt prasību pret apdrošinātāju vai Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju biroju izbeidzas, ja tās nav pieteiktas triju gadu laikā no apdrošināšanas gadījuma iestāšanās.

No iepriekšējas analīzes un starptautiskās pieredzes [19, 976] izriet šādas atziņas:

- 1) apdrošināšanas līgums ir komercdarījums, tāpēc to reglamentējošo likumu hierarhija būtu šāda: Civillikums, Komerclikums, likums "Par apdrošināšanas līgumu", OCTA likums;
- 2) noilgums ir paredzēts gan vispārējās tiesību normās, gan speciālajās tiesību normās;
- 3) pareiza pieeja apdrošināšanas līgumu reglamentējošo tiesību normu veidošanai novērsīs izveidojušās problēmas tiesību normu interpretācijā tiesu praksē un ļaus sabiedrībai izmantot visas iespējamās apdrošināšanas priekšrocības.

Lai novērstu problēmas ar noilguma piemērošanu apdrošināšanas attiecībās, nepieciešams veikt grozījumus tiesību aktos.

Ir jāgroza likuma "Par apdrošināšanas līgumu" 32. panta otrā daļa, izsakot to šādā redakcijā: "Pārējās saistību tiesības, kas izriet no apdrošināšanas līguma un nav noregulētas ar šā panta pirmo daļu, izbeidzas, ja persona vai apdrošinātājs tās neizmanto trīs gadu laikā."

Priekšlikums ir OCTA likuma 38. panta trešo daļu izteikt šādā redakcijā: "Personai, kura pretendē saņemt apdrošināšanas atlīdzību par tās mantai nodarīto zaudējumu, tiesības celt prasību pret apdrošinātāju vai Transportlīdzekļu apdrošinātāju biroju izbeidzas, ja tās nav pieteiktas triju gadu laikā no apdrošināšanas gadījuma iestāšanās."

Savukārt OCTA likuma 38. pantu būtu lietderīgi papildināt ar 4.¹ daļu: "Visas saistību tiesības, kas izriet no apdrošināšanas līguma un pieder apdrošinājumaņēmējam, apdrošinātajam, apdrošinātājam vai jebkurai trešajai personai un jebkuram tās saistību pārņēmējam, izbeidzas, ja tiesīgā persona tās pienācīgi neizlieto trīs gadu laikā. Brīdis, no kura sāk tecēt šis noilgums, izņemot šā panta trešajā un ceturtajā daļā paredzēto, nosakāms atbilstoši Civillikuma 1896. pantam."

Tāpat OCTA likuma 38. pantu varētu papildināt ar šādu 4.² daļu: "Visas saistību tiesības, kas pieder cietušajam vai jebkuram tās saistību pārņēmējam, prasīt zaudējumu atlīdzību no Transportlīdzekļu apdrošinātāju biroja šajā likumā paredzētajos gadījumos, izbeidzas, ja tiesīgā persona tās pienācīgi neizlieto trīs gadu laikā. Brīdis, no kura sāk tecēt šis noilgums, izņemot šā panta trešajā un ceturtajā daļā paredzēto, nosakāms atbilstoši Civillikuma 1896. pantam."

Issues of Determination of Period of Limitation of Obligations in Insurance Relations

Summary

The article is devoted to the topical subject – the limitation period under Latvian law, looking at it in relation to private insurance. Contents of legislative provisions and practice of their application show that the insurance concerning the limitation period is problematic because of obscure limitation rules in different legal acts.

Despite the fact that in trade in general and insurance in particular, it is important to be aware of their obligations in real time, the issue of limitation in Latvian law cannot be clearly addressed. Given that for the various commitments, dramatically different limitation periods are set, as well as the possibilities for a person to stop, it is important to address the issue. In order to correctly determine the limitation commitments (requirements) rights should be given more attention.

The article aims to explore the legal provisions governing the limitation of insurance relations, as well as look at these provisions in practice, on the basis of which to determine the problem-solving capabilities.

General scientific methods are used, as well as special legal investigation methods – analysis and synthesis methods, inductive and deductive methods, comparative method and method of observation. The research is based on various documents, ideas, opinions and points of law in the Civil Law, Commercial Law, the Law on the insurance contract and the Motor Third Party Liability Insurance Act analysis, as well as observation.

Grammatical, systematic and teleological methods are used for interpretation of legal norms.

Research proposals are formulated at the end of the legal framework for improvement of the field covered.

Keywords: insurance, period of limitation of obligations.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Apdrošināšanas un pārapirošināšanas likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 124, 30.06.2015.
2. Ceļu satiksmes likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 274/276 (989/991), 21.10.1997.; *Ziņotājs*. 22, 27.11.1997.
3. Civillikums: Latvijas Republikas likums. *Valdības Vēstnesis*. 41, 20.02.1937.
4. Komerclikums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 158/160, 04.05.2000.
5. Likumprojekta “Grozījumi Komerclikumā” anotācija. No: *titania.saeima.lv* 05.09.2007. Iegūts no: http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/CA622B7AA262009CC225736B004CD A92?OpenDocument#_ftn9 [sk. 02.03.2017.].
6. Likumprojekta “Grozījumi likumā “Par apdrošināšanas līgumu”” anotācija. No: *titania.saeima.lv* 12.09.2006. Iegūts no: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/06A456D084843358C2257244004A2052> [sk. 05.03.2017.].
7. Par apdrošināšanas līgumu: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 188/189, 20.06.1998.
8. Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 65(3013), 27.04.2004.; *Ziņotājs*. 10, 29.04.2004.
9. Eiropas Savienības Tiesas (ceturtā palāta) 2015. gada 26. marta spriedums (*Lietuvos Aukščiausioji Teismas* (Lietuva) lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu) – “Litaksa” UAB / “BTA Insurance Company” SE (lieta Nr. C-556/13), 25.1.2014.

Tiesu prakse

10. Jelgavas tiesas 2014. gada 10. februāra spriedums lietā Nr. C-15249813. Iegūts no: <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/151337.pdf> [sk. 03.03.2017.].
11. Jelgavas tiesas 2015. gada 18. marta spriedums lietā Nr. C-15188814. Iegūts no: <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/210630.pdf> [sk. 03.03.2017.].
12. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 12. marta spriedums lietā Nr. SKC-184/2014. Iegūts no: <http://at.gov.lv/files/files/skc-184-2014.docx> [sk. 03.03.2017.].
13. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta prakses apkopojums sauszemes transportlīdzekļu vadītāju civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas (OCTA) lietās. No: *Latvijas Republikas Augstākā tiesa*, 2015. Iegūts no: www.at.gov.lv [sk. 03.03.2017.].
14. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta rīcības sēdes 2016. gada 5. maija lēmums lietā Nr. C-30708612. Npublicēts.
15. Ventspils tiesas 2016. gada 12. decembra spriedums lietā Nr. C-30621216.
16. Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 4. septembra spriedums lietā Nr. C-33489513. Iegūts no: <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/185587.pdf> [sk. 03.03.2017.].

Literatūra

17. Alfejeva, J., Cielava, V. Likums jāpieņem tādā nozīmē, kādu domājis likumdevējs. *Jurista Vārds*. 15, 14.04.2015.
18. Balodis, K. Ieteicamais komercdarījumu regulējums Komerclikumā. *Likums un Tiesības*. 8, 02.03.2004.
19. *Principles of European Insurance Contract Law (PEICL)*. Ed. by J. Basedow, J. Birds, M. A. Clarke, H. Cousy, H. Heiss, L. D. Loacker. Köln: Otto-Schmidt, 2016.
20. Torgāns, K. Regresa prasība OCTA apdrošināšanā. No: *Civiltiesību, komerctiesību un civilprocesa aktualitātes: raksti, 1999–2008*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009.
21. Torgāns, K. *Saistību tiesības. I daļa*. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.

Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss¹

Kitija Bite

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
kitija.bite@rsu.lv

Kopsavilkums

Pašvaldība demokrātiskā sabiedrībā tiek vērtēta kā publiskā vara, kas vistiešāk var nodrošināt vietējo iedzīvotāju intereses. Iedzīvotāju intereses pašvaldība nodrošina, īstenojot likumā noteikto kompetenci, un viena no tās kompetencēm ir saimnieciskās darbības attīstība. Turklāt pašvaldības juridiskajā tvērumā ietilpst arī azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšana pašvaldības administratīvajā teritorijā. Azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanas procesā likumdevējs mēģinājis nodrošināt vairāku likumīgo interešu aizsardzību – komersanta tiesības gūt peļņu, spēlētāja tiesības izmantot azartspēles kā pakalpojumu un vietējo iedzīvotāju intereses mazināt no azartspēlēm atkarīgo cilvēku skaitu. Likumdevējs ir noteicis ierobežojumus vietām, kur azartspēles nav organizējamas. Attiecībā uz pārējām vietām, kur azartspēles atļauts organizēt, likumdevējs atbilstības izvērtēšanu valsts un iedzīvotāju interesēm uzlicis pašvaldībai kā institūcijai, kura vislabāk pārzina vietējos apstākļus.

Tādējādi pašvaldībai tiek piešķirta plaša rīcības brīvība azartspēļu atļaujas izsniegšanā, bet, izvērtējot astoņu gadu tiesu praksi, skaidri parādās vietējo iedzīvotāju un komersantu interešu sadure, kur pamatojumam, kāpēc pašvaldības ierobežo komercdarbību, nepieciešama pamatota argumentācija. Pamatot to tikai ar iedzīvotāju interešu aizsardzību tiesu praksē netiek vērtēta kā primāra. Novērojams, ka pašvaldība, lemjot par azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanu azartspēļu vietai un veidam, atšķirīgi argumentē savus lēmumus. Pašvaldībām problemātiska ir lēmuma argumentācija par

---

¹ Raksta pamatā ir autore nolasītais referāts “Sabiedrības un pašvaldības interešu balanss azartspēļu jomā” Rīgas domes 13.12.2016. konferencē “Latvijas pašvaldībām – 25. Ceļā no izpildu komitejām uz pašu valdību”.

Kitija Bite. Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss

atteikumu atļaujas izsniegšanai, ja komersants to pieprasa jau esošā azartspēļu vietā, vēloties papildināt azartspēļu pakalpojumu klāstu.

Atslēgvārdi: pašvaldība, iedzīvotāju intereses, azartspēles, azartspēļu organizētājs, azartspēļu organizēšanas vieta un veids.

Ievads

Likumdevējs, vēloties sabalansēt komersanta, vietējo iedzīvotāju un azartspēļu spēlētāja intereses azartspēļu organizēšanā, ir noteicis tiesisko regulējumu, kas pašvaldībai uzliek par pienākumu izvērtēt vietējos apstākļus un pieņemt lēmumu par azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanu komersantam tajās vietās, kur likumdevējs nav noteicis ierobežojumu azartspēļu organizēšanai. Lēmumam jābūt pamatotam, un pašvaldībai ir jāvērtē atvērtais tiesību jēdziens – valsts un sabiedrības intereses katrā individuālajā gadījumā. Tiesu prakses analīze rāda, ka tiesu praksē bija panākta vienvērtīga tiesību normu piemērošana attiecībā uz azartspēļu organizēšanas vietas atteikumiem. Tomēr pēdējos gados tiesā celtās prasības liecina, ka komersants, saprotot, ka pašvaldības lēmumi tiek juridiski korekti pamatoti un iegūt atļauju jaunu azartspēļu organizēšanas vietām ir problemātiski, sāk pieprasīt jau esošo spēļu vietas papildināt ar jauniem azartspēļu veidiem. Līdz šim nevienā gadījumā pašvaldības nav spējušas atteikumu juridiski pamatot argumentēt, tāpēc tiesas pašvaldībai uzliek par pienākumu izsniegt atļauju. Situāciju varēs risināt tikai tad, ja pašvaldība izvērtēs visas jau izsniegtās azartspēļu organizēšanas atļaujas un sāks praksē ieviest šo atļauju anulēšanu, tādējādi parādot, ka ir izvērtēti faktiskie apstākļi, kas mainījušies kopš šādas atļaujas izsniegšanas.

Visās demokrātiskās valstīs bez centrālās varas un pārvaldes institūcijām ir izveidotas un darbojas pašvaldības. Pašvaldība ir noteiktā teritorijā dzīvojošo pilsoņu izveidota vietējā vara, kas darbojas šajā teritorijā. Pašvaldības tiek uzskatītas par katras demokrātiskas iekārtas pamatu [...] – jo attīstītākas pašvaldības, jo lielāka demokrātija valstī [36, 11]. Pašvaldības būtība ir ar vietējās varas palīdzību nodrošināt vietējo iedzīvotāju intereses. Saeimas deputāts Sergejs Dolgopolovs ir norādījis, ka valstij piekrist rūpes par cilvēka dzīves labklājību, bet pašvaldībai – nodrošināt dzīves kvalitāti [13]. Lai nodrošinātu vietējo iedzīvotāju intereses, pašvaldībām ir tiesības īstenot savas iniciatīvas ikvienā jautājumā, kas nav izslēgts no to kompetences vai uzdots veikt kādai citai varai [14]. Latvijā pašvaldību kompetence noteikta likumā “Par pašvaldībām” II nodaļā “Pašvaldību kompetence” [22].

Viena no šādām kompetencēm ir autonomā kompetence – attiecīgajā administratīvajā teritorijā sekmēt saimniecisko darbību, tostarp azartspēļu organizēšanu pašvaldības teritorijā. Šī kompetence saistīta arī ar vietējo iedzīvotāju interešu aizsardzību. Katra municipalitāti interesējoša funkcija jāpilda pašai municipalitātei. Likuma ietvaros tās pārstāvjiem pašiem jānosaka izpildei lietojamie noteikumi. Valsts deleģēto pilnvaru gadījumā jābūt iespējai vispārīgos likumus piemērot vietējiem apstākļiem [26, 410]. Tātad

Kitija Bite. Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss

pašvaldība likumā noteikto autonomo kompetenci īsteno atbilstoši vietējo iedzīvotāju interesēm, t. sk. saimnieciskās darbības attīstību, kas nepieciešama līdzekļu iegūšanai pašvaldības darbības organizēšanai. Azartspēļu atļaujas izsniegšanu likumdevējs ir uzlicis par pienākumu pašvaldībām, nosakot, kurās vietās azartspēles nav organizējamas. No vienas puses, pašvaldībai, izsniedzot likumā noteiktā kārtībā paredzēto atļauju azartspēļu organizēšanai, ir iespēja papildināt savu budžetu, kas ļauj nodrošināt vietējo iedzīvotāju intereses, bet, no otras puses, tai ir jāņem vērā vietējo iedzīvotāju attieksme pret azartspēļu organizēšanu pašvaldības teritorijā.

Likumdevējs, pieņemot Azartspēļu un izložu likumu [11], ir centies panākt saprātīgu līdzsvaru starp azartspēļu organizētāju tiesībām un sabiedrības tiesībām spēlēt azartspēles, kā arī sabiedrības interesēm mazināt no azartspēlēm atkarīgo cilvēku skaitu, kā atbildīgo atļaujas par azartspēļu organizēšanu (turpmāk – atļauja) nosakot pašvaldību. Tomēr praksē, izsniedzot atļauju, šī regulējuma īstenošana rada problēmas. Pašvaldības, ņemot vērā iedzīvotāju intereses un pausto viedokli, vairumā gadījumu pieņem lēmumu atteikt atļaujas izsniegšanu, bet azartspēļu organizētājs šo lēmumu pārsūdz un panāk sev labvēlīgu lēmumu.

Darba mērķis – analizējot tiesu praksi lietās par atteikumu izsniegt atļauju, izvērtēt pašvaldības rīcības brīvību lēmumu argumentācijā, norādot azartspēļu organizēšanas tendences un iespējamus virzienus problēmjaucējumu risināšanai.

Materiāls un metodes – normatīvo aktu un tiesu prakses analīze, problēmjaucējumu apraksts, indukcija un dedukcija secinājumu izteikšanai. Darbā izmantotas tiesību normu interpretācijas metodes: gramatiskā, sistēmiskā, vēsturiskā un teleoloģiskā metode.

Ievadot tiesu prakses meklētājā atslēgvārdu “azartspēles”, tika atlasīti vairāk nekā 100 spriedumi [23], no kuriem tālāk tika analizēti visi Senāta spriedumi un spriedumi, kuri stājušies spēkā 2015.–2017. gadā (raksta sagatavošanas laikā par 2017. gadu pieejami divi spriedumi). Lietās par atļaujas izsniegšanu ir daudz spriedumu: no 2010. līdz 2014. gadam ir desmit Senāta spriedumi vien, kas nereti ir pieņemti ar īsu laika distanci (piemēram, 2010. gada 17. un 18. jūnijā, divi spriedumi vienā dienā – 2012. gada 14. decembrī). Kopš 2015. gada Augstākā tiesa vairs nav skatījusi lietas par atļaujas izsniegšanu, bet pirmo divu instanču tiesas kopš 2015. gada marta spriedumus izteikušas 18 lietās, lielākoties argumentācijā, izmantojot Senāta spriedumus. No 18 spriedumiem rajona tiesas un apgabaltiesas 14 gadījumos uzlikušas par pienākumu pašvaldībai izsniegt atļauju, un tikai 4 lietās tiesas pašvaldības sniegtos argumentus atteikumam izsniegt atļauju atzinušas par pietiekami pamatotiem. Pašvaldību pienākums izsniegt atļauju ar tiesas spriedumu rada neizpratni pašvaldībās, jo tās cenšas aizsargāt iedzīvotāju intereses.

Lai noskaidrotu, kāpēc tiesu spriedumi tiek pieņemti par labu komersantam un pašvaldībai tiek uzlikts pienākums izsniegt atļauju, kas ir pretēji iedzīvotāju paustajai nostājai, tika pētīti tiesu spriedumi astoņu gadu garumā, izvērtējot tajos paustos pušu argumentus.

Kitija Bite. Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss

Lai izprastu likumā noteikto nepieciešamo balansu starp azartspēļu atļauju un tiesībām to darbības ierobežošanai, vispirms tika pētītas azartspēles kā komercdarbības veids, īsi ieskicējot arī azartspēļu vēsturisko attīstību un valstu dažādo attieksmi pret azartspēļu organizēšanu.

Azartspēļu attīstība kā komercdarbības veids

Azartspēļu attīstības vēsture aplūkojama vienlaikus ar cilvēces attīstību, un tā sniedzas gadu tūkstošiem senā pagātnē. Vārda “azartspēle” pamatā ir franču valodas vārds *hazard* – gadījums. Latviešu literārās valodas vārdnīca azartspēli arī skaidro kā spēli, kuras rezultāts atkarīgs galvenokārt no nejaušības [10]. Vēlme izmēģināt veiksmi un mest izaicinājumu liktenim, gūt asas izjūtas un ātri tikt pie bagātības ir cilvēka dabas neatņemama sastāvdaļa. Pirmās azartspēles – figūriņas, kas atrastas Senajā Ēģiptē un liecina par kauliņu spēli, – datējamās ar 35 000 gadu p. m. ē. Kāršu izcelsme nav precīzi zināma – 12. gs. Ķīnā vai Indijā, savukārt Eiropā kārtis nokļūst vispirms Venēcijā 13.–14. gs. Azartspēles ir spēlējušas dažādas tautas visos laikos, dažādu ticību un konfesiju piederīgie. Spēlējuši karaļi un nabagi, aristokrāti un zemnieki, aktieri un skatītāji; spēlējuši uz naudu un intereses dēļ, uz zemi un pat cilvēka dzīvību [19, 12–15].

Jautājums par azartspēļu derīgumu vai kaitīgumu ir retorisks. Azartspēles vienmēr ir saistījušās ar kaut ko netīru, negodīgu, viltotu naudu, patoloģisku spēlēt gribu, dueļiem, izputēšanu, pašnāvībām, kas novedis pie tā, ka azartspēles bijušas aizliegtas vai pakļautas ierobežojošiem nosacījumiem. Spēles sev apkārt akumulē pilnīgi visas cilvēciskās vērtības. No tā arī rodas sabiedrības attieksme pret spēlēm, kuru valsts nevar ignorēt [19, 16–17]. Tomēr pati par sevi spēle ir cilvēka personīgā azarta atspoguļotāja. Lai kādi arī ierobežojumi tiktu noteikti azartspēlēm, tās pilnīgi izskaust neizdosies nekad.

Azartspēļu biznesa pirmsākumi meklējami jau tālā senatnē, turklāt tas ir viens no ienesīgākajiem komercdarbības veidiem pasaulē. Dažās valstīs grūtas finanšu situācijas laikā azartspēļu bizness izveda ekonomiku no krīzes. Kad Latvijas teritorija atradās Krievijas impērijas sastāvā, imperatores Annas Ivanovas laikā azartspēles tika tiesiski regulētas – 1733. gadā tika aizliegts spēlēt uz naudu, namiem, ciematiem u. c. Savukārt imperatore Elizabete Petrovna 1761. gadā deva atļauju spēlēt aristokrātu namos, nosakot zemas spēles likmes, turklāt azartspēles drīkstēja būt nevis naudas peļņas veids, bet gan laika pavadīšanas līdzeklis [35, 5].

Azartspēles kā sociāls fenomens vienmēr ir bijušas saistītas ar valsti, un tas izpaudies divos diametrāli pretējos faktoros. No vienas puses, azartspēles bijušas un ir saistītas ar iespēju papildināt valsts kasi, bet, no otras puses, spēles ir pretnostatītas ētikai, morālei un tikumībai. Līdzās azartspēļu pilnīgai aizliegšanai ir vērojama spēļu legalizēšana un to kontrole. Viens no tādiem veidiem ir spēļu zāles, kuras pazina jau Senajā Romā, bet pirmā valsts Eiropā, kura legalizēja azartspēles, bija Itālija, kur 1626. gadā Venēcijā oficiāli tika atvērta spēļu zāle, to nosaucot par *casa* (itāļu valodā – māja) [19, 30]. Šis vārds tad arī deva turpmāko apzīmējumu legālām spēļu vietām – kazino.

Kitija Bite. Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss

Mūsdienās jēdziens “azartspēle” jāmeklē normatīvajos aktos. Latvijā azartspēle ir spēle, kurā fiziskā persona, iemaksājot dalības likmi, var gūt laimestu, kas pilnīgi vai daļēji ir atkarīgs no veiksmes gadījuma vai apstākļiem, kuri iepriekš nav zināmi [11]. Savukārt Krievijā to skaidro kā uz risku balstītu vienošanos par laimestu starp divām vai vairākām pusēm, kas slēgta savstarpēji vai ar spēļu iestādes organizētāju (totalizatora organizētāju), kur spēles noteikumus nosaka spēļu iestādes organizētājs (Krievijas Federācijas Nodokļu likuma 364. daļa) [35, 8]. Redzams, ka abu valstu azartspēļu legāldefinīcijā ir ietverta vārda filoloģiskā nozīme – veiksmē balstīta uz gadījumu, nejaušību.

Mūsdienās azartspēļu bizness ir svarīgs nacionālās ekonomikas rādītājs. Raksta publicēšanas laikā nebija pieejama oficiālā statistika par 2016. gadu, savukārt 2015. gadā valsts budžetā azartspēļu un izložu nodokļu un nodevu ieņēmumu veidā bija ienākuši 26 650 milj. eiro, tādējādi ieņēmumu plānu valsts budžetā izpildot par 102,5 %. Salīdzinot ar 2014. gadu, azartspēļu un izložu nodokļu un nodevu ieņēmumi valsts budžetā pieauguši par 0,677 milj. eiro jeb 2,6 %. Kopumā nozares uzņēmumi nodokļu un nodevu veidā valsts un pašvaldību budžetos ieskaitījuši 59 720 milj. eiro, kas ir par 3,219 milj. eiro jeb 5,7 % vairāk nekā 2014. gadā [17]. Šie skaitļi liecina par peļņas pieaugumu azartspēļu jomā.

Tajā pašā laikā azartspēles un izlozes ir komercdarbības veids, kas tiek rūpīgi uzraudzīts, nosakot normatīvajos aktos detalizētu kārtību un uzraudzību tā organizēšanai. Azartspēļu legalizācija ir valstij izdevīga: nevajag tērēt līdzekļus, lai atklātu nelegālās spēļu zāles; tiek gūti ienākumi valsts budžetam nodokļu veidā, ko var novirzīt sociālu problēmu risināšanai. Vairumā valstu, kur azartspēles ir atļautas, ir speciāls likums, kas šo jomu regulē. Azartspēļu bizness tiek organizēts dažādās formās – valsts monopols (Libānā, Austrijā, Nepālā); valsts monopols atsevišķos spēļu veidos (Itālijā, Somijā, Zviedrijā, Albānijā); valsts nav iesaistīta azartspēļu organizēšanā, un valstī ir noteikti atļautie spēļu veidi (Meksikā, Turcijā, Īrijā, Andorā). Azartspēles var tikt organizētas kā nacionālais bizness (Francijā, Bulgārijā, Moldovā) vai kā ārvalstu bizness (Ēģiptē, Marokā, Tunisijā); vai arī ārvalstu un nacionālais bizness tiek organizēts jauktā kārtībā (Krievijā, Kazahstānā, Latvijā, Lietuvā, Kirgizstānā, Čehijā, Tadžikistānā, Armēnijā, Nikaragvā) [19, 37–39].

Jebkuras komercdarbības legalizācija nozīmē, ka tiek pieņemtas speciālas tiesību normas, kas regulē tiesiskās attiecības starp komersantiem vai starp valsti un komersantiem. Latvijā to regulē Komerclikums. Par komercdarbību ir noteikta atklāta saimnieciskā darbība, kuru savā vārdā peļņas gūšanas nolūkā veic komersants. Komerclikums ir viens no uzņēmējdarbības veidiem. Bet saimnieciskā darbība ir jebkura sistemātiska, patstāvīga darbība par atlīdzību [18, 1. pants, pirmā daļa]. No šī regulējuma izriet, ka komersanta darbība vērsta uz peļņas gūšanu, komersantam veicot patstāvīgu darbību.

Latvijā azartspēles ir atļautas kā komercdarbības veids, valstij nosakot azartspēļu un izložu organizēšanas kārtību, reglamentējot azartspēļu un izložu organizētāja darbību, atbildību un uzraudzību [11, 2. pants, otrā daļa]. Licenču izsniegšanu organizēt azartspēles un azartspēļu darbību uzrauga Izložu un azartspēļu uzraudzības inspekcija, savukārt azartspēļu organizētājam atļauju atvērt kazino, spēļu zāli, bingo zāli, totalizatoru

Kitija Bite. Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss

vai derību likmju pieņemšanas vietu un organizēt attiecīgās azartspēles konkrētajās telpās izsniedz pašvaldība [11]. Interpretējot un īstenojot praksē šīs likuma normas, tās ir jātulko kontekstā ar tiesību normas mērķi; t. i., jāņem vērā Azartspēļu un izložu likuma mērķis – nodrošināt sabiedrības interešu un spēlētāju tiesību aizsardzību. Valsts legalizē azartspēles un tās kontrolē, bet sabiedrības intereses pārstāv iedzīvotājiem tuvākā vara – pašvaldības, kurām deleģēta tiesība izsniegt atļauju azartspēļu organizēšanai pašvaldības teritorijā [11, 2. *pants, otrā daļa*]. Savukārt komersanta intereses aizsargā Komerclikums, ļaujot gūt peļņu.

Šāds regulējums, kas pieprasa sabalansēt komersanta tiesības uz saimniecisku darbību, sabiedrības tiesības uz aizsardzību no atsevišķiem komercdarbības veidiem, azartspēļu spēlētāja tiesības spēlēt un pašvaldības tiesības izsniegt vai atteikt izsniegt atļauju, rada daudz neskaidrību. Atsevišķi risinājumi ir sniegti tiesu praksē.

Tiesiskā regulējuma attīstība

Azartspēļu organizēšanu valstī regulē vairākas tiesību normas: kā pirmais normatīvais akts, ar kuru legalizēja azartspēles, bija 1994. gadā pieņemtais likums “Par izlozēm un azartspēlēm” [20]. Vienlaikus ar šo likumu tika pieņemts likums “Par izložu un azartspēļu nodevu un nodokli” [21], kas nosaka, ka nodokli maksā kapitālsabiedrība, kas likumā noteiktajā kārtībā saņēmusi speciālu atļauju (licenci) izložu organizēšanai vai nepieciešamās licences attiecīgo azartspēļu organizēšanai, bet nodevu maksā par azartspēļu – spēļu automātu spēles, bingo, ruletes (cilindriskās spēles), kāršu spēles, kauliņu spēles, totalizatora, derību un veiksmes spēles pa tālruni – organizēšanas licences izsniegšanu vai pārreģistrāciju, kā arī par azartspēļu organizēšanas vietas licences izsniegšanu vai pārreģistrāciju [21, 1. un 2. *pants*]. Likums arī paredz proporciju, kādā nodokļi un nodevas ieskaitāmas valsts vai pašvaldības budžetā.

2005. gadā Saeima modernizē azartspēļu un izložu organizēšanas kārtību, pieņemot jaunu likumu: Azartspēļu un izložu likumu. Likumam veikti pieci grozījumi (2006., 2011., 2013., 2015. un 2016. gadā) [11].

Valsts nosaka ne tikai azartspēļu un izložu organizēšanu, bet patur kontroli arī pār azartspēļu biznesā iesaistīto personu profesionalitāti, nosakot kasieriem un tiem radniecīgu profesiju darbiniekiem, krupjē un spēļu industrijas darbiniekiem piederīgās profesijas: bukmeikeri, krupjē, totalizatora bukmeikeri, spēļu iekārtu pārraugi, bingo kartiņu pārdevēji [24, 421, *profesiju mazā grupa*]. Profesiju klasifikatorā ietvertas nepieciešamās pamatdarbības un izglītība šīs profesijas veikšanai.

No minētajiem Azartspēļu un izložu likuma grozījumiem uz raksta tematu attiecas 2006. gadā veiktie grozījumi, kad tika noteikta detalizēta pašvaldības kompetence azartspēļu organizēšanā [16].

Likuma pamata redakcijā tika iestrādāta norma (41. pants) par azartspēļu organizēšanas ierobežošanu, kas noteica astoņas vietas, kur azartspēles nav atļauts organizēt, šo sarakstu likumdevējs 2006. gadā papildina vēl ar diviem punktiem. Savukārt likuma

42. pantā likumdevējs noteica pašvaldības kompetenci azartspēļu regulēšanā, tādējādi nosakot atšķirīgu regulējumu no iepriekšējā, kur tiesības izvērtēt un izsniegt licenci azartspēļu organizēšanai bija noteiktas Finanšu ministrijai, pašvaldībai atstājot tiesības noteikt, kur azartspēles nav organizējamas [20, 26. pants].

Likuma 42. pants “Pašvaldības tiesības azartspēļu regulēšanā” noteica pašvaldības tiesības izsniegt atļauju azartspēļu organizēšanas vietai un telpām, paredzot nepieciešamo dokumentu iesniegšanu atļaujas iegūšanai. Vienīgais nosacījums, kas ierobežoja pašvaldības tiesības atļaujas izsniegšanai, bija nosacījums, ka pašvaldība atļauju neizsniedz gadījumos, kas paredzēti 41. pantā iekļautajos astoņos punktos.

Ar šādu regulējumu pašvaldībai tika piešķirta ļoti liela rīcības brīvība, izvērtējot atļaujas izsniegšanu, tai pašā laikā pašvaldībām bija obligāti jāizsniedz atļauja, ja nepastāvēja 41. panta otrās daļas ierobežojumi. Astoņi Saeimas deputāti iesniedza prasību Satversmes tiesā, apstrīdot likuma 42. panta atbilstību Satversmei un Eiropas vietējo pašvaldību hartai.

Saeima Satversmes tiesai norāda: “Pieņemot azartspēles regulējošos normatīvos aktus, [...] pašvaldībām iespēja līdzdarboties azartspēļu organizēšanas ierobežojumu noteikšanā ir dota jau kopš 1994. gada. Arī Azartspēļu un izložu likumā attiecībā uz pašvaldību tiesībām azartspēļu biznesa regulēšanā esot faktiski saglabāts tas pats tiesiskais regulējums. [...] 2006. gada 23. martā Saeima otrajā lasījumā ir atbalstījusi likumprojektu “Grozījumi Azartspēļu un izložu likumā”, kas cita starpā ierosina Azartspēļu un izložu likuma 42. pantu papildināt ar jaunu trešo daļu, paredzot, ka “pašvaldība var izdot ne tikai obligāto administratīvo aktu un piemērot likuma 41. pantā noteiktos ierobežojumus, bet arī izdot brīvo administratīvo aktu atbilstoši 42. panta trešajā daļā ietvertajam nenoteiktajam tiesību jēdzienam” [27, 3. punkts].

Tā kā likuma grozījumi jau bija pieņemti Saeimā otrajā lasījumā, tad Satversmes tiesa atteica ierosināt lietu un vērtēt likuma 42. pantu [27]. 2006. gadā pieņemtie grozījumi 42. pantā precizēja iepriekšējo šī panta redakciju, respektīvi, saglabājās pašvaldības tiesības izsniegt atļauju azartspēļu organizēšanai konkrētā vietā, tikai precīzāk nosakot komersanta iesniedzamo dokumentu apjomu. Savukārt 42. panta trešā daļa tika aizstāta ar septiņām jaunām daļām, kas precīzē gan iepriekšējo trešo daļu attiecībā uz termiņu, kādā pašvaldībai jāpieņem lēmums (piektā daļa), gan rada jaunu regulējumu attiecībā uz: 1) pašvaldības rīcības brīvību, izvērtējot valsts un administratīvās teritorijas iedzīvotāju interešu aizskārums, lemjot par atļaujas izsniegšanu (ceturtnā daļa); 2) jau esošas atļaujas atcelšanu (sestā daļa) un atcelšanas kārtību (septītā un astotā daļa).

Lai arī 2006. gadā likuma normas tika precizētas attiecībā uz kārtību, kādā pašvaldības pieņem lēmumu par atļaujas izsniegšanu, praksē problēmas nemazinājās. Īpaši tas attiecas uz trešajā daļā noteikto, ka pašvaldība izvērtē, vai azartspēļu organizēšana konkrētajā vietā nerada būtisku valsts un attiecīgās administratīvās teritorijas iedzīvotāju interešu aizskārums. Šī norma paredz iedzīvotāju interešu izvērtēšanu, kas jāveic pašvaldībai. Līdz ar to pašvaldībai sava lēmuma pamatošanai par atļaujas izsniegšanu / neizsniegšanu jāņem vērā valsts un iedzīvotāju intereses. Praksē tas radīja problēmas ar

Kitija Bite. Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss

normas piemērošanu, jo pašvaldības sāka izmantot likumā “Par pašvaldībām” [22, 61.¹ pants] noteiktās tiesības noskaidrot iedzīvotāju viedokli.

Īpaša nozīme ir Augstākās tiesas spriedumiem, izdalot tiesas argumentus par sabiedrības viedokļa noskaidrošanu iedzīvotāju interešu aizsardzības kontekstā, pašvaldībai pieņemot lēmumu par atļaujas izsniegšanu. Vietējo iedzīvotāju viedokļa noskaidrošana, Senāta ieskatā, ietilpst Azartspēļu un izložu likuma 42. panta jēdziena “būtisku iedzīvotāju interešu aizskārums” saturā. Senāts jau pirmajās lietās norāda, ka iedzīvotāju iesniegumi, aptauja, publiskā apspriešana un tamlīdzīgas darbības iedzīvotāju viedokļa noskaidrošanai par azartspēļu organizēšanu vispār un konkrētā vietā (adresē) kā vienīgais arguments nav uzskatāms par pietiekamu lēmuma pamatojumu un ka iedzīvotāju viedoklim ir tikai pakārtota nozīme [34]. Savukārt lietā Nr. SKA-318/2010 Senāts norāda, ka “[..] apstākļi, ka Rīgas pilsētas iedzīvotāji ir vērsušies domē ar lūgumu ierobežot azartspēļu un kazino tīklu izplatību Rīgā, ir vērā ņemams apstākļi, un, pieņemot lēmumu, varētu tikt noskaidrots arī konkrētās administratīvās teritorijas iedzīvotāju viedoklis” [32, 4.3. *apakšpunkts*].

Tiesas ieskatā, pašvaldībai ir tiesības noskaidrot iedzīvotāju viedokli, bet tas nav pamatarguments azartspēļu ierobežošanai pašvaldības teritorijā. Uz šo argumentu iedzīvotāju viedokļa noskaidrošanā turpmāk Senāts atsauksies vairākkārt, piemēram, lietā Nr. SKA-4/2012 un Nr. SKA-5/2012, norādot, ka “[..] iedzīvotāju vispārīga negatīva attieksme pret azartspēlēm ir pārāk nekonkrēts un nepamatots atteikuma iemesls” [29, 10. *punkts* un 30, 10. *punkts*].

2012. gadā Senāts atstāja spēkā apgabaltiesas spriedumu, kurā tiesa atcēla Saulkrastu novada domes lēmumu par jau izsniegtas atļaujas atcelšanu SIA “Jocker Ltd”, jo pašvaldība bija saņēmusi iedzīvotāju iebildumus pret azartspēļu organizēšanu konkrētajā vietā. Tiesas ieskatā, lēmums ir pamatots ar iedzīvotāju izteiktiem vispārīgiem apsvērumiem par azartspēļu negatīvo ietekmi, taču lēmumā nav izvērtēta ne konkrētā azartspēļu organizēšanas vieta, ne arī konkrētās azartspēļu organizēšanas vietas radītais aizskārums būtiskām valsts un attiecīgās administratīvās teritorijas iedzīvotāju interesēm [31, 4.1. *apakšpunkts*].

Administratīvā rajona tiesa 2014. gadā vērtēja apstākļus, ar kuriem Iecavas novada dome pamatojusi atteikumu izsniegt atļauju. Pašvaldība bija vērtējusi gājēju plūsmu pilsētas daļā, kur tika pieprasīta atļauja, norādot, kādi iedzīvotājiem svarīgi pasākumi norisinās attiecīgajā ielā; tuvumā atrodas Pestīšanas armijas zupas virtuve, kultūras nams, kuru darbība nevar tikt savienota ar azartspēlēm. Vienlaikus pašvaldība bija saņēmusi vēstules no iedzīvotājiem par jau esošo azartspēļu organizēšanas vietu slēgšanu, kas lika pašvaldībai izvērtēt iedzīvotāju skaita un jau esošo azartspēļu skaita samērīgumu; tika rīkota arī publiskā apspriešana, un pašvaldībā bija pieņemta Veselības veicināšanas programma, kas ir pretrunā ar azartspēļu organizēšanu. Tiesa vērtēja argumentus, norādot: “[..] tiesas ieskatā visi minētie apstākļi ir jāskata kopumā. Ikviens domes norādītais apstākļi pats par sevi nav pietiekams, bet konkrētajā gadījumā spēļu zāles ietekmes raksturs pastiprinās, skatot visus apstākļus kopumā” [8, 6. *punkts*].

Kitija Bite. Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss

Apgabaltiesa kādā spriedumā norāda, ka sabiedrības negatīvā attieksme pret azartspēlēm, kaut arī ir saprotama un respektējama, tomēr vienmēr nevar būt noteicošā lēmumu pieņemšanā, jo, lemjot par azartspēļu atļaujas izsniegšanu, nepieciešams samērot visas sabiedrības intereses ar konkrētā indivīda interesēm saņemt atļauju azartspēļu organizēšanai [2, 5.7. *apakšpunkts*].

No tiesu prakses izriet, ka tiesa akceptē pašvaldības tiesības noskaidrot iedzīvotāju viedokli un nenoliedz vietējo iedzīvotāju viedokli kā svarīgu faktoru, bet tas nevar būt vienīgais arguments, ar kuru pašvaldība pamato atteikumu atļaujas izsniegšanai. Iedzīvotājiem viedoklis jāizsaka par azartspēļu organizēšanu konkrētā vietā, nevis par azartspēlēm kā tādām. Iedzīvotāju viedoklis tiesu praksē tiek vērtēts kā fakultatīvs. Tādējādi pašvaldībai, pieņemot lēmumu par atteikumu izsniegt atļauju vai atcelt jau izsniegtu atļauju, iedzīvotāju viedoklis ir jāpamato vēl ar kādiem papildu argumentiem.

Nākamais aspekts ir likumā noteiktās tiesības pašvaldībai izvērtēt tos gadījumus atļaujas izsniegšanai, ja azartspēles paredzēts rīkot vietā, uz kuru nav attiecināmi likumā noteiktie ierobežojumi. Pēc būtības šī norma ietver visus tos neskaitāmos gadījumus, uz kuriem neattiecas likumā noteiktie ierobežojumi, jo noteiktie ierobežojumi liecina par likumdevēja izvērtējumu vietām, kas nav saistāmas ar azartspēļu organizēšanu. Šajā gadījumā pašvaldībai ir jāvērtē, vai azartspēļu organizēšana konkrētajā vietā nerada būtisku valsts un attiecīgās administratīvās teritorijas iedzīvotāju interešu aizskārumu. Savukārt, ja šāda atļauja jau ir izsniegta, tad likums ļauj jau izsniegtu atļauju atcelt. Šīs normas paredz pašvaldības tiesības izvērtēt iedzīvotāju interešu iespējamo aizskārumu, ņemot vērā vietējos apstākļus. Normas piemērošanu sarežģī likumā ietvertais jēdziens "būtisks iedzīvotāju interešu aizskārumus".

Senāts vairākos spriedumos ir norādījis, ka tas ir atklāts juridisks jēdziens, kas iekļauts likumā, lai pašvaldībai būtu iespējams novērtēt iespējamās azartspēļu organizēšanas vietas atrašanās riskus savā administratīvajā teritorijā un tos samazināt [33, 7. *punkts*]. Tas piešķir pašvaldībai rīcības brīvību, izvērtējot atļaujas izsniegšanu azartspēļu organizēšanai konkrētā vietā.

Senāts lietā Nr. SKA-5/2012 ir norādījis, ka jēdziena "būtisks iedzīvotāju interešu aizskārumus" piemērošanai ir jāvērtē šādi kritēriji [30, 10. *punkts*]:

- 1) sabiedrības kustības liela intensitāte (aktivitāte), kas būs pamatots tikai tad, ja pastāv apstākļi, kas liecina, ka palielinās risks – var pieaugt tādu azartspēļu zālē nokļuvušo personu skaits, kurām tur nemaz nav bijis nolūka doties, un vieta nav saderīga ar citu organizāciju piedāvātajām vērtībām. Taču iedzīvotāju intensīva plūsma pati par sevi nav pietiekams arguments. Senāts lietā Nr. SKA-318/2010 norādījis, ka gājēju plūsma ir atzīstama par intensīvu, bet tas pats par sevi nerada risku azartspēļu vietas atvēršanai. Taču, tā kā blakus azartspēļu vietai atrodas baznīca, nav šaubu, ka azartspēļu un baznīcas piedāvātās vērtības nav saderīgas [32, 14. *punkts*];

Kitija Bite. Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss

- 2) kultūras, izglītības, reliģisko organizāciju iestāžu tuvums (likumdevējs šos apstākļus jau vērtējis un noteicis kā nesaderīgus ar azartspēlēm) būs pamatots arguments, jo var provocēt tieši nepilngadīgo personu interesi par azartspēlēm un tādējādi radīt kaitīgu ietekmi un pretrunas starp azartspēļu un kultūras, izglītības vai reliģisko organizāciju iestāžu piedāvātajām vērtībām. Turpretim tirdzniecības iestāžu un kafejnīcu tuvums ir pieļaujams;
- 3) daudzdzīvokļu ēkas tuvums kā arguments vispārināti ir nepamatots, jo Rīgā ir raksturīgi, ka mikrorajoni ir pietiekami blīvi apbūvēti. Šo secinājumu var attiecināt ne tikai uz Rīgas pilsētas teritoriju, bet arī uz citām pilsētām;
- 4) iedzīvotāju vispārīga negatīva attieksme pret azartspēlēm – pārāk nekonkrēts un nepamatots arguments;
- 5) pilsētas teritorijas plānojumā minētie mērķi un attīstības perspektīvas – kā obligāti vērtējams kritērijs.

Tādējādi pašvaldībai ir ar likumu piešķirta novērtējuma brīvība, kuru pārbaudīt tiesā ir iespējams tikai ierobežoti. Taču novērtējuma brīvībai ir robežas. Tās nosaka patvaļas aizlieguma un procesuālā taisnīguma principi [28, 8. punkts]. Kritēriji, kas jāpārbauda pašvaldībai, lai izprastu, vai azartspēļu organizēšanas vieta neradīs būtisku iedzīvotāju interešu aizskārumu, pēc savas saturiskās izpratnes ir dažādi. Gan tādi, kas vērtējami kā pamatots arguments atļaujas izsniegšanas atteikumam, gan tādi, kas vērtējami kontekstā ar citiem kritērijiem. Kritēriju izvērtējuma pamatotību un pašvaldības rīcības brīvību vērtēs tiesa. To būtu jāņem vērā pašvaldībām, izvēloties argumentus atteikumam izsniegt atļauju.

Būtisko valsts un iedzīvotāju interešu aizskāruma klauzulu ir vērtējusi arī [15]. 2010. gadā Senāts apturēja lietvedību lietā Nr. C-470/11 "SIA "Garkalns" pret Rīgas domi" un uzdeva Eiropas Savienības Tiesai prejudiciālo jautājumu – vai Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 49. pants ir jāinterpretē tādējādi, ka tas nepieļauj tādu valsts tiesisko regulējumu, kāds ir aplūkojams pamatlietā, ar kuru pašvaldībām tiek piešķirta rīcības brīvība, tām ļaujot atteikt izsniegt atļauju kazino, spēļu zāles vai bingo zāles atvēršanai, pamatojoties uz būtisku valsts un attiecīgās administratīvās teritorijas iedzīvotāju interešu aizskārumu. Senāts uzskatīja, ka šis interešu aizskārumu, uz kura pamata pašvaldībai tiek piešķirta rīcības brīvība neizsniegt atļauju, var pārkāpt vienlīdzīgas attieksmes principu komercdarbības īstenošanai un no tā izrietošo pārskatāmības principu.

Eiropas Savienības Tiesa norādīja, ka tāds dalībvalsts tiesiskais regulējums, kāds ir aplūkots pamatlietā, ar kuru ir aizliegts darboties azartspēļu jomā, ja nav saņemta iepriekšēja atļauja no administratīvajām iestādēm, ir uzskatāms par līguma 49. pantā garantētās pakalpojumu sniegšanas brīvības ierobežojumu. Tiesa arī atzina, ka azartspēļu tiesiskais regulējums ir viena no jomām, kurās starp dalībvalstīm pastāv ievērojamas atšķirības morāles, reliģijas un kultūras aspektos, tāpēc katras dalībvalsts ziņā ir atbilstoši savai vērtību skalai izvērtēt attiecīgo interešu aizsardzībai izvirzāmās prasības. Lai izvērtētu attiecīgā valsts tiesiskā regulējuma samērīgumu, nacionālajai tiesai ir jāpārbauda, vai valsts stingri kontrolē ar azartspēlēm saistītās darbības, vai pašvaldību atteikums izsniegt atļauju šāda tipa jaunu iestāžu atvēršanai patiešām ir vērsts uz patērētāju

Kitija Bite. Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss

aizsardzības mērķa sasniegšanu un vai kritērijs “būtisks valsts un attiecīgās administratīvās teritorijas iedzīvotāju interešu aizskārums” tiek piemērots nediskriminējošā veidā. Tāpat šis interešu aizskārums ir vērtējams, ciktāl šī tiesiskā regulējuma mērķis patiešām ir samazināt spēļu iespējas un saskaņoti un sistemātiski ierobežot darbības šajā jomā vai nodrošināt sabiedrisko kārtību, ciktāl kompetento iestāžu rīcības brīvība tiek izmantota pārskatāmā veidā, kas ļauj pārbaudīt atļaujas izsniegšanas procedūras objektivitāti nacionālajā tiesā.

Eiropas Savienības Tiesa ar šo prejudiciālo nolēmumu atzina vairākas būtiskas lietas. Pirmkārt, dalībvalsts var noteikt tiesisko regulējumu azartspēļu organizēšanas ierobežošanai, kaut arī šāds ierobežojums pašlaik Latvijā ir pretrunā ar Eiropas Kopienas dibināšanas līgumā ietvertu pakalpojumu sniegšanas brīvību, pamatojoties uz valsts vērtību skalu. Otrkārt, pašvaldībai ir tiesības izvērtēt iedzīvotāju interešu aizskārumu un tā gadījumā atteikt atļaujas izsniegšanu. Treškārt, valstij ir jākontrolē, vai pašvaldības atteikums atļaujas izsniegšanai tiek piemērots nediskriminējošā veidā un vai pašvaldības rīcības brīvība tiek izmantota pārskatāmā veidā.

Iespējams, tieši šis prejudiciālais nolēmums ir pamatā tam, ka nacionālās tiesas ļoti skrupulozi vērtē pašvaldības rīcības brīvības pamatojumu, pieņemot lēmumu par atteikumu atļaujas izsniegšanai. Tāpat tiesas sāk vērtēt diskriminējošos apstākļus komersantu konkurencei.

Nākamais apstāklis, ko tiesas vērtē, ir Azartspēļu un izložu likuma 42. panta sestā daļa: pašvaldībai sabiedrības intereses jāvērtē, aplūkojot konkrētu azartspēļu organizēšanas vietu. Likumdevējs pašvaldībām piešķīris tiesības izvērtēt iedzīvotāju interešu iespējamo aizskārumu, ņemot vērā vietējos apstākļus. Pašvaldību uzdevums ir likumdevēja iezīmētos virzienus precizēt atbilstoši vietējiem apstākļiem, lēmumu pieņemšanā arvien ievērojot samērīguma principu. No normas formulējuma izriet, ka ierobežojoša lēmuma apsvērumiem ir jābūt konkrētās vietas apstākļos pietiekami precīzi pamatotiem, nevis vispārīgiem. Pašvaldībai arī jāpatur prātā, ka no likuma mērķa (komersanta intereses, no vienas puses, un iedzīvotāju intereses, no otras puses) neizriet likumdevēja griba azartspēļu pakalpojumus vispār izskaust [32, 13. punkts].

Jau pieminētajā spriedumā par azartspēļu namu Saulkrastos Senāts norāda, ka sabiedrības intereses ir jāvērtē, aplūkojot konkrētās azartspēļu organizēšanas vietas iespējamo ietekmi uz sabiedrību, piemēram, vai azartspēļu organizēšanas vietas tuvumā atrodas daudzdzīvokļu mājas, tirdzniecības centri, kultūras un izglītības iestādes un kādā veidā šo objektu atrašanās azartspēļu organizēšanas vietas tuvumā varētu ietekmēt sabiedrības intereses [31, 3.4. *apakšpunkts*]. Šajā gadījumā tiesa norādījusi ne tikai uz vietu kā apstākli, kas obligāti izvērtējams, lai lemtu par atļaujas izsniegšanu, bet arī akcentējusi apkārtējo ēku un objektu saderību ar azartspēļu organizēšanu šajā vietā.

Līdzīga nostāja pausta azartspēļu organizētāja kasācijas sūdzībā Ventspils pilsētas pašvaldībā: ka iedzīvotāju viedoklis pausts nevis par konkrēto spēļu zāli, bet par jaunu spēļu zāļu ierīkošanu vispār [28, 5.3. *apakšpunkts*]. Tiesa šo argumentu nav vērtējusi, bet norādījusi uz līdzīgiem Senāta jau vērtētiem argumentiem līdzīgās lietās, tādējādi veidojot vienveidīgu tiesu praksi.

Kitija Bite. Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss

Senāts atstājis spēkā apgabaltiesas spriedumu par Madonas pilsētas pašvaldības atteikumu izsniegt atļauju, norādot: lai arī pašvaldību kompetenci noteicošā norma tekstā to tieši neparedz, pašvaldībai, aizliedzot azartspēļu organizēšanu konkrētā vietā, šo jautājumu vēlams aplūkot plašāk, nepieciešamības gadījumā personai norādot uz iespējamām vietām, kurās sabiedrības interešu būtiska aizskāruma riska nav vai tas ir mazāks un azartspēļu organizēšana ir iespējama [34, 9. *punkts*]. Tādējādi pašvaldībai ir iespējams atteikt izsniegt atļauju konkrētajā pieprasītajā vietā un norādīt vietu, kur pašvaldība atļauju izsniegtu, jo sabiedrības intereses šī azartspēļu organizēšanas vieta apdraudētu mazāk.

Tiesu prakse, vērtējot atteikumu atļaujas izsniegšanai Rīgā

Tiesu praksē iezīmējas t. s. Rīgas fenomens, ko varētu attiecināt uz jebkuru blīvi apdzīvotu vietu, kur tiesa vērtē pašvaldības argumentus ne tikai kontekstā ar konkrēto spēļu vietu, bet arī pilsētas attiecīgā rajona gājēju plūsmu un vietas izmantošanu attīstības plānojumā. Senāts lietā Nr. SKA-289/2010 vērtējis pašvaldības atteikumu izsniegt atļauju Rīgā, A. Čaka ielā 38a. Papildu apgabaltiesas secinātajam Senāts norāda, ka “[..] tā ir pilsētas dzīvojamā rajona daļa, tur atrodas daudzdzīvokļu mājas, liels skaits tirdzniecības vietu, tātad konkrētajā vietā ikdienā ir vērojama liela sabiedriska aktivitāte. Nav pieļaujama situācija, ka azartspēļu zāle ir vieglāk pieejama alternatīva salīdzinājumā ar citām brīvā laika pavadīšanas iespējām, un tā tas ir pilsētas centrā, kur ir apgrūtināta iespēja izveidot parkus, spēļu laukumus vai izklaides parkus”. Senāta ieskatā, apgabaltiesa nav ņēmusi vērā, ka runa ir par galvaspilsētu, kuras teritorija ne tikai centrā, bet arī lielā daļā pārējās pilsētas ir ar lielu sabiedrisko aktivitāti un intensīvu garāmgājēju plūsmu. Tātad lielai daļai vai gandrīz visai pilsētai ir raksturīgi, ka netālu atrodas dažādas publiskās iestādes, tostarp kultūras un izglītības iestādes [33, 10. *punkts*].

Senāts šajā lietā vērtējis pašvaldības teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumus, norādot, ka lielākoties pilsētas centra daļa noteikta kā apbūves teritorijas vai publiskās apbūves teritorijas, nevis dzīvojamās apbūves teritorijas. Senāts uzmanību pievērta arī apstāklim, ka vēsturiski A. Čaka ielas centra daļā ir ne tik daudz izglītības iestādes, bet gan tieši dzīva tirdzniecība: “Jo lielāks ir teritorijas noslogojums ar apbūvi un jo īpaši dažādu publisko iestāžu apbūvi, jo mazākas prasības attiecībā uz dažāda rakstura iestāžu attālumu būtu izvirzāmas, vērtējot, vai viena iestāde ietekmē otras lietotājus. Intensīvi apbūvētā un apdzīvotā teritorijā atsevišķu objektu asociatīvā ietekme uz apkārtni ir šaurāka. Tāpat jāņem vērā, ka ir svarīgi, lai azartspēļu organizēšanas vietas būtu izvietotas pēc iespējas tā, lai tās neasociētos ar vērtību ziņā nesaderīgām iestādēm, savukārt līdzspastāvēšana ar cita veida iestādēm, piemēram, tirdzniecības iestādēm, kafejnīcām, ir vairāk iespējama.” Vēl šajā spriedumā Senāts norāda, ka tajā pašā ēkā jau darbojas spēļu zāle, tāpēc tiesai jāvērtē, vai vēl vienas spēļu zāles atvēršana tajā pašā vietā rada būtisku iedzīvotāju interešu aizskārumu, noraidot pašvaldības argumentu,

Kitija Bite. Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss

ka Rīgas pilsētas pašvaldība azartspēļu organizēšanas atļaujas vispār vairs neizsniedz [33, 10. punkts].

Arī 2012. gadā Senāts vērtējis Rīgas pilsētas pašvaldības argumentu, ka azartspēļu organizēšanas atļaujas Rīgas dome vispār vairs neizsniedz, jo uzskata, ka Rīgā praktiski nav nevienas vietas, kur esošo azartspēļu organizēšana neaizskartu iedzīvotāju intereses. Senāts norāda uz faktu, ka Azartspēļu un izložu likums kopš 2006. gada grozījumiem dod pašvaldībām tiesības atcelt izsniegtās atļaujas, ja azartspēļu organizēšana konkrētajā vietā rada būtisku iedzīvotāju interešu aizskārumu. Konkrētajā lietā pašvaldība šīs tiesības nav izmantojusi. Senāta ieskatā, šis fakts ir jāvērtē kopsakarībā ar godīgu konkurenci. Senāts norāda, ka iepriekš atvērtās azartspēļu vietas turpina savu darbību, neskatoties uz pašvaldības atteikumos formulētajiem principiem. Azartspēļu vietas Rīgā turpina darboties ap Centrālo staciju, autoostu, Vecrīgā, galvenajās ielās, pie tirgiem, tirdzniecības centros, pie sabiedriskā transporta pieturām utt. Tādējādi tas vedina uz pārdomām, vai Rīgas pašvaldība, atsakot jaunu azartspēļu vietu atvēršanu, ievēro iepriekš deklarētos principus, vai arī nodrošina nepamatotas priekšrocības esošajiem tirgus dalībniekiem, nepieļaujot jaunu tirgus dalībnieku ienākšanu un veicinot tirgus koncentrāciju esošo dalībnieku rokās [30, 10. punkts]. Ņemot vērā, ka 2012. gada 19. jūlijā tika pieņemts Eiropas Savienības Tiesas nolēmums lietā Nr. C-470/11 "SIA "Garkalns" pret Rīgas domi" [15], kurā tiesa norādīja uz godīgas konkurences principa izvērtēšanu nacionālajās tiesās, Senāts ir vērtējis konkrēto atteikumu atļaujas izsniegšanai kontekstā arī ar šo aspektu.

Uz Eiropas Savienības Tiesas paustajām atziņām atsaucas arī rajona tiesa un apgabaltiesa, atzīstot, ka pašvaldības sniegtajam atteikumam jābūt pamatotam. Piemēram, lietā Nr. AA43-1421-16/10 tiesa norāda, ka jauns azartspēļu veids piesaistīs šai azartspēļu vietai jaunus klientus, tādējādi radot risku, ka palielināsies no azartspēlēm atkarīgo cilvēku skaits, ir pārāk vispārīgs [2, 5.6. *apakšpunkts*], un tas ir pretrunā Eiropas Savienības Tiesas spriedumā norādītajam.

Pašvaldības izmanto dažādu praksi, lai atrastu tiesiskus argumentus lēmumam par atteikumu izsniegt atļauju. Piemēram, Ādažu novada pašvaldība atteikusi atļaujas izsniegšanu, jo ņemusi vērā tiesu prakses atziņas, vērtējot savas pašvaldības situāciju [12]. Šis pašvaldības lēmums nav apstrīdēts.

Ogres novada pašvaldība 2015. gadā izveidojusi darba grupu, kuras uzdevums bija apsekot azartspēļu vietas, izvērtējot, vai to atrašanās vietas šobrīd un turpmāk nerada būtisku Ogres novada iedzīvotāju interešu aizskārumu, ņemot vērā Ogres administratīvās teritorijas attīstību [25]. Šāda ideja ir vērtējama pozitīvi, un pašvaldības lēmums par atteikumu atļaujas izsniegšanai varētu tikt pamatots ar darba grupas iesniegto izvērtējumu.

Kitija Bite. Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss

Pēdējo gadu tiesu prakse

Izvērtējot 18 spriedumus laika periodā no 2015. gada marta līdz 2017. gada februārim, var secināt, ka tiesas skrupulozi vērtē pašvaldības norādītos argumentus, atsakoties izsniegt atļauju. Pēdējo gadu spriedumos iezīmējas tendence, ka azartspēļu organizatori vairs nepieprasa atļauju jaunas spēļu vietas atvēršanai, bet jau esošo spēļu vietu (atļauja jau saņemta) papildina ar jaunu spēļu veidu: no 18 analizētajiem spriedumiem jaunam spēļu veidam atļauja tiek pieprasīta 15 gadījumos, bet trīs prasības ir par spēļu zāles atvēršanu (jāņem vērā, ka pieci spriedumi ir pārsūdzēti apelācijas kārtībā, līdz ar to unikālas prasības pavisam ir 13, no kurām divas prasības ir par spēļu vietas atvēršanu un deviņas prasības par spēļu veida atļauju jau esošā spēļu vietā). To var skaidrot ar tiesu prakses nostabilizēšanos un pašvaldības lēmumu par atteikumu atļaujas izsniegšanai tiesisku pamatojumu. Ir redzams, ka pašvaldības argumentācijai vairs neizmanto iedzīvotāju aptauju rezultātus un ir noteikušas teritorijas plānojuma attīstību – norāda precīzu attālumu, kas var ietekmēt azartspēļu vietas nesaderību ar iedzīvotāju interesēm, kā arī piedāvā azartspēļu organizētājiem citu vietu, kur veikt komercdarbību [9]. Visos trīs spriedumos 2015.–2016. gadā tiesas ir atzinušas par tiesiskiem pašvaldības argumentus, atsakot atļaujas izsniegšanu.

Pašvaldībām pēdējā laikā pārsvarā ir jāpieņem lēmums par azartspēļu pakalpojuma apjomu jau esošā azartspēļu vietā. Un šeit spriedumu proporcija sadalās – no 15 spriedumiem 11 par labu komersantam un viens par labu pašvaldībai. Jāsecina, ka nevienā spriedumā tiesa nav atzinusi pašvaldības argumentus par pietiekamiem un tiesiskiem, lai pamatotu atļaujas atteikumu. Vienīgajā spriedumā, kurā tiesa lēmusi par labu Jūrmalas pilsētas domei saistībā ar atteikumu izsniegt totalizatora un derību likmju vietas atļauju, bija saistīts nevis ar to, ka pašvaldība būtu tiesiski pamatojusi savu atteikumu, bet gan tāpēc, ka komersants bija pieprasījis pārcelt jau izsniegto atļauju no vienas ēkas uz citu (pāris māju tālāk tajā pašā ielā) un jaunajā adresē izsniegt atļauju jaunam azartspēļu veidam. Līdz ar to tiesa secināja, ka pašvaldība ir pamatojusi, kāpēc nevar pārcelt izsniegto atļauju, kas vienlaikus būtu likumā neparedzēts atļaujas veids – uz laiku, un kāpēc atļaujas izsniegšana konkrētajā vietā rada būtisku kaitējumu sabiedrības interesēm [7, 6. punkts].

Visos spriedumos tiesa ir norādījusi, ka pašvaldība nav izmantojusi savas likumā paredzētās tiesības anulēt atļauju konkrētā vietā azartspēļu organizēšanai, jo, atsakot jauna azartspēļu veida atļaušanu, tiek nevis aizsargātas sabiedrības intereses, bet radīta nesamērīga konkurence, kas ierobežo spēļu pakalpojumu sniegšanas klāstu.

Tiesas noraida pašvaldības argumentus, kas tiktu akceptēti, atsakot atļauju jaunai spēļu vietai, ko norādījis Senāts savos spriedumos. Lietā Nr. AA43-1481-16/5 apgabaltiesa norādījusi, ka sabiedrības interešu ietekmējošo faktoru uzskaitījums bez analīzes liecina: pašvaldība nav detalizēti izvērtējusi faktus, ka tie palielina risku azartspēļu spēlētāju skaitam, un pašvaldība nevis ierobežo azartspēļu izplatību Liepājā, bet kropļo konkurenci [3, 14., 15. punkts]. Citā lietā tiesa norāda: ja pašvaldība vienu reizi jau vērtējusi atļaujas izsniegšanu saistībā ar sabiedrības interešu aizskārumu un atļauja izsniegta, tad,

Kitija Bite. Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss

faktiskajiem apstākļiem nemainoties, nav pamata atteikt pakalpojuma klāsta pieaugumu [6, 11. punkts]. Šo ideju cita tiesa izvērsē tālāk – ņemot vērā, ka azartspēles nav atļauts reklamēt, sabiedrība netiks informēta par pakalpojuma klāsta pieaugumu jau esošā azartspēļu vietā un tur neiekļūs personas, kuras līdz šim nav izrādījušas interesi par azartspēlēm [5, 13. punkts].

Tiesa vērtēja arī Iecavas novada domes atteikumu izsniegt atļauju totalizatora un derību vietai. Pašvaldība bija atsaukusies uz tiem pašiem argumentiem, kurus izmantoja lietā Nr. A420224514, panākot atteikuma atzīšanu par leģitīmu. Tomēr, lemjot par jau esošas azartspēļu vietas pakalpojuma paplašināšanu jau esošā azartspēļu vietā, tiesa iepriekšējo argumentāciju neuzskatīja par pietiekamu un norādīja, ka totalizatoriem un spēļu likmju vietām ir izņēmuma regulējums Azartspēļu un izložu likumā, kas paredz ne tik striktus nosacījumus, ja tiek atvērta jauna spēļu vieta šiem azartspēļu veidiem, tāpēc pašvaldībai nav pamata ierobežot jau esošo spēļu zāļu pakalpojuma klāsta pieaugumu [4, 13. punkts].

Arī Ogres novadā, kur pašvaldība bija uzdevusi darba grupai izvērtēt esošās azartspēļu vietas administratīvajā teritorijā, neizdevās argumentēt atteikumu atļaujas izsniegšanai jaunam azartspēļu veidam jau esošā azartspēļu vietā [1]. Tas liecina, ka praksē nepieciešams jauns risinājums šīs normas piemērošanai, pašvaldībām atsakot atļaujas izsniegšanu azartspēļu veida organizēšanas ierobežošanai.

To, ka pašvaldībām neizpratni rada tiesu tendence noraidīt argumentus atļaujas izsniegšanai jau esošā azartspēļu vietā, uzskatāmi parāda Liepājas domes apelācijas pieteikums, ka pašvaldībai “nav skaidrs, kādi fakti konkrētajā gadījumā varētu pamatot atteikumu izsniegt atļauju azartspēļu organizēšanai. Domes ieskatā, līdzšinējā tiesu praksē Azartspēļu un izložu likuma 42. panta trešās daļas interpretācija ir formāla un deklaratīva” [2, 6.2. apakšpunkts]. Savukārt apgabaltiesa norāda, ka pašvaldībai nepieciešams skaidrot, kāda ir pašvaldības politika azartspēļu organizēšanas jomā, un īpaši pamatot tās pieņemtus lēmumus par atteikumiem izsniegt atļaujas, lai novērstu šaubas par pašvaldības amatpersonu patvaļu vai ieinteresētību atsevišķu komercsabiedrību interešu nodrošināšanā. Apgabaltiesas ieskatā, pašvaldība var mainīt radušos situāciju, to izvērtējot pilsētā kompleksi un lemjot par situācijas turpmāko attīstību ilgtermiņā (apzinot riska grupas, nosakot veidus, kā ierobežot riskus, utt.). Vienlaikus pašvaldībai ir jāņem vērā, ka azartspēļu biznesa veida regulējums kopumā ir noteikts valstiskā līmenī (nevis pašvaldības saistošajos noteikumos). Tāpēc pašvaldībai ir jāparedz noteiktas vietas šim biznesa veidam pilsētas teritorijā. Iespējams, ka pašvaldībai ir jāizstrādā atbilstoši teritorijas plānošanas dokumenti, kas ietver teritorijas zonējumu, kas atspoguļo to, kurās vietās pašvaldība paredz saglabāt un / vai izvietot jaunas azartspēļu vietas, bet kurās vietās azartspēļu vietu izvietošana turpmāk netiks atļauta. Atbilstoši plānošanas dokumentiem un skaidri izstrādātiem kritērijiem, kas ļauj izvērtēt konkrētas vietas atbilstību, pašvaldība var turpmākajā attīstības posmā pārveidot spēļu zāļu izvietojumu pilsētā, jau pieņemot konkrētus administratīvos aktus (atceļot izsniegtās atļaujas) [2, 12. punkts]. Tomēr šī tiesas ieteiktā argumentācija ir vērtējama skeptiski, jo tā pārsvarā attiecas uz atļaujas izsniegšanu konkrētā vietā, bet lietas būtība bija par jaunu azartspēļu veidu jau esošā vietā.

Kitija Bite. Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss

Secinājumi

1. Azartspēļu organizēšana Latvijā ir atļauta, bet likumdevējs, pieņemot azartspēļu organizēšanas tiesisko regulējumu, ir atstājis pašvaldības kompetencē jautājumu par atļaujas izsniegšanu. Šāds regulējums piešķir pašvaldībai rīcības brīvību, kas tai jāizmanto saprātīgi, vērtējot vietējo iedzīvotāju un komersanta intereses.
2. Tiesu prakse jau 2010.–2012. gadā noteica, ka iedzīvotāju negatīvā attieksme pret azartspēļu organizēšanu ir fakultatīvs apstāklis, kas jāvērtē kopsakarībā ar vēl citiem argumentiem.
3. Tiesu prakse ir izveidojusies stabila, un atļaujas izsniegšanā par azartspēļu organizēšanas vietu pašvaldības ievēro spriedumos paustās atziņas, atsakot atļaujas izsniegšanu.
4. Azartspēļu organizētāji, saprotot, ka pašvaldības veiksmīgi argumentē atļaujas atteikumu jaunām spēļu vietām, pielāgo citu taktiku – pieprasa atļauju jauniem spēļu veidiem jau esošās spēļu vietās. Šī tendence pašvaldībām ir nākotnes izaicinājums: pamatot, kāpēc tiek pieņemts lēmums atteikt šāda veida atļauju. Pagaidām nav spriedumu, kuros tiesas būtu atzinušas par pietiekamiem pašvaldības izvirzītos argumentus. Pašvaldībām ir jāpamato, ka totalizatoru un derību likmju pieņemšanas vietas darbība jau esošajā spēļu zālē var radīt būtisku valsts un attiecīgās administratīvās teritorijas iedzīvotāju interešu aizskārumu.

Būtībā te ir tikai viens problēmas risinājums – pašvaldībām ir jāizvērtē visas jau esošās spēļu vietas un nepieciešamības gadījumā jāpieņem lēmums par atļaujas anulēšanu. Kā liecina tiesu prakse, pašvaldībām, lemjot par azartspēļu veida atļaušanu jau esošā azartspēļu vietā, jāpierāda, ka mainījušies faktiskie apstākļi pēc atļaujas izsniegšanas azartspēļu vietai (konkrētā adresē). Ja pašvaldība šīs tiesības nav izmantojusi, tas nozīmē, ka sabiedrības intereses ir izvērtētas un tās netiek uzskatītas par apdraudētām. Pagaidām nav spriedumu par atļauju anulēšanu, kuros pašvaldības būtu no jauna vērtējušas iedzīvotāju interešu aizskārumu saistībā ar tiesiskā regulējuma un faktiskās situācijas maiņu.

The Discretion Licensing of Gambling by Municipality: the Balance between Residents and Entrepreneur's Interests

Abstract

Gambling has evolved along with humanity over thousands of years. Nevertheless, the public judgement has remained condemnatory and rather negative; in the meantime, the official government position varies from rejective to acceptive or partially acceptive. This can be related to the significant state's revenue from the gambling tax.

Kitija Bite. Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss

Since 1994, gambling is permitted in Latvia as a form of enterprise. In order to facilitate gambling, license must be obtained as well as a permit for each gambling type and location. Such regulations suggest state's control over the business venture. Certain restrictions apply to obtaining permits for particular gambling types and locations. The legislation determines the places where gambling cannot be carried out. The permit issuing has been entrusted to the respective municipality. Before granting the permit, the municipality takes into consideration the interests of the residents and the state.

In practice, permit issuing is problematic since the municipalities often refuse permits based on the residents' objection to allow gambling in a particular address. Court ruling in the majority of cases recognises municipality decisions as arbitrary with insufficient argumentation.

Over the years, the jurisprudence have formed and interpreted the application of State Gambling and Lottery Law regarding the issuing of permit for a particular gambling location. Nevertheless, the court has never acknowledged a municipality's decision in respect of expanding the range of gambling types based on a pre-existing gambling location as judicially reasoned. In order to restrict further expansion of gambling, municipalities will have to review the previously issued permits and reconsider the corresponding gambling places' conformity with public and national interests.

Key words: local municipality, interests of residents, gambling, organiser of gambling, range of gambling types, gambling locations of gambling organisation.

Avoti un literatūra

1. Administratīvās apgabaltiesas 17.02.2017. spriedums lietā Nr. AA43-0191-17/22 (A420203415).
2. Administratīvās apgabaltiesas 06.12.2016. spriedums lietā Nr. AA43-1421-16/10 (A420270615).
3. Administratīvās apgabaltiesas 28.11.2016. spriedums lietā Nr. AA43-1481-16/5 (A420254715).
4. Administratīvās rajona tiesas 30.09.2016. spriedums lietā Nr. A420154016.
5. Administratīvās rajona tiesas 15.09.2016. spriedums lietā Nr. A420216416.
6. Administratīvās rajona tiesas 31.03.2016. spriedums lietā Nr. A420309015.
7. Administratīvās rajona tiesas 11.02.2016. spriedums lietā Nr. A420293415.
8. Administratīvās rajona tiesas 17.12.2014. spriedums lietā Nr. A420224514.
9. Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. A420415312, A420417114 (Apgabaltiesas spriedums lietā Nr. AA43-1041-16/22).
10. Azartspēle. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Skatīta elektroniskā versija. Iegūts no: <http://tezaurs.lv/llvv/> [sk. 12.02.2017.]
11. Azartspēļu un izložu likums. Pieņemts 17.11.2005. *Latvijas Vēstnesis*. 195, 07.12.2005.
12. Ādažu novada domes lēmums "Par atteikumu izsniegt atļauju spēļu zāles atvēršanai nedzīvojamās telpās Gaujas ielā 4, Ādažos, Ādažu novadā". Iegūts no: http://www.adazi.lv/upload/lemumi_noteikumi/ln_2012/ln_23_10_2012/14.l_spelu_zales_atversana_post_nevada_gaujas4.doc [sk. 15.01.2017.]
13. Dolgopolovs, S. *Atceries par nākotni*. Referāts Rīgas domes 2016. gada 13. decembra konferencē "Latvijas pašvaldībām – 25. Ceļā no izpildu komitejām uz pašu valdību". Nepublicēts materiāls.

Kitija Bite. Pašvaldības rīcības brīvība azartspēļu organizēšanas atļaujas izsniegšanā: iedzīvotāju un komersanta interešu balanss

14. Eiropas vietējo pašvaldību harta: Eiropas Padomes dokuments Nr. 122. Ratificēts ar 22.02.1996. likumu "Par 1985. gada 15. oktobra Eiropas vietējo pašvaldību hartu". *Zinotājs*. 7, 04.04.1996.
15. Eiropas Savienības Tiesas 19.07.2012. spriedums lietā Nr. C-470/11 "SIA "Garkalns" pret Rīgas domi".
16. Grozījumi Azartspēļu un izložu likumā. Pieņemts 08.06.2006. *Latvijas Vēstnesis*. 95, 20.06.2006.
17. *Izložu un azartspēļu uzraudzības inspekcijas 2015. gada publiskais pārskats*. Iegūts no: https://www.iaui.gov.lv/images/Statistika/Parskati_kopsavilkumi/2015gadaKopsavilkums.pdf [sk. 12.12.2016.].
18. Komerclikums. Pieņemts 13.04.2000. *Latvijas Vēstnesis*. 158/160, 04.05.2000.
19. Kovtun, E. V., Kovalov, S. M. *Pravovoe regulirovanie igrovogo biznesa v zarubezhnih stranah*. Moskva: Allel, 2006, 217. (Ковтун, Е. В., Ковалев, С. М. *Правовое регулирование игорного бизнеса в зарубежных странах*. Москва: Аллель, 2006, 217.).
20. Likums "Par izlozēm un azartspēlēm". Pieņemts 16.06.1994. *Latvijas Vēstnesis*. 76, 02.07.1994. Zaudējis spēku 01.01.2006.
21. Likums "Par izložu un azartspēļu nodevu un nodokli". Pieņemts 16.06.1994. *Latvijas Vēstnesis*. 76, 02.07.1994.
22. Likums "Par pašvaldībām". Pieņemts 09.06.1994. *Latvijas Vēstnesis*. 61, 24.05.1994.
23. Meklētājs www.manas.tiesas.lv sadaļā Tiesu prakse.
24. Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību: Ministru kabineta 18.05.2010. noteikumi Nr. 461. *Latvijas Vēstnesis*. 84, 28.05.2010., 421, profesiju mazā grupa.
25. Ogres novada domes lēmums "Par darba grupas izveidošanu priekšnosacījumu izstrādei azartspēļu un izložu organizēšanas vietu noteikšanai Ogres administratīvajā teritorijā". Iegūts no: http://www.ogresnovads.lv/files/lemumi/2015/28%20julijs/Par_8.doc [sk. 13.01.2017.].
26. Pūķis, M. *Pašu valdība. Latvijas pašvaldību pieredze, idejas un nākotnes redzējums*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2010, 512. lpp.
27. Satversmes tiesas 28.06.2006. lēmums "Par tiesvedības izbeigšanu". *Latvijas Vēstnesis*. 105, 05.07.2006.
28. Senāta 14.12.2014. spriedums lietā Nr. SKA-4/2012 (A42554407).
29. Senāta 14.12.2012. spriedums lietā Nr. SKA-4/2012 (A42554407).
30. Senāta 30.10.2012. spriedums lietā Nr. SKA-5/2012 (A42556606).
31. Senāta 25.06.2012. spriedums lietā Nr. SKA-185/2012 (A42778909).
32. Senāta 22.06.2010. spriedums lietā Nr. SKA-318/2010 (A42452207).
33. Senāta 18.06.2010. spriedums lietā Nr. SKA-289/2010 (A42545506).
34. Senāta 17.06.2010. spriedums lietā Nr. SKA-227/2010 (A42546107).
35. Tuktamysheva, O., Sultanov, R. *Igornyi biznes. Nalogovye, iuridicheskie i bukhgalterskie aspekty*. Moskva: Piter, 2005, 128. (Туктамышева, О., Султанов, Р. *Игорный бизнес. Налоговые, юридические и бухгалтерские аспекты*. Москва: Питер, 2005, 128.).
36. Vanags, E., Vanaga, I. *Pašvaldību darbība un attīstība*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 382.

Darba līguma uzteikums darbiniekam – arodbiedrības biedram

Agnese Reine

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
agnesereine@inbox.lv

Kopsavilkums

Latvijas Republikas Satversmes 102. pantā noteikts, ka ikvienam ir tiesības apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās [3]. Darba tiesiskās attiecības ir cieši saistītas ar biedrošanās brīvību. Biedrošanās brīvības jēdziens ietver arī darbinieku tiesības brīvi apvienoties arodbiedrībās, veidojot sasaisti ar darba tiesiskajām attiecībām.

Darba likuma 110. panta pirmajā daļā noteikts, ka darba devējam ir aizliegts uzteikt darba līgumu darbiniekam – arodbiedrības biedram – bez attiecīgās arodbiedrības iepriekšējas piekrišanas [2]. Ar Darba likuma 101. panta sesto daļu darba devējam pirms darba līguma uzteikšanas tiek uzlikts pienākums noskaidrot, vai darbinieks ir darbinieku arodbiedrības biedrs [2]. Taču normatīvajā regulējumā nav paredzēta darba devēja rīcība situācijā, ja darbinieks ir vairāku arodbiedrību biedrs. Regulējuma nepilnību dēļ uzteikuma izsniegšanas brīdī darba devējam rodas problēmsituācija. Turklāt iegūt informāciju par to, vai darbinieks ir vienas vai vairāku arodbiedrību biedrs, darba devējs var tikai no paša darbinieka, tādējādi jau preventīvi darba devējs paziņo darbiniekam par plānoto uzteikumu. Šādi apstākļi darbiniekam dod iespēju nekavējoties iestāties arodbiedrībā, lai radītu grūtības darba devējam izsniegt uzteikumu.

Atslēgvārdi: darbinieks, darba devējs, arodbiedrība, Darba likums.

Ievads

Ikviena cilvēka pamattiesības ietver biedrošanās brīvību, kas iekļauj arī tiesības dibināt biedrības un iestāties tajās. Daudzu gadu gaitā biedrošanās brīvība tika strauji attīstīta, un mūsdienās arodbiedrības ieņem ļoti būtisku lomu darba devēju un darbinieku savstarpējās attiecībās. Šobrīd Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība apvieno 20 dalīborganizācijas, kurās kopā ir ap 100 000 biedru [12]. Šādi statistiskie dati apliecina šā pētījuma tēmas aktualitāti.

Problēmsituācijas rodas brīdī, kad darba devējs vēlas izsniegt uzteikumu darbiniekam, kurš ir vienas vai vairāku arodbiedrību biedrs. Darba likuma 110. panta pirmajā daļā noteikts, ka darba devējam aizliegts uzteikt darba līgumu darbiniekam – arodbiedrības biedram – bez attiecīgās arodbiedrības iepriekšējas piekrišanas [2]. Šobrīd spēkā esošais tiesiskais regulējums ir nepilnīgs un nenosaka darba devēja rīcību situācijā, ja darbinieks ir vairāku arodbiedrību biedrs.

Šā pētījuma mērķis ir noskaidrot arodbiedrību ietekmi uz darba devēju un darbinieku tiesiskajām attiecībām darba uzteikuma gadījumā, kā arī ieteikt tiesiskā regulējuma uzlabojumus, lai novērstu problēmsituācijas šajā jomā.

Darbā tika analizēta pieejamā literatūra, normatīvie akti un tiesu prakse. Tika izmantota gramatiskā un sistēmiskā tiesību normu interpretācijas metode, ar kuru ir skaidrota galvenokārt Darba likuma un Arodbiedrību likuma vārdu izpratne no gramatiskā / valodnieciskā aspekta, savukārt ar sistēmisko tiesību normu interpretācijas metodi meklētas kopsakarības Satversmes, Darba likuma un Arodbiedrību likuma normās. Tika izmantota arī loģiskā, vispārēji zinātniskā pētniecības metode, pētot loģisko saikni starp likuma normu piemērošanu un tulkošanu.

Biedrošanās brīvība un arodbiedrība: jēdzienu skaidrojums

Lai varētu izanalizēt arodbiedrību ietekmi uz darbinieku un darba devēju savstarpējām tiesiskajām attiecībām uzteikuma gadījumā, sākotnēji ir jāsniedz biedrošanās brīvības un darba tiesisko attiecību būtības skaidrojumi.

Vispirms jānoskaidro jēdziena “biedrošanās brīvība” būtība.

Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības interneta vietnē ir pieejams šāds jēdziena “arodbiedrība” skaidrojums: “Arodbiedrība ir neatkarīga nevalstiskā organizācija, kas pārstāv un aizstāv savu biedru darba un citas sociālās un ekonomiskās tiesības un intereses saskaņā ar Arodbiedrību likumu, citiem spēkā esošiem likumiem un Latvijas Republikas arodbiedrību statūtiem.” [9].

Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiskajā terminu datubāzē pieejams šāds skaidrojums: “Arodbiedrība ir neatkarīga sabiedriska organizācija, kas pauž, pārstāv un aizstāv savu biedru darba un citas sociālās un ekonomiskās tiesības un intereses, ievērojot principus un normas, kas noteiktas Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā un citos starptautiskajos paktos un konvencijās. Arodbiedrības savā darbībā ir neatkarīgas no valsts varas un pārvaldes institūcijām, citām organizācijām un ir savstarpēji līdztiesīgas” [8].

Izanalizējot šos arodbiedrības jēdziena skaidrojumus, var secināt, ka visos skaidrojumos kopīgais ir arodbiedrības pārstāvība un savu biedru interešu aizstāvība. Cilvēki apvienojas, lai sasniegtu kopīgus mērķus, un būtiski ir tas, ka arodbiedrības ir neatkarīgas un to tiesiskais statuss ir noteikts – nevalstiska organizācija. Šie ir galvenie atslēgvārdi arodbiedrības jēdziena skaidrojumos, un tie arī atklāj jēdziena būtību.

Tiesisko attiecību regulējums

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 22. panta pirmajā un otrajā daļā noteikts, ka katram ir tiesības uz biedrošanās brīvību ar citiem, ieskaitot tiesības dibināt arodbiedrības un iestāties tajās, lai aizsargātu savas intereses [5]. Šo tiesību izmantošanā nav nekādu ierobežojumu, izņemot tos, kas paredzēti likumā un kas nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā valsts vai sabiedriskās drošības un sabiedriskās kārtības interesēs, iedzīvotāju veselības vai citu personu tiesību un brīvību aizsardzībai.

Izpētot šos skaidrojumus, kā arī starptautiskos normatīvos aktus un Latvijas Republikas likumus, redzams, ka šobrīd pamattiesību un rīcības brīvības regulējums, kas attiecināms arī uz biedrošanās brīvību, ir plašs un arī ļoti precīzs. Par arodbiedrībām, biedrošanās brīvību, iestāšanos un tiesībām veidot arodbiedrības pieejams ļoti konkrēts regulējums. Uz Latvijas Republiku attiecas ne tikai šeit izdotie tiesību akti, bet arī starptautiskie normatīvie dokumenti, kas ir vēl viens garants tam, ka šis regulējums ir ļoti precīzs un nepārprotams.

Darba tiesiskajās attiecībās biedrošanās brīvība tiek realizēta ar darbinieku pārstāvju palīdzību. Darba tiesiskās attiecības regulē Latvijas Republikas Satversme, Latvijai saistošās starptautiskās tiesību normas, Darba likums un citi normatīvie akti, kā arī darba koplīgums un darba kārtības noteikumi [2].

Lai izprastu darba tiesisko attiecību būtību, jāiepazīstas ar dažādiem literatūrā piedāvātajiem jēdziena “darba tiesiskās attiecības” skaidrojumiem.

Darba tiesiskās attiecības ir darbinieka un darba devēja tiesiskās attiecības, kurās darbinieks uzņemas veikt noteiktu darbu, pakļaujoties noteiktai darba kārtībai un darba devēja rīkojumiem, bet darba devējs – maksāt nolīgto darba samaksu un nodrošināt taisnīgus, drošus un veselībai nekaitīgus darba apstākļus [4]. Darba tiesiskās attiecības ir darba tiesību kā patstāvīgas tiesību nozares priekšmets, un šīs tiesiskās attiecības regulē darba tiesību normas. Darba likumā ietvertās tiesību normas ļauj secināt, ka darba tiesiskās attiecības ir tiesiskās attiecības starp darba devēju un darbinieku, tās tiek dibinātas uz darba līguma pamata sakarā ar atalgota darba veikšanu, ja tā veikšanas laikā darbinieks ir personiski pakļauts darba devējam [13, 10]. Savukārt “Juridisko terminu vārdnīcā” sniegts skaidrojums, ka darbtiesiskās attiecības ir juridiskās attiecības starp darbinieku un darba devēju, kas radušās uz darba līguma pamata [11, 56].

Pēc jēdziena “darba tiesiskās attiecības” skaidrojumu izpētes var secināt, ka darba tiesiskās attiecības ir darbinieka un darba devēja savstarpējās darba attiecības, kas dibinātas uz darba līguma pamata un kuras regulē speciāli normatīvie akti, kuros noteiktas gan abu pušu tiesības un pienākumi, gan darba samaksa, darba kārtība un citas funkcijas.

Darbinieki savu sociālo, ekonomisko un profesionālo tiesību un interešu aizstāvību īsteno tieši vai ar darbinieku pārstāvju starpniecību. Darbinieku pārstāvji (Darba likuma izpratnē) ir arodbiedrības vai kvalificētie pārstāvji un darbinieku pilnvarotie pārstāvji [2].

Šajā darbā (atbilstoši pētāmajam jautājumam) tiek analizēti tikai kvalificētie darbinieku pārstāvji vai arodbiedrības. Par augstākas organizācijas formu un pastāvīgāku darbinieku pārstāvi tiek uzskatīta arodbiedrība. Arodbiedrība ir neatkarīga sabiedriska organizācija, kas pauž, pārstāv un aizstāv savu biedru darba un citas sociālās un ekonomiskās tiesības un intereses [13, 10]. Arodbiedrību mērķis ir pievērst uzmanību darbinieku vajadzībām, panākt viņu ienākumu nepārtrauktu pieaugumu vai vismaz to stabilitāti, darba tiesību īstenošanu un tādu sociālo garantiju nodrošināšanu, kas veicina personības brīvību un vispusīgu attīstību. Arodbiedrībām ir liela nozīme darbinieku tiesību aizsardzībā, jo tās apvieno nozaru un profesionālās arodbiedrības kopējo darba, ekonomisko un sociālo tiesību aizstāvību; īsteno sociālo dialogu ar valdību un darba devēju organizācijām; pārstāv darbinieku intereses valsts un pārvaldes institūcijās un tiesā; veic likumu, citu tiesību aktu projektu ekspertīzi un izstrādā priekšlikumus izmaiņām; organizē savu biedru izglītošanu; piedalās starptautiskajā arodbiedrību kustībā un veicina citas darbinieku tiesības veicinošas darbības [9].

Arī kvalificētie darbinieku pārstāvji var nodrošināt augsta līmeņa biedru pārstāvību, kā arī izmantot savas tiesības piedalīties likumprojektu izstrādē, kas var nodrošināt jau preventīvu, biedriem svarīgu jautājumu iekļaušanu likumprojektos. Taču viena no galvenajām garantijām, ko nodrošina iestāšanās arodbiedrībā, ir darbinieka aizsardzība, jo saskaņā ar Darba likuma 110. pantu darba devējam aizliegts uzteikt darba līgumu darbiniekam – arodbiedrības biedram – bez attiecīgās arodbiedrības iepriekšējas piekrišanas, izņemot gadījumus, kas noteikti Darba likuma 47. panta pirmajā daļā un 101. panta pirmās daļas 4., 8. un 10. punktā [2].

Lai varētu izprast arodbiedrību ietekmi uz darba devēja un darbinieka savstarpējām tiesiskajām attiecībām situācijā, kad darba devējs vēlas izsniegt uzteikumu darbiniekam, kurš ir arodbiedrības biedrs, ir jāanalizē normatīvais regulējums.

Problēmas ar darba uzteikumu arodbiedrības biedram

Atbilstoši Darba likuma 101. panta sestajai daļai pirms darba līguma uzteikšanas darba devējam ir pienākums noskaidrot, vai darbinieks ir arodbiedrības biedrs. Šā likuma 110. panta pirmajā daļā noteikts, ka darba devējam ir aizliegts uzteikt darba līgumu darbiniekam – arodbiedrības biedram – bez attiecīgās arodbiedrības iepriekšējas piekrišanas [2]. Tiesību normā imperatīvā formā ir noteikti priekšraksti, kas darba devējam jāievēro, uzteicot darba līgumu darbiniekam, kas ir arodbiedrības biedrs.

Analizējot tiesu praksi, var secināt, ka problēmsituācijas rodas brīdī, kad darbinieks ir vairāku arodbiedrību biedrs. Šobrīd spēkā esošais normatīvais regulējums nenosaka darba devēja rīcību šādā situācijā. Vai darba devējam būtu jāprasa atļauja uzteikuma izsniegšanai visām arodbiedrībām vai tikai vienai?

Analizējot vairākus tiesas spriedumus, redzams, ka darbinieku pārstāvju loma ir ļoti liela un noteicoša. Izpētot Augstākās tiesas Senāta spriedumu lietā Nr. SKC-1144/2013 [6],

var secināt, ka brīdī, kad darba devējs izsniedz uzteikumu darbiniekam, kurš ir arodbiedrības biedrs, turpmākā situācija var kļūt sarežģīta ne tikai tāpēc, ka arodbiedrība var nedot atļauju uzteikuma izsniegšanai, bet gan lielākoties iespējamo tiesvedību dēļ. Lai gan darba devējs izpilda likumā noteiktos nosacījumus, darbinieks vienalga var censties ar tiesas palīdzību panākt savu atjaunošanu darbā, pieprasīt kompensācijas u. tml., izmantojot šādus argumentus: atļaujas pieprasīšanas un atbildes sniegšanas laiku, kas gan ir konkrēti noteikts likumā; arodbiedrību skaitu un to, ka darba devējs atļauju nav prasījis visām arodbiedrībām, kurās darbinieks iestājies. Pēc šī konkrētā Senāta sprieduma lietā Nr. SKC-1144/2013 [6] var secināt, ka arī darba devējs tiek aizstāvēts un aizsargāts un situācijā, kad jāizsniedz darbiniekam uzteikums, darba devējam ir tiesības to izsniegt, izpildot likumā noteiktās normas. Nav nepieciešams pieprasīt atļauju no visām arodbiedrībām, kurās darbinieks iestājies. Jāatceras, ka visas arodbiedrības pauž vienotu viedokli. Šeit nevar būt savstarpēja konkurence. Taču būtu nepieciešams šādu nosacījumu ietvert arī normatīvajos aktos, jo tiesu lēmumi līdzīgās lietās atšķiras. Izpētot Augstākās tiesas spriedumu lietā Nr. SKC-764/2012 [7], redzams, ka darba devējs var kļūt "situācijas ķīlnieks". Šis tiesas spriedums ir pretējs iepriekšminētajam. Šajā spriedumā tiesa lēma par labu darbiniekam, atjaunoja viņu darbā, un darba devēja kasācijas sūdzība tika noraidīta.

Lai gan Augstākās tiesas Senāts ir pateicis, ka darba devējam uzteikuma izsniegšanas gadījumā jāprasa atļauja tikai vienai arodbiedrībai, aplūkojot šobrīd spēkā esošo normatīvo regulējumu, rodas citi problemātiski aspekti.

Likuma "Par arodbiedrībām" 2. pantā [4] bija noteikts, ka arodbiedrība var apvienoties teritoriālajās vai nozaru savienībās. Taču līdz ar jaunā Arodbiedrību likuma [1] stāšanās spēkā 2014. gada 1. novembrī šī norma tika atcelta, apgrūtinot darba devējam iespējas atrast un sazināties ar attiecīgajām arodbiedrībām. Šāda nepilnība regulējumā veicina situācijas, ka rodas šaubas par arodbiedrību kompetenci izvērtēt un pieņemt lēmumu par uzteikuma izsniegšanu darbiniekam, kas ir arodbiedrības biedrs. Ņemot vērā, ka normatīvajā regulējumā nav nosacījuma veidot arodbiedrības pēc nozaru specializācijas un ikvienam ir tiesības brīvi apvienoties un iestāties arodbiedrībās, rodas paradoksāla situācija, jo, piemēram, lēmumu par uzteikuma izsniegšanu ārstam ir jāpieņem celtnieku arodbiedrībai. Vai šajā gadījumā arodbiedrības pieņemtais lēmums par uzteikuma izsniegšanu arodbiedrības biedram būs kompetents?

Ņemot vērā minēto, var uzskatīt, ka nepieciešams veikt grozījumus Arodbiedrību likumā, iekļaujot tajā nosacījumu, ka arodbiedrībās var apvienoties pēc nozaru specializācijas. Šobrīd Arodbiedrību likumā nav noteikts regulējums, kā darba devējam jārikojas, ja darbinieks ir vairāku arodbiedrību biedrs. Tādēļ jāveic grozījumi Arodbiedrību likumā un jānoteic: lai izsniegtu uzteikumu, darba devējam ir jāprasa atļauja tikai vienai arodbiedrībai, izvēloties to pēc nozaru specializācijas. Kompetentākais viedoklis būs tai arodbiedrībai, kura pārstāv konkrētās nozares arodbiedrības biedrus.

Secinājumi

Tas, ka darba devējam pirms uzteikuma izsniegšanas darbiniekam ir jānoskaidro, vai darbinieks ir kādas arodbiedrības biedrs, liek secināt, ka normatīvais regulējums rada problēmsituāciju. Vienīgais veids, kā darba devējs var šādu informāciju iegūt, ir pajautāt to darbiniekam. Bet šāda rīcība rada situāciju, ka darba devējam jau preventīvi jāpaziņo darbiniekam, ka tiek plānots izsniegt uzteikumu. Šo apstākli var izmantot darbinieki un nekavējoties iestāties arodbiedrībā, lai apgrūtinātu darba devēja iespējas izsniegt uzteikumu. Praksē ir zināmi gadījumi, ka dažreiz darbinieki izmanto privātās attiecības un noformē iestāšanos arodbiedrībā ar atpakaļejošu datumu, lai darba devējs nevarētu izsniegt uzteikumu.

Lai šādas situācijas novērstu, vajadzētu izanalizēt, izstrādāt un ieviest speciālu sistēmu, kurā tiktu reģistrēta informācija par iestāšanos arodbiedrībā. Dati sistēmā būtu jāreģistrē, piemēram, piecu dienu laikā kopš iestāšanās arodbiedrībā. Izveidotā sistēma, protams, nedrīkst būt publiski pieejama, t. sk. nedrīkst būt brīvi pieejama darba devējam. Apkopotā informācija par dalību arodbiedrībās varētu tikt izmantota arī diskriminējoši, tādēļ kārtībai jābūt šādai: darba devējs brīdī, kad vēlas izsniegt darbiniekam uzteikumu, vērsas ar pieprasījumu pie datu operatora, kur saņem informāciju par to, vai konkrētais darbinieks ir kādas arodbiedrības biedrs. Protams, ir nepieciešama detalizēta analīze, lai varētu pateikt, kura iestāde varētu apkopot un apstrādāt šādus datus, taču šādas sistēmas izveide novērstu situāciju, ka darba devējam savā ziņā jau iepriekš jāpaziņo darbiniekam par plānoto uzteikuma izsniegšanu tikai tādēļ, lai noskaidrotu, vai darbinieks ir kādas arodbiedrības biedrs.

Pētījuma gaitā radās šādi secinājumi:

- 1) biedrošanās brīvība ir ikviena cilvēka pamattiesības, kuras noteiktas Latvijas Republikas Satversmē;
- 2) arodbiedrības ir biedrības, un kvalificētie darbinieku pārstāvji, kas pārstāv un aizstāv savu biedru intereses, apvienojas, lai sasniegtu kopīgus mērķus;
- 3) uzteikuma izsniegšanu darbiniekam, kas ir arodbiedrības biedrs, regulē Darba likums, taču regulējums ir nepilnīgs un rada problēmas darba devējam;
- 4) problēmsituācija veidojas gadījumā, kad darbinieks ir vairāku arodbiedrību biedrs, jo tiesiskajā regulējumā nav noteikta darba devēja rīcība šādā situācijā;
- 5) tiesu prakse par uzteikuma problēmu darbiniekam, kas ir arodbiedrības biedrs, ir plaša;
- 6) no jaunā Arodbiedrību likuma ir izslēgta norma par arodbiedrību apvienošanās atbilstīgi nozarei;
- 7) lai novērstu preventīvu darbinieka informēšanu par plānotu uzteikuma izsniegšanu un iespēju darbiniekam nekavējoties iestāties arodbiedrībā, jāveic pētījums par programmas izstrādi un datubāzes izveidi, kurā tiktu reģistrēti dati par darbinieku piederību vienai vai vairākām arodbiedrībām.

Izanalizējot problēmsituācijas, kas var rasties, izsniedzot uzteikumu darbiniekam – arodbiedrības biedram, var secināt, ka šobrīd spēkā esošais regulējums var radīt problēmsituācijas gan darbiniekam, gan arī darba devējam. Regulējuma trūkums vai tā nepilnības veicina situācijas, ka darbiniekam var tikt nepamatoti izsniegts darba līguma uzteikums vai arī darba devējs kļūst par “situācijas ķīlnieku”, jo nevar izsniegt pamatotu uzteikumu darbiniekam arodbiedrības kompetences trūkuma dēļ. Ieviešot piedāvātos grozījumus un papildinājumus normatīvajos aktos, tiktu uzlabotas darba devēju, darbinieku un arodbiedrību trīspusējās attiecības, novērstas problēmsituācijas uzteikuma izsniegšanā, kā arī samazināts tiesu prakses gadījumu skaits.

Notice of Termination of Legal Relationship at Work for the Member of the Trade Union

Abstract

According to the Constitution of the Republic of Latvia is provided in Article 106, that everyone has the right to freely select employment and job according to its own abilities and skills. Legal relationship at work is closely related to freedom of association. The concept of freedom of association includes employees' rights to freely form trade unions, which is also a link with the employment relationship. The first part, Article 110 of Labour law determines, that the employer does not have right to terminate the employment contract with a member of trade union without a permission of that trade union. But the 6th part, Article 101 determines that the employer must clarify if the employee is the member of a trade union before terminating the employment contract.

However, the regulatory framework does not provide employer action in situations when employee is a member of several trade unions. Employer can find out is the employee member in one or more trade unions, only from the employee, accordingly employer preventive notify employee, that he wants to give him notice of termination of legal relationship. This situation gives an opportunity to employee to join trade union immediately, to make difficulties for employer.

Keywords: employee, employer, trade union, Labour law.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Arodbiedrību likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 06.03.2014. un stājas spēkā 01.11.2014. *Latvijas Vēstnesis*. 60 (5120), 25.03.2014.
2. Darba likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 20.06.2001. un stājas spēkā 01.06.2002. *Latvijas Vēstnesis*. 105(2492), 06.07.2001.
3. Latvijas Republikas Satversme: LV likums: pieņemts 15.02.1922. un stājas spēkā 07.11.1922. *Latvijas Vēstnesis*. 43, 01.07.1993.

4. Likums “Par arodbiedrībām”: Latvijas Republikas likums: pieņemts 13.12.1990. un zaudējis spēku 01.11.2014. *Ziņotājs*. 3/4, 31.01.1991.
5. Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām: starptautisks dokuments. Apvienoto Nāciju Organizācija. *Latvijas Vēstnesis*. 61(2826), 23.04.2003.

Tiesu prakse

6. Augstākās tiesas Senāta 2013. gada 26. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-1144/2013.
7. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2012. gada 6. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-764/2012.

Literatūra

8. Arodbiedrība. Akadēmiskā terminu datubāze *Akadterm*. Iegūts no: <http://termini.lza.lv/term.php?term=arodbiedr%C4%ABba&list=arodbiedr%C4%ABba&lang=LV> [sk. 20.04.2017.].
9. Arodbiedrības. *Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība*. Iegūts no: <http://www.lbas.lv/about/trade-union> [sk. 20.04.2017.].
10. Darba attiecības un sociālais dialogs. *Labklājības ministrija*. Iegūts no: <https://www.lm.gov.lv/text/409> [sk. 21.04.2017.].
11. *Juridisko terminu vārdnīca*. V. Dubure, A. Fogels, I. Fridrihsons u. c. Rīga: Nordik, 1998.
12. *Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība*. Iegūts no: <http://www.lbas.lv/about> [sk. 20.04.2017.].
13. Slaidiņa, V., Skultāne, I. *Darba tiesības*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2011.

Importance of Public Administration in Sports

Igor Ponkin, Alena Redkina

*Kutafin Moscow State Law University (MSAL),
Sports Law Department, Russian Federation*

i@lenta.ru

Abstract

Sport receives a special attention both from society and from the state; consequently, administration in sports is an integral part of the existence of the sphere of sports. The purpose of this article was to study main features of subject-object area of public administration in sports, to determine the place of public administration in sports among other types of administration in this sphere, and to study the need for the state to implement administration in this sphere. Key features of subject-object area of public administration in the field of sports include the autonomy of sports, competitiveness in sports, the diversity of the parties in sports, the diversity of subjects of sports administration, the trend in the development of public relations in the sphere of sports, the intersectionality of various segments of the sphere of sports, as well as the admissibility of certain forms of violence in sports. In this article is made the conclusion about determinants of importance of public administration in the sphere of sport. Qualifying features that allow to distinguish public administration in the sphere of sports from other types of sports administration are determined. The interests of the state, achieved through administration in the field of sports, are also determined.

Keywords: sports, sports law, public administration in sports, autonomy of sports, competitiveness in sports.

Introduction

Sport is treated in a particular way by both society and government. Sports management is an integral part of sports ontology (existence).

According to S. V. Altukhov, all major sporting events equal to a world championship or the Olympic Games necessarily involve state institutions and government authorities, which participate in organising and holding such events [1, 16–17].

The aim of this article is to study main features of subject-object area of public administration in sports, to determine the place of public administration in sports among other types of administration in this sphere. In addition, it seems necessary to study also the need for the state to implement administration in this sphere.

Key Specific Features of Subject-Object Area of Public Administration in Sports

It is reasonable to distinguish the following key specific features of subject-object area of public administration in sports, which accordingly determine the specifics of public administration in this field:

1. Autonomy of sport which determines the limits of government's intervention into sports and which is objectively due to a certain objectively existing rigidity (non-susceptibility or much lower susceptibility, principled stability, resistance) of a significant part of the total scope of relations in this field to administrative (including regulatory) impact and influence by government authorities as part of and over the course of public administration and, consequently, lower management ability of the government in this field. Autonomy of sport is not absolute, but restricted by some limits, binding for all the parties, i. e. public authorities and other subjects of sports relations. At the same time, some segments of social relations in the field of sports essentially cannot be transformed, re-formalised into legal relationship, and an attempt to regulate such by law will lead to their significant deformation, misrepresentation, and their actual blocking (in fact, banning), which, in its turn, will be an offence against a number of important human rights and liberties, first of all, the right to practice sport.
2. Significant specificity of the field of sports determined by competitiveness, which is a value attractive for sports.

According to our definition (co-authored with O. A. Shevchenko), competitiveness in sport is a form of social relationships implemented in the field of sport (including methods and mechanisms) associated with the fulfilment of a goal to determine competing party (a participant of an athletic competition – an athlete, sports team, players (team) of a sports club, national sports team), better meeting certain requirements established in a kind of sport, by documenting and comparative (compared to the results of another participant (other participants) or with certain fixed parameters) evaluation by an actively involved third party (field judge, referee, a panel of such) of the results of activities of the above competing parties, with the following exclusion of those who showed poor results and / or incompliance with the established requirements from these parties.

3. Great variety of subjects (parties) of the relationships in the field of sports (actual or potential objects of public administration in sport), subjects of different levels and different nature, which have various priorities and complex interrelations (relations and interactions) between them (both inside and beyond the field of sports), which by groups form a two-dimensional (heterogeneously horizontally distributed) system, the relationship between the segments of which (for example, relating to different kinds of sports) is reduced to an absolute minimum or virtually inexistent. A wide variety of sports subjects includes both low decentralised, horizontally distributed (including network) communities of organisations and individuals, and multiple hierarchal systems of professional sports organisations, and a wide range of business entities (investors, business partners, etc.), educational institutions, viewers of mass sporting entertainment events and other athletic competitions, sports fans, state and municipal authorities. Consequently, the sports management structure is a decentralised self-referential, and self-replicating system, which includes a great number of various sports organisations related by complex and differentiated relationships with single-level and higher managing and / or coordinating organisations (differentiated by the kinds of sports, goals, and forms of activities, structure and specific features of decision-making, degree of centralisation / decentralisation, etc.). Public authorities are objectively unable to effectively and with due pertinence (that is, according to the expectations based on needs) manage the entire array of relationships in sports; therefore they have to recognise self-management of sports and even delegate a part of their powers to self-regulatory sports agencies, and recognise regulatory and institutional independence of sport (within certain limits).
4. A great variety of sports management subjects (besides state and municipal authorities). Historically, public authorities have provided non-governmental, non-municipal sport management authorities with a significant autonomy to manage their affairs without resorting to special law on sport. That is why there are a great number of self-regulation rules in the field of sport, based, in particular, on corporate and business law. At the same time, non-governmental, non-municipal sports management authorities (that is, self-management authorities) are also directly connected by interrelations of immense complexity. Sports organisations and sports management authorities at national and international levels have various roles and responsibilities (this variety is even slightly redundant), which reflect the points of view of both management authorities of sports organisations and public authorities. The role and meaning of sports management authorities are determined by their impact on the relations between the interested parties.

5. A trend of social relations' development in sports (observed in many countries of the world) predetermining a significant increase of the role of public administration (including state regulation) in this field within the responsibilities of government authorities at the same time as the role of self-management, in particular, self-regulation in this field increases, thereby making the relationship between these two regulatory systems more complex. Non-governmental, non-municipal sports management authorities interact with public administration authorities in sport in a complex way in conditions of a specific autonomous extralegal regulatory order in sport.
6. Intersectionality of different segments of the field of sport. We talk about intersectionality (not only about blurring of boundaries, but rather principal intercrossing of the fields, their certain partial overlapping) of professional and amateur sport, high-performance sport, and popular sport. The above shows, in particular, in the complexity of exhaustively clear separation of professional and amateur sport in legal regulation of sport in many countries, and also in the fact that professional sporting facilities serve a wide range of public interests, a much wider audience than merely professional athletes, professional sports teams, and sports clubs. Besides, it should be noted that the professional sports system is focused on effective creation of an attractive image of sports as a whole, on positive propagandistic influence of professional sports on attracting children and young people to popular sport.
7. Intersectionality of different aspects and elements of the ontology (existence) of sport being in complex interrelations (correlations), including mutual dependence. Thus, institutional sport in any aspects is directly or indirectly related to economic relations, and the sports industry is an integral part of sport. Many organisations, the activities of which are connected to sport, are formally non-commercial. Still they perform their activities, which are business by nature. The field of professional sports is first of all show business, that is, a field of largely private interests, and public interests are *de facto* less significant. Moreover, the field of professional sport today is much more a business than purely sport, which means that this field is associated with private business interests. Sports relations (in their "pure" form) are in complex interrelations with the relations pertaining to intellectual property rights, civil, and associated economic rights, etc.

Legal practice relating to these issues is rather contradictory. In 1922, the US Supreme Court in its judgment in the case with participation of the federal league concluded that sport is not a kind of commercial activity, which caused a number of hearings in the US Congress on anti-monopoly legislation issues. By contrast, the Court of Justice of the European Union in its decisions on a number of cases, including a famous Bosman ruling, clearly articulated that sport created and managed as a business is a kind of commercial activity and, therefore, anti-monopoly legislation rules are applicable to it [8, 19].

8. Intersectionality of orders (of various nature) in sport.
9. Determinacy by historic factors of specific features of arranging many kinds of sport, in particular, geographic distribution of their institutionalisations, their procedures.
10. Allowability of certain forms of violence in sport (combat sports, etc.).
According to Anneliese Nelson, an issue related to applying criminal legislation in respect of sport, when we are talking about violence in sport, is of special interest. Key elements of violence in sport are causing physical harm, guilt as intent, and failure to observe the rules of the game. The first two aspects are covered in criminal legislation of all countries of the world; the latter is used by criminal law to identify the presence and essence of an athlete's intent. However, the problem is that violence is inherent to some kinds of sport. Therefore, the cases of violence in sport are very rarely considered by public judicial authorities, and when this happens, a person who has committed violence in sport is usually subject to milder punishment. In addition, the main problem in judicial inquiry into the cases of using violence in sport is that it is difficult to prove intent in athlete's actions, especially during the game and within its rules [5, 10–12].
11. Determinacy of direct and indirect state interests in this field and to this field by specific features of sport (see clause 3.1).
The specific features of subject-object area of public administration in sport described above are largely intertwined with the specific features of subject-object area of sports law, which determine its unique nature.

Place of Public Administration in Sport among Other Types of Administration in the Corresponding Field

According to the definition offered by Pakianathan Chelladurai, sport management is a relationship and coordination of resources, technologies, processes, personnel, situational approach for effective production and exchange of sport services [2].

As usual, four types of management in the field of sport (management of sport) are distinguished:

- 1) public (state, municipal, and some particular cases of delegating separate public powers to non-governmental, non-municipal subjects, operators) administration in sport;
- 2) self-management (autonomous management) in sport (management implemented by non-governmental, non-municipal subjects in sport – by the International Olympic Committee and the International Paralympic Committee, national Olympic and Paralympic committees, international and national sports federations, etc.);

- 3) private (commercial corporate) management in sport, to specify, in its aspects associated with sport as the field of sports entertainment show business events and corresponding activities, sports broadcasting, sports sponsorship, operation of sports infrastructure, manufacture and sales of athletic clothing and footwear, sporting equipment, outfits and gear, sports equipment and tools, items of sports equipment, sports promotional merchandise, sport supplements and drinks, rehabilitation, diagnostic, and other means and equipment of sports medicine, elements and parts of athletic facilities, and other complex sports technical objects, sports cars, sports vessels and aircrafts, their components, technical components and systems, gear, and are related to other segments of sports industry;
- 4) management implemented in the field of sport by non-institutionalised participants of sporting relations.

Public administration in sport cannot exist without cooperation with other types of sport management described above. Public administration authorities have to involve various non-commercial organisations and business sector (suppliers of goods and services, etc.) to the field of sport.

The government's role in sport relating to its administrative impact or influence on this field significantly vary depending on the country.

However, the government cannot stay out of sport completely in any of the current situations.

Public administration in sport is implemented within the responsibilities of different public authorities in this field, established by laws, and, consequently, public authorities are responsible for financial management, human, material resources management, and management of infrastructure to implement these powers.

Qualifying features, which allow distinguishing public (state and municipal) administration in sport and other types of sport management:

- 1) public management is implemented in public interests unlike private management implemented in private interests and unlike self-management implemented in the interests of mixed nature, in the total scope of which public interests can be available, but occupy a small share;
- 2) public management aims to encourage and develop sport activities in the entire society as a whole, first of all among those social groups where encouragement and development of sport are not beneficial for the private sector;
- 3) public management aims to encourage and develop sport training in different kinds of sport without selective approach, whereas private management aims to provide educational resources and projects only for its specific purposes; self-management aims to provide educational resources and projects within its kind of sport ("a bunch" of sport kinds);
- 4) public management relates to implementing governmental powers (as a result, public management in sport is to some extent limited by the autonomy of sport);

- 5) maintaining and ensuring public order, legal order, legitimacy, fighting crime in sport relate primarily (and on a number of issues, solely) to the field of public administration, not to other types of management in sport;
- 6) public management is restricted to the boundaries of the territory covered by jurisdiction of implementing such management authorities.

Specifics of public administration are determined depending on the adopted model of public administration in sports and the specific features of management facilities.

Determinants of Importance of Public Administration in Sports

Objective significant and progressing expansion of subject-object aspects of public administration generally and in sports specifically observed today (compared event with the second half of the 20th century), appearance of new specific segments of subject-object aspects of public administration (this tendency was also observed in the 20th century, but the dynamics was different; the field of sport in most world countries turned to be subject-object field of public administration only by the middle of the 20th century, only in some countries, since the late 19th century) predetermine increased requirements for planning, designing, programming, and implementation of public administration in sports. At the same time, financial resources of public authorities are increasingly unable to provide complete public management in all of these segments. Therefore, there are some attempts to slow down or reverse the increase of state expenses along with simultaneous search for more efficient administrative approaches and instruments, including in the considered field.

The same circumstances, just like many challenges threatening the field of sport, which have recently become relevant, make it necessary to rethink fundamental principles, nature, specific features of the ontology and goal-setting of public administration in sports.

Public administration in sports plays a very important role because it is while carrying out this administration in this field that not only the imperatives arising out of certain government's functions and therefore public administration purposes. In addition, government policy in this sphere is generated and implemented setting the main priorities and establishing public interests' guarantees in this field, the degree and forms of government support of sport are regulated, and legal foundation for regulating the relations in the field of sport is determined, sport encouragement and support are provided. Public administration in sports is implemented within the power of different public authorities in the field of sport provided by laws, and, therefore, public authorities are responsible for managing financial, human, material resources, and the infrastructure used to implement these powers.

According to a preamble to the "Physical Activity and Sport Act of Canada" dated 2003 (last updated on 2017) [7], "Government of Canada recognises that physical activity

and sport are integral parts of Canadian culture and society and produce benefits in terms of health, social cohesion, linguistic duality, economic activity, cultural diversity and quality of life”.

According to a preamble to the “Sports Act of Spain” dated 15.10.1990 No. 10/1990 (last updated on 01.05.2015) [4], “sport in all of its multiple and various aspects has nowadays become one of the most unifying types of social activities, which has mobilization and motivating potential. Sport is one of the key parts of the education system, and practicing sports play an important role in healthcare activities. Therefore sport is a factor able to adjust social imbalances, it encourages the development of equality between people, enhances the development of social integration skills and united teamwork. All of the above defines sport as an important part of the standard of living as a whole and an active participant in implementing leisure activities in modern society”.

According to Article 3 of the “Act of People’s Republic of China” dated 1995 “On Physical Culture and Sports”, “the government follows a principle that physical culture and sports serve economic construction, national defence, and social development”.

The role of sport in Russia’s modernisation has been confirmed and articulated by the “Strategy of the Development of Physical Culture and Sports in the Russian Federation for the Period till 2020” [3].

Jean-François Nys distinguishes six most critical functions fulfilled by the state in sports either directly or by delegating powers [6, 260–270]:

- 1) the government has a legislative function implemented by the necessary rules of conduct – principles of law (laws, by-laws), and technical regulation provisions (standards, etc.). This function was initially restricted by the issues of law enforcement and security during sporting events, but later also covered the issues of staff and functioning of sport associations, clubs, and sports federations. The government, which has taken responsibility for sporting organisations, is entitled to delegate such responsibilities of the sports federation. The relations with the sports movement can also include making sure that the sporting facilities are operated and developed, labour and tax relations are regulated;
- 2) an important function of the government in sport is providing grants, instituting and presenting awards in this field;
- 3) the government encourages distribution of sports values and mass participation of the population in sports activities mainly due to physical education at schools, because predominantly sedentary lifestyle of the population in the developed countries can have an adverse impact on health;
- 4) the government oversees athletes’ health, participates in the development of special-purpose medicines, and in fighting against distribution and use of prohibited doping substances;

- 5) the government conveys the country's positive image by arranging international sporting events, supporting and ensuring competitive performance of national sports teams (in team sports), athletes, and national Olympic and Paralympic teams, as well as by assisting in nominating its citizens to manage international sports organisations;
- 6) the government encourages international cooperation in the field of sports.

In today's context stable operation and development of social relations in the field of sport, which meet public interests, are impossible without public administration, including administrative, criminal, and civil regulation of these relations, due to the following reasons:

- 1) the imperatives of social state (improving the standard of living and protection of population's health (through disease prevention by involving people into practicing sports), providing guaranteed social benefits to population, contribution into national demographic security and development in this field, ensuring the rights to leisure and personal development);
- 2) the imperatives of ensuring public order, legal order, and legitimacy in sport, prevention and suppression of crime (corruption in sport, turnover of prohibited doping substances, etc.), and administrative offences, fight against such offences in sport, consequently, by criminal and administrative legal instruments. At the same time, significant complicating of the social relation's structure in sport and the problems relating to it increasingly require an active government and administrative impact on prevention and suppression of offences, and addressing other issues. It is impossible to effectively counter these offences and react to all the problems arising out of them solely by self-management and self-regulation methods. This has been repeatedly confirmed by practice around the world;
- 3) the imperatives of protecting public order and legal order, and ensuring law enforcement during mass sporting entertainment events;
- 4) the imperatives of safeguarding and protection of athletes' health including the prevention and suppression of the turnover and use of prohibited doping substances, as well as creation of maximum possible conditions (without detriment to sport) for safe practicing of sports;
- 5) the imperatives of safeguarding and protection of athletes' health relating to setting the limits for especially cruel kinds and form of sport associated with high risks of causing harm to human health and athletes' lives. We believe that it is important to highlight this position;
- 6) the imperatives of safeguarding and protection of athletes' sports and employment rights of (at least in the basic part), taking into account reduction of sports organisations' interest to independently completely guarantee and provide these rights;

- 7) the imperatives of creation of the conditions for economic development of a country as a whole or its individual regions, because as it develops, the field of sport becomes increasingly associated with business, and the sports industry in many countries already constitutes a significant segment of national economy. Consequently, civil regulation of property, contractual, and other relations in sport and related fields connected to the above aspect, as well as public administration in these segments should be provided;
- 8) the imperatives of protecting public morality, meaning moral and educational potential of sport (fair play), and taking into account the need to specially regulate betting pools, lotteries, gambling;
- 9) the imperatives of keeping, reproduction, and maintaining sports order.

Conclusion

The participation and impact of the state on the sphere of sport to some extent is significant for the existence of this system now in general. Thus public administration in the field of sport is characterised by the specifics which distinguish it from public administration in other spheres. In no small part, such specifics are defined by autonomy of the sphere of sport. Realisation of sports management allows the state to reach the level of satisfaction of its significant interests in other fields.

Valsts vadības nozīme sporta jomā

Kopsavilkums

Gan no sabiedrības, gan no valsts puses sportam tiek pievērsta īpaša uzmanība, tādēļ vadībai sporta jomā ir īpaša nozīme. Šī raksta mērķis ir izpētīt valsts vadību sporta jomā, definēt, kas ir šīs vadības “priekšmets” un “objekts”, noteikt valsts vadības vietu sportā, kā arī izpētīt šīs jomas vadības īstenošanas svarīgumu valstij.

Valsts vadība sporta jomā notiek, ievērojot sporta autonomitāti, sporta sacensības principu, subjektu attiecību daudzveidību sportā, sporta vadības subjektu daudzveidību, sabiedrisko attiecību attīstības tendences sporta jomā, dažādu sporta jomas segmentu intersekcionalitāti, kā arī noteiktu vardarbības formu pieļaujamību sportā.

Šajā rakstā ir izdarīti secinājumi par valsts vadības nozīmes determinantiem sporta jomā, kā arī noteiktas kvalificējošās pazīmes, kas ļauj norobežot publisko vadību sporta jomā no citiem sporta vadības veidiem, un noteiktas valsts intereses, kas ir sasniedzamas, vadot sporta jomu.

Atslēgvārdi: sports, sporta tiesības, valsts vadība sporta jomā, sporta autonomitāte, sporta sacensības princips.

References

1. Altukhov, S. V. *Event Management in Sport: Management of Sporting Events*. Study Guide. Moscow: Soviet Sports, 2013.
2. Chelladurai, P. Sport management: Defining the field. *European Journal for Sport Management*. 1994; 1, 7–21.
3. Decree of the Government of the Russian Federation dated 07.08.2009 No. 1101-p “On approval of the strategy of the Development of Physical Culture and Sports in the Russian Federation for the period till 2020”. *Official Gazette of the Russian Federation*, 33, 17.08.2009.
4. Ley No. 10/1990, de 15 de octubre de 1990, del Deporte. *Boletín Oficial del Estado*, 249, 17.10.1990.
5. Nelson, A. When, where and why does the state intervene in sport: a contemporary perspective. *Sports Law eJournal*, 07.01.2005, 10–12.
6. Nys, J. F. Central government and sport. In: *Handbook on the Economics of Sport*. Ed. by W. Andreff, S. Szymanski. Northampton (MA, USA): Edward Elgar, 2006, 260–270.
7. *Physical Activity and Sport Act of Canada*. Iegūts no: www.canlii.org/en/ca/laws/stat/sc-2003-c-2/latest/sc-2003-c-2.html [sk. 23.03.2017.].
8. Sauer, R. D. Sport, the state, and the market. *Liberal Institute Occasional Paper*. 2008, 49, 1–24. Iegūts no: www.fnf.org.ph/downloadables/Sport,%20State,%20Market.pdf [sk. 23.03.2017.].

**Autoru alfabētiskais rādītājs /
Alphabetic List of Authors**

Abuseridze, Giga 32

Alfejeva, Jeļena 62

Baikovska, Inese 20

Bite, Kitija 78

Dāvida, Zanda 53

Ponkin, Igor 104

Redkina, Alena 104

Reine, Agnese 96

Šķesters, Andris 41

Treļš, Ēriks 9